

II RIIGIKOGU

3. istungjärk.

Protokoll nr. 68 (7).

1924. a.

II Riigikogu koosolek 17. märtsil 1924 a.
kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 81 Riigikogu liiget.

Walitsuse loosis: välisminister **Fr. Akel**, kohtuminister **R. Gabrel**, kaubandus-
tööstusminister **B. Rostfeld**, põllutöömi-
nister **A. Kerem** ja töö-hoolekandemini-
ster **O. Amberg**.

P ä e w a k o r d:

I. Riigi 1924 a. eelarwe — II luge-
misel.

Eelarwe-komisjoni aruandja **K. Kor-
nel**.

Koosolekut juhatab abiesimees **K.
Wirma**.

Sekretääri kohal abisekretäär **O. Kös-
ter**, pärast abisekretäär **J. Wain**.

Koosolek algab kell 5.20 min.

1. Päewakorra J u h a t a j a **K. Wir-
wastuwõtmine.** **ma:** Awan Riigikogu
koosoleku. Päewakorra
kohta sõna ei soowita, loen päewakorra
wastuwõetuks. Enne kui päewakorra
juurde minna on sõna isiklikus asjas
Riigikogu esimehel.

Riigikogu esimees **J. Tõnis-
son:** Wiimastel päewadel on Riigikogu
parempoolsete rühmade häälekandjate
kaudu sihilik pealekäimine minu kui
Riigikogu esimehe vastu ette wõetud.

Algust tegi Balti-Saksa häälekandja,
kes juba 7. skp. wõimalikuks pidas mõis-
tamisi seletada, nagu oleks Wene-Balti
tehaste asjus ülemineku-wormeli wastu-
wõtmise eel „J. Tõnisson'i ja teisi rühma-
juhte üksteisega omawahel kõnelemas ja
rahwasaadikuid salkades nõu pidamas
nähtud“. mille järele siis „ülemineku-
wormeli hääletamise silmapilgul kesk-
rühmade pingid meelega-walduslikult tüh-
jad olnud“.

Et mina Riigikogu koosolekul, kus
tähendatud ülemineku-wormel Wene-
Balti tehaste asjus vastu wõeti, üksikute
rühmajuhitudega tõelikult olen kõnelenud,
see on õige. Kuid ilma wähemagi põhjata
on sihilik oletus, nagu oleks selle juures

kõneaineks ülemineku-wormel ehk üldse
arupärimise asi olnud. Jutt oli sootu teis-
test asjadest.

Warsti wõttis waenulikult sõna ka
Riigikogu põllumeeste kogude rühma
häälekandja ühes „erapooletu“ lehega,
kes temaga ühel poliitilisel alusel. —
Põllumeeste kogude rühma häälekandja
seisukohad on seejuures koguni üksteise
wastu käiwad. Sest weel 10. skp. rõhu-
tatakse seal: „Wormeliga oli kahtlemata
ka tutaw Riigikogu esimees J. Tõnisson,
kes enne hääletamist ise ka paremaks pidas
saalist lahkuda.“ — Kuna nende sõnadega
katsutakse Riigikogu esimeest selle eest
riiwata, et tema ülemineku-wormeli hää-
letamisest mitte osa ei wõtnud, waid oma
otsekoheste ülesannete täitmiseks saalist
lahkudes erapooletuks jäi, haka-
takse põllumeeste kogude rühma lehe
weergudel warsti Riigikogu esimeest
ägedasti süüdistama, sest tema olewat
ootamatult rikkunud oma „erapooletuse
aukohust“, kuna tema osa wõtnud
„kuulsa ülemineku-wormeli kokkuseadmi-
sest“. Ja ometi olnud „see järeldaalu-
mata wormel, missugust korralikus parla-
mentlikus elus riikliku opositsiooni era-
kond ka ilma järele mõtlemata ei esitaks“. Sellega olewat Riigikogu esimees „tegelikult samme astunud, et walitsust kuku-
tada jne.“

Põllumeeste kogude rühma hääle-
kandja süüdistused lõpewad sõnadega:

„Jaan Tõnisson on igatahes Riigikogu
esimeheks olemise ajal näidanud ennast
sellest küljest, mis Eesti Riigikogu esi-
mees mitte ei wõiks olla.“

Kogu see süüdistus on rajatud sõnade
peale, mis minu väljaandel ilmuw leht on
tarwitanud, kui tema 10. skp. Balti-Saksa
rühma ja põllumeeste kogude rühma
häälekandjate süüdistusi minu isiku
wastu tagasi tõrjudes rõhutas:

„...Riigikogu esimehe kõnelemine...
wististi sama wormeli asjus seisis sel-
les, et kui Riigikogu esimees ülemineku-
wormeli fiktsioonist oli kuulda saanud,
siis ta omalt poolt soowitas wormeli
ennekawatsetud tekstile pehmemat
kuju anda.“ (J. Piiskar, is.: Soola
juurde panna!)

Tõelikult ongi see täiesti ekslik ja sihilik seletus, nagu oleksin mina kuulsa ülemineku-wormeli kokkuseadmisest osa võtnud. Riigikogus oma kohal istudes kuulsin mina waheaja järele awatawa koosoleku algusel juhulikult, kuidas minu seljataga rahvuslik-wabameelse rühma kawatsetud ülemineku-wormeli tekst oma wahel ette loeti. Kuna minule tekst käre tundus, awaldasin mina, kui asjast eemalseisja erapooletult soowi, et ülemineku-wormeli teksti pehmentada. Sest Riigikogu esimehena arwasin mina enese kohuseks ära hoida terawusi, mis wõiksid edaspidi (Wahelhüüded.) rühmade wahel raskusi sünnitada.

Sellest nüüd otsib Riigikogu põllumeeste kogude rühma häälkandja ühes eelnimetatud mõtteosalistega minule niisugust süüdi, et „senni vähemalt ei olewat ükski ei Asutawa Kogu, ega Riigikogu esimeestest oma ülesannete täitmisel nii teadlikult eksinud, ega erapooletuse kombeid rikkunud“! (Wahelhüüded põllumeeste rühmast: Öigus!)

Sestsaadik, kui Riigikogu mind Riigikogu esimehe kõrgele kohale kutsus, olen mina püüdnud oma ülesastumises ja tegevuses wõimalikult objektiivne ja erapooletu olla iga Riigikogu rühma ja kõigi Riigikogu liigete wastu — waatamata nende erakondliku kuuluwuse, ehk enese isiklikkude sümpaatiate ja antipaatiante peale. Niisama ei ole mina oma ülesannete täitmisel mitte kitsaste parteipoliitiliste kaalumiste järele talitanud, waid lähtekohaks ikka meie üldise asja huwi võtnud, milleks Riigikogu usaldusmehe seisukord kohustab. Kui mina peaksin selle poolest Riigikogu esimehe kohal kunagi eksinud olema, siis ei ole see mitte teadlikult ega meelega sündinud.

Enne kui aga keegi minule siin süüdi otsib, tuleb temal oma süüdistusi kindlate tõsiasjadega põhjendada, mitte aga sihilikkude oletustega ega asjaolude wõõriti seletamisega. (J. Piiskar, is.: Üks jumalik pilk põllumeestele!)

Igatahes pean mina kõige kindlamini tagasi tõrjuma põllumeeste kogude rühma häälkandja ja temaga kaasas käijate poolt tõstetud süüdistuse, nagu oleksin mina Wene-Balti tehaste asjus ülemineku-wormeli kokkuseadmisest osa võtnud, liiati weel soowiga, walitsust kukutada ehk erakondlikku erapoolikust kellegi wastu ilmutada!

Asutawa Kogu, kui ka esimese Riigikogu esimeeste eeskuju arwesse wõttes ei ole mina Riigikogu esimehe kohale asudes mitte oma rühmast lahkunud, waid olen demokraatliku liidu esitajana komisjonide tööst osa võtnud jne. Kuid selle wastu ei ole senni kuskilt poolt mitte keegi waielnud.

Kui Riigikogu tarwilikuks tunnistab, et Riigikogu esimees peaks tulewikus oma rühmast eemale jääma, siis tuleb Riigikogul selles asjas edaspidi kindel seisukoht wõtta. Isiklikult ei tunne aga mina endal mingit süüdi sellest olewat, et mina siin olen Riigikogu sennistest üldiselt tunnustatud traditsioonidest ja harjumustest kinni pidanud.

Awalikult minu isiku wastu tõstetud süüdistustest, nagu oleksin mina Riigikogu esimehe ülesannete täitmisel tarwiliku erapooletuse nõudeid teadlikult rikkunud, Riigikogule ette kandes, tahaksin mina loota, et Riigikogu rühmad, kes neid süüdistusi põhjendatuks peawad, seda selgesti wälja ütlewad, nii et mina teaksin, kas minul weel Riigikogu usaldus on, wõi mitte.

Sest Riigikogu esimehe kõrgeid ülesandeid suudan mina wääriliselt ainuüksi siis täita, kui mind kandmas on Riigikogu usaldus.

Peaksid aga eelpool tähendatud süüdistused, mis Riigikogu parempoolsete rühmade ringkondadest awalikkuse ette on kantud, toetust leidma Riigikogu enamuse poolt, siis teen mina sellest ajawiitmata tarwilikud järeldused. Sest sarnasel korral ei tohiks mina mitte kauem Riigikogu esimehe kohale jääda.

2. Riigi 1924 a. L. Johanson (sd.):
eelarwe — II Austatud Riigikogu liikmed!
lugemisel. Minu parteikaaslane Riigikogu liige Jõe-

äär näitas eelmisel koosolekul, missuguseid kulusid eelarwes oleks wõidud kokku hoida, ilma et selle läbi ametkondade asjaajamine oleks kannatanud, ega ka rahwa ja riigi huwid. Seda kokkuhoidmist, mida oleks wõidud nende kulude kärpimisel saada, ei ole aga walitsus ega ka eelarwe-komisjon teinud. Mina puudutan neid wäljaminekuid, kus liiaks on kokku hoitud ja isegi otse äärmiselt kärbitud sel ajal, kui teistel aladel kergel käel raha wälja antakse. Ka see iseloomustab meie sennise walitsuse poliitikat, tema arusaamist riigi ja rahwa huwidest.

Eesti rahwal on tulnud oma riikluse ja iseseiswuse kaitseks ja kättewõitmiseks suuri ohwrid tuua, mitte ainult ainelist, waid ka rahwa terwist ja rahwa elu. Eelarwe aruandja Riigikogu liige härra Kornel tähendas, et iseseiswuse wõitlus kestab edasi. Seda wõitlust pidawat ka wälisministeerium wälisesituste kaudu ja see nõuab eelarwest 108,5 miljonit marka. Iseseiswuse kindlustamiseks on ette nähtud ka sõjaministeerium, mille kulud ligikaudu 1½ miljardini ulatawad, nii siis, ¼ eelarwest iseseiswuse kindlustamiseks ja riigi kaitseks. Ma ei hakka sellest mitte kõnelema, kui wäga kõik meie riigi esitajad wälismaal, näiteks lugupeetud diplomaat härra Herman Hellat Roomas, iseseiswuse kindlustamiseks kaasa aitawad ja wäga tarwilikku tööd teewad. Ma tähendan waid seda, et peale wälisesituste ja kaitsewäe korralduste on meie iseseiswuse kindlustamiseks ometi weel üks wäga suur ja tähtis tegur, mida wõiks nimetada isegi kõige tähtsamaks teguriks ja see on just — rahwa meeleolu, rahwa kodanikutunne. Arwan, et sel silmapilgul, kus rahwa suurel enamusel kaob usk iseseiswusesse ja omariiklusesse, siis wähe kasu toowad hiilgawad wälisesitused ja suurtükid. Siis on asjata toodud ka need kulud ja ohwrid, mida meie oleme toonud iseseiswuse wõitluses. Sellepärast oleme ka õigustatud küsima, kas on rahwa meeleolu peale meil ka tarwiliselt rõhku pandud? Siin wõidakse mulle wastata: „On küll, meil on ju kaitsepolitsei olemas!“ Aga ka seda on wähe, ka see ei suuda rahwa keskel kodumaa armastust kaswatada, kui puuduwad teised allikad. Ja need teised allikad on minu arwates rahwa sotsiaalne, majanduslik ja hariduslik seisukord. Lubage nüüd küsida, kas on siis tehtud nende poolt, kes riigiwõimu teostawad, kõik, mis tarwilik ja wõimalik, et rahwa sotsiaalset, majanduslikku ja hariduslikku seisukorda tõsta ja rahwa suure hulga keskel kodanikutunnet õhutada ja kaswatada. Kahjuks peab tunnistama, et nagu möödunud, nii ka tänawuse aasta eelarwest seda järeldada ei saa. 1924 a. eelarwest paistab wälja see waim, mis omane meie sennisele parempoolsele walitsusele, ja nimelt hoolitsemine latwade eest, misjuures laialised rahwahulgad nende hädade ja muredega täiesti kõrwale jäetakse. Eelarwestki paistab wälja sõjarikkale walitsusele omane arusaamine.

1924 a. eelarwe tõendab ka, et Eestis weel tarwilikku tähelpanu ei anta sotsiaalsele seadusandele, hoolekandele ja töökaitsele. Tõsi, ka warematel aegadel ei pööratud selle peale iseäralikku tähelpanu, ka warematel aegadel olid sel alal riigi kulud õige wäikesed. Kuid igas riigis on need kulud paratamata iga aastaga kaswanud. See on kõigepealt tingitud sellest, et warandused üksikute isikute kätte koonduwad, kuna suured hulgad sealjuures iga päewaga waesemaks jääwad. Riigiwõim peab aga kõik abinõud tarwitusele wõtma selleks, et terve rahwa huwisid kaitsta ja et suure rahwaosa, töötawa rahwa olukord otse tsiwilisatsiooni wastaselt alla ei saaks surutud.

Ilmasõda ja iseseiswuse wõitlus on halwa päranduse jätnud: rikutud terwisega inimesi, toltjata waeseid lapsi ja tööjõuetuid, ühe sõnaga palju waesust, palju wiletsust. Kõigi sõjast osawõtnud riikide eelarwetes on suured summad sõjapensionideks ja ka Eesti riigi eelarwes on selleks otstarbeks mingisugune summa. Kuid wabadussõja pensionärid, 2100 inimest, kes oma terwise sõjas on kaotanud, ja sõjaslangenute omaksed saawad pensioni: reamehed kõige enam 3.300 mrk. kuus, siis, kui nad täiesti töowõimetud on, kui aga osaliselt, siis wastawalt wähem. Weel wäiksemad on aga langenute perekondadele pensionid: ühele liikmele — pool sellest, mis ma juba nimetasin, kahele — ⅔, kolmele ja enamale — ¾; see on — 3 ja enam last, kelle isa sõjas langenud, saawad pensioni kokku kõige enam 2475 mrk. kuus. Näib, nagu unustataks need ära, kes sõjas wigastada saanud ehk kes seal langenud. Tõsi, meil püstitakse langenuitele ausambaid, peetakse kõnesid, mõned isegi luuletawad niisuguses lehes, nagu näiteks „Noorte Punane Rist“ wäga „sütitawaid“ salme, kuid need tuhanded, kes sõjast tagasi tulid wigastatutena ja töowõimetutena, ei ole saanud tarwiliku toetuse osaliseks. Weel wähem on aga kindlustatud langenuate perekonnad, langenuate lapsed. Palju paremini on aga Eesti seadustega kindlustatud Wene ajal wäljateeninud ohwitseride, sõjawäeametnikkude ja arstide seisukord. Need, kes Wene sõjawäes wõisid terve eluaja heades tingimustes elada, ja keda juhused nüüd Eesti pinnale on toonud, saawad keskmiselt pensioni 7.000 mrk. kuus. Weneaegsetest pensionäridest moodustawad need mingisuguse erandi, kuna teised — 4207 inimest — saawad pensioni

1000—2.200 mrk. kuus: üks inimene 1000 mk., 2 inimest 1.600 mk., 3 inimest — 2000; 4 ja rohkem 2200 mk. kuus. Ja iseloomustaw on siinjuures see, et sel ajal, kus sõjapensionärid saawad 1000—3300 mk. kuus, kaitstakse paremalt poolt ja ka Wabariigi Walitsuse poolt seisukohta, et riigiametnikud peawad pensioni saama sellest palgasuurusest arwates, mis nad enne pensionile minemist said. Ja see pension wõib tõusta kunni I-se astmeni palgaredelis, see on 36.000 margani. Seega wõiks siis lähemas tulewikus isegi mõni osakonnaülem, kes eluaeg Wene riiki teeninud, Eesti riigis ainult mõned aastad olnud, pensioni saada üle paarikümne tuhande kuus. Komisjon on esialgu ülemääraks wõtnud 18 tuhat marka, mis minu arwates ka wäga suur summa on praegustes oludes.

Ka teisel teel ei hoolitseta küllalt langenud sõdurite laste eest. Ainult 15-ne langenud sõduri lapse eest maksetakse kooliraha keskkoolis. See kõneleb selget keelt: langenud sõdurite lapsed ei saa waesuse pärast keskkooli hariduse osaliseks, ainult 15-nele on see wõimaldatud. Nii on siis neilt wõetud ühes isaga ka kesk- ja kõrgema hariduse saamise wõimalus.

Seltskonnas on kõneldud wigastatud sõjameeste omaabist. Siin ongi algatusi, millele aga riigiwalitsus küllalt kaasa ei tunne. Püütakse terweksjäänud ihuliigete wastawaid töid õppida. Et seda wõimaldada, taheti wigastatud sõdurite õpetöökodade sisseseadeks summat 5.000.000 mk. eelarwesse wõtta. Wabariigi Walitsus on aga selle summa eelarwest maha kustutanud, kuigi iga wigastatud inimesega, kes omale wastawa tööoskuse omandab nii, et uuesti loowat tööd suudab teha, ühiskond wõidab, sest on ju töowõimetu inimene tööle ja majanduselule surnud wäärtuseks.

Tarwidus on ühiselumajade järele, kuhu paigutataks need sõjainwaliidid, kellel sellekohast kodu tarwis. Senni on ellu kutsutud ainult kaks ühiselumaja: Tallinnas 40-ne ja Tartus 30-ne inimese tarwis. Ei saa ka kõiki wastu wõtta, kuigi sõjainwaliidide arw piiratud on. Puuduwad wastawad ruumid. Neid, kes ühiselumajaja tahawad pääseda, on weel rohkesti, ja neil on õigus selle peale. Ka on praeguste ühiselumajade ruumid liig kitsad ja halwad. Tallinna ühiselumaja asub ikkagi weel linnaserwal, kuigi siit kõnetoolilt mitu aastat järgimööda selle peale on tä-

helpanu juhitud. Sealt linnaserwalt peawad inwaliidid oma wigastatud liikmetega südalinna tööle käima. Ruumid on kitsad, mustad, pimedad, poolakendega. Laed jooksewad läbi, lauad wärwimata laudadest ristpukkide peal. Lambiks ilma kuplita köögilambid, mille walgusel noored inimesed edasi õpiwad. Peab imestama seda püüdmist ja wisadust, millega need noored inimesed oma praegusest seisukorrast wälja püüawad: ühed õpiwad õhtukursustel, teised muusikakoolis, kolmandad õpetöökodades, kuigi mõnelgi weel haawad paranemata on. Muidugi nende wisa püüdmist aitab murda see seisukord, mis praegu ühiselumajas walitseb. Kui nende inimeste elu enam hinnataks, siis wõetakse küll kõik abinõud tarwituks selleks, et ühiselumajad paremad ja terwishoiu nõuetele wastawamad ruumid saaks. Kui leitakse kümneid miljonid wälisesituse ja teiste wõimukandjate ruumidesse mööbli muretsemiseks ja esituskuludeks, siis peaks summasid leiduma küll ka sõjainwaliididele peawarju ehitamiseks.

Ka inwaliidide kodu Imastus, 50-ne inimese tarwis, ei suuda kõiki, keda sinna waja paigutada, wastu wõtta. Weel wähemalt 50 inwaliidi nõuawad wastuwõtmist.

Kui juba sõjainwaliidide eest nii puudulikult hoolt kantakse, mis kõnelda siis weel teistest inwaliididest, wanadest, tööjõuetutest. Nende eest hoolekandel puudub isegi weel tarwilik seaduslik korraldus. Nii saawad wanad kooliõpetajad, äratapetute ja wäljasaadetute lesed eluülewalpidamiseks toetust 1000—1500 mk. kuus, endised mõisapensionärid, üle 400 inimese, 250—600 mk. kuus.

Puudub ajakohane hoolekande korraldus. Omawalitsused, kes neid ülesandeid teostawad, annawad oma waestele toetust 10—150 mk. kuus. Härrad rahwaesitajad, teie käite õige tihti maal — rahwale kõnelemas, ja ma usun, lähemal ajal lähete uuesti. Astuge wahel sisse ka walla waestemajadesse, kus elulõppu ootawad need inimesed, kes oma elutöö teinud, kes küll töötanud, kuid pole suutnud sedawõrd warandust koguda, et wanaduse ja töowõimetususe päewil leiba, sooja ja peawarju suudaks osta, ja sellepärast waestemaja mustas, räpases nurgas teiste leiwapalukestest ja armuandidest peawad elama.

Uus hoolekande-seadus on hädatarwilik, sest et wiletsad majanduslikud olud toowad juurde ikka enam ja enam abi-

tarwitajaid. Abiandmine aga siis otstarbekohasem ja korralikum on, kui seda tehtakse kindla kawa järele.

Sõja tagajärjel ja teistel põhjustel on waeste inimeste lapsi asetatud väga raskeesse seisukorda. On palju lapsi, keda wanemad ei saa kaswatada, toita, katta ega koolitada. On palju ka neid, kellel wanemad puuduvad. Siin peab riik appi tulema. Iga rahwas, kes ei taha wälja surra, peab kõigepealt laste eest hoolt kandma. Kõigepealt tuleb laste õigusi kaitsta. Meie seadusandlus pole selle peale weel küllalt tähelepanu pööranud. Meil puudub tarwilik lastehoolekande korraldus, lastekaitse seadus, tarwilikud sõimed ja warjupaigad. Meil pole suudetud isegi kurikalduwustega lastele warjupaika teisiti korraldada, kui kõige wiltsamates wangimajades, kus lapsed rikki lähewad. Meie kohtuministeerium on senni Harku kolonii korraldamises algatuswaene ja tööwõimetu olnud. Meie kohtuminister pole mõelnud lastekohtute sisseseadmise peale, mis isegi wanal Wene ajal heade tagajärgedega töötanud, ei ole ka antud seadustega kaitset lastele nende isade wastu, kes neid enesest ära tõuganud. Meie õhkkond ja elu on praegu sarnane, et mitte ainult enese, waid ka lastetapmine on saanud harilikuks nähtuseks. Selle wastu wõideldakse küll waljude karistusseadustega, kuid seda on wähe. Tuleb hoida emasid ja tuleb hoida lapsi. Seda sihti peab seadusandlus ette nägema. Rinnalaste- ja emadekodude põhikirjade järele antakse juriidilist abi emadele, et nad wõiksid kohtuteel ülespidamist nõuda isadelt, kes oma kohustust ei ole wabatahtlikult täitnud. Tegelikult on seda juriidilist abi antud senniajani ainult Kuresaares, kus kõik nõudmised on lõppenud laste kasuks. Sarnaseid nõudmisi tuleb näiteks Tallinna rinnalastekodus keskmiselt 10. Sarnase juriidilise abi korraldamine on hädatarwilik. Ka lahkuwad lapsed, kellele kohtu poolt ülespidamine kindlustatud, lastekodust, aset andes seega teistele. Kuid Wabariigi Walitsus ei pea sarnase juriidilise abi korraldamist lastele, nende õiguste jaluleseadmist tarwilikul määral mitte wõimalikuks. Ta on eelarwesse wõetud 250 tuhandest margast 150 tuhat maha kustutanud, jättes ainult 100 tuhat marka, mis kaugeltki ei ulata nende kulude katmiseks. Ka puudub abinõu, kuidas nendelt isadelt, kes ilma kindla waranduseta, lastele wäljamõistetud ülespidamise kulusid kätte saada. Siin

on tarwilik sunduslik töömaija paigutamine, mida uus hoolekande-seadus ette peab nägema. Töömaija on ka tarwis ajutise töö wõimaldamiseks nendele, kes tööpuudusesse sattunud ja teisel teel tööd ei leia. Niisama ka tööle ergutamiseks. Töö-hoolekandeministeeriumil oli kawat-susel töömaija 100 inimesele ellu kutsuda. Selleks nõudis tema 3½ miljonit marka — sellele summale on Wabariigi Walitsus kriipsu peale tõmbanud. On küll aastate jooksul juurde asutatud mõnedki rinnalastekodud, kuid need ei rahulda tarwidusi. Iseäranis wiltsad on Tallinna rinnalastekodu ruumid. Ka linnawalitsus ei ole siin oma kohuseid täitnud. Tallinna rinnalastekodus, mis asub kahes osas, on kokku 55 last ja 13 ema. Kodu ruumid — Balesna uulitsas — on nii kitsad, et isegi haigeid ei saa eraldada. Seal seisab woodi woodi kõrwal. Laste näolt on naer kustunud, lapsed kahwatud. Wähemalt iga kümnes laps sureb kindlasti, seda on öelnud isegi rinnalastekodu juhataja. Sel ajal, kui riik ehitab üksikutele kõrgematele ametnikkudele elukorterid, kus 180 ruutmeetrit põrandapinda, on rinnalastekodus igal poolteisel-kahel ruutmeetril üks woodi. Kodusse wõib ainult osa lapsi wastu wõtta. Kuigi elakallidus on tõusnud, siiski on walitsus wõimalikuks leidnud laste toidunormi kodudes wähendada 45 marga pealt 35 marga peale, ja emadele, kes lapsi imetawad 58 marga pealt 50 marga peale. Tagajärg on, et isegi piima ei saa anda, waid toiduks antakse warjupaikades silgusuppi, nagu tegelased ise tunnistawad. Niisuguseid kärpimisi oli walitsuse poolt ette wõetud igas warjupaigas. Siin oli leitud koht, kus oli tarwis kokkuhoidmist teostada riigi eelarwe tasakaalu wiimise nimel. Sellejuures unustatakse aga ära see kahju, mis riik saab selle läbi, kui emad ja lapsed kiduraks jääwad ja enneaegu surewad. Oludes, kus tarwilik õhk, toit ja puhkus puuduvad, muutuwad need kodud laste suremismajaks. Seda tuleb neil, kes asja eesotsas on, silmas pidada.

Nõrgamõistuslike laste tarwis on kodu ellu kutsutud Udrikus. See on algaw asutus. Kuid nagu see riigiasutuste juures tihti ette tuleb, suurendab kulusid see, et hooned otstarbekohased pole. Selles kodus, kus 65 hoolealust ja kus lapsed magawad kõigest wiies ruumis, on 52 küttes-pesa. Waimust, mis sarnases asutuses praegu walitseb, annab see tunnistust, et nõrgamõistuslike kodusse tellitakse

„Meie Kirikut“. Mis peawad küll lapsed, kes waewalt lugeda mõistawad, ja kes peale selle on nõrga mõistusega, sarnastes sügawates küsimustes, nagu seda pastor Harald Põld käsitab, peale hakkama? Ma tahaksin ütelda neile, kes meie warjupaikasad juhiwad: Jätke neile õnnetutele lastele nende „Wikerkaar“, nii wärwiwaene, kui see ka on ja „Laste rõõm“, mida neil isegi nii wähe on. Mis muidu Udrikusse puutub, siis on siin mõisas põllumajandust nii juhitud, nagu tihti teisteski riigi majapidamistes. Nagu komisjonis tõendati, on ühe walitseja ajal loomad nii näljased olnud, et nad enam jalgu alla ei wõtnud: ei ole antud soola ega jahu. Ka põllud on sööti jäetud. Mõisas on aga hoolekandeministeeriumil oma wiinawabrik, nähtawasti selleks, et nõrgamõistuslike laste eest tema saaduste abil hoolitseda. Aastate wiisi on kõneldud wigaste-, pimedate- ja alaealiste tütarlaste kodust. Wististi 4 aastat on isegi summa selleks eelarwes seisnud. Need kodud seisawad asutamata tänapäewani. Wigaste kodu tarwis on Laupa mõisast ruumid saadud, siis, kui sealt kohtuteel kool wälja on tõstetud. Pimedate- ja alaealiste tütarlaste kodu jaoks ruumi ei leita, kuigi tööhoolekandeministeeriumil terwe rida maju ja põllutööministeeriumil kasutada kõik riigimõisad hoonetega, mis iga päewaga ikka enam ja enam lagunewad. Nii on tööhoolekandeministeeriumil Luisentali uulitsal maja 20-ne toa ja saaliga, mille eest üüri saadakse 108.200 mk. aastas, maja kulud aga 48.500 marka. Neid ruume on tahtnud wigastatud sõjamehed omale töökojaks, kuid need on antud, nagu öeldakse, Riigiwanema resolutsiooni põhjal „Sinise Ristile“. Balesna uulitsal kasutawad riigimaja kaks kõrgemat ametnikku, kellel kumbagil kasutada 6—7 tuba, üüriga 1000 marka kuus.

Iseloomustaw meie praeguse walitsuse juures on ka see, et ta eelarwest maha tõmbas kõik need summad, mis olid ette nähtud linna- ja maakonnawalitsustele hoolekande-asutuste sisseseadmiseks: maakondadele 16 miljonit marka ja linnadele 14 miljonit marka. Ka praegumaksew seadus kohustab omawalitsusi sel alal tegutsema. Omawalitsustel puuduwad aga selle tagajärjel, et maksuseadused puudulikud, selleks allikad. Riigi toetus on sel puhul tingimata tarwilik. Ei tarwitse muidugi meie omawalitsustelt, kus tihti nõrgemad jõud, kui keskasutustes, sel alal kuigi palju loota. Kuid mõndagi wõiwad

siiski korda saata. On ka hoolekanne maakondade järele wäga mitmekesine: nii kuidas kuskil tegelased. Kõige puudulikum ja wiletsam on hoolekanne just Harjumaal, kus aga maakonnawalitsuse liigete palgad selle wastu paremad on kui mujal. Riiklik hoolekanne on senni täiesti söödis. Isegi looduslike õnnetuste puhul abiandmise summa on eelarwest täiesti maha kustutatud, niisama ka teised abiandmise summad.

Iseäranis wiletsas seisukorras on hoolekanne nõdrameelsete eest. Sõja- ja raskete aegade tagajärjel on Eestis nõdrameelsete arw suur ja kaswab järjest. 328-st haigest, kes tööhoolekandeministeeriumis registreeritud, on warjupaikadesse paigutatud 224. Eelarwes on lubatud ainult pool haigete arwust wastu wõtta, kuigi makswa seaduse põhjal riik kohustatud on nõdrameelsete eest hoolt kandma. Selle tagajärjel käiwad nõdrameelsed wabal ümber. Asutused — Seewald, Tartu, Jämejala ja Pilguse — on nõdrameelseid liig täis. See küsimus muutub päew-päewaga terawamaks. Kõigepealt tuleks walitsusel ära otsustada Seewaldi ja Jämejala küsimused, missugused juba mitmed aastad päewakorras seisawad; kuidas mõeldakse edaspidi neid asutusi ülewal pidada, kas riigi kätte wõttes wõi mõnel muul teel? See nõuab wiivitamata otsustamist. Praegu maksab riik suured toetusummad, näiteks Seewaldile 6.000.000 marka. Peale selle tasutakse iga haige eest taksi järele. Kellele jääb see warandus, mis praegu hooldajate käes? Praegu tahetakse Seewaldis 5.000.000 marga wäärtuses warandust juurde muretseda, 5.000.000 marga eest remonti teha. See on ju tarwilik, kuid enne tuleks Seewaldi kuuluwus, nende waranduste küsimus, kellel peremehed puuduwad, nagu Seewald ja Jämejala, ära otsustada.

Makswa Balti eraseaduse järele wõib hooldajatele 4% waranduse wäärtusest määrata. Selle põhjal on mõne teise waranduse hooldajad üleöö rikkaks läinud. See seadus tuleb ka muuta wastawalt meie oludele, muidu hakatakse, wõib olla, Eesti riigis paluma tuntud Prantsuse talupoja palwet.

Seewaldis walitseb praegu, nagu alamkomisjonis tõendati, puudulik kord: haigetel puudub isegi pesu, wabadussõjas haigeks jäänud inimesed lamawad põrandal maas.

Kuidas praegune walitsus rahwa terwishoiu eest hoolitseb, sellest tunnistab ka terwishoiu peawalitsuse eelarwe: puuduwad wastawad summad terwishoiu olude parandamiseks. Isegi tiisikuse wastu wõitlemiseks pole meil midagi tehtud peale Taagepera sanatooriumi, kuhu aga ainult üks osa soowijaid suudetakse wastu wõtta ruumipuudusel ja kus haige kuutasu 250 marka päewas peab ette ära maksma. Peale selle on määratud summa, 5.000.000 mk., lootuseta tiisikushaigete warjupaiga ehitamiseks Nõmmele, mis aga maksma läheb 30.000.000 mk., seega tulewiku küsimus on. Terwishoiu peawalitsus ei ole isegi selle peale tähelpanu pööranud, et praeguste takside juures ka rohud rahwale kättesaamatuks jääwad. Rohud on kallid, walitsuse poolt wäljaantud hinnakiri on liig kõrge. Selle peale peaks walitsus tähelpanu pöörama ja hindasid wähendama. Meie arstide-wõrk maal on puudulik, seda peawad tunnistama kõik maaelanikud, kuna kõik noored arstid pealinna ja Tartu walguwad, kus nad tööpuuduse üle kaebawad, selle juures aga öösel, kui nõutakse, haige juurde ei lähe. Niisuguseid juhtumisi on väga palju teada. (W a h e l h ü ü e p a r e m a l t p o o l t : M i s w a l i t s u s s i i n p e a b t e g e m a ?) See kuulub terwishoiu peawalitsuse alla ja terwishoiu peawalitsus kuulub töö-hoolekandeministreeiumi alla.

Iseäranis näib walitsus olewat terwishoiu asutuste remonteerimise wastu. Pasteur'i instituudil on tuhandemargaline remont maha kustutatud, Tarwastu leprosoorium nõuab mitmendat aastat tubade krowhimiseks wäiksemat summat. Nagu komisjonis juba läinud aastal kirjeldati, on need toad väga armetus seisukorras. Kuid senni ei ole seda lubatud. Ka tänawu on 27.000 mk., mis tubade krowhimiseks nõutud, maha kustutatud. Seesama nähtus kordub ka mujal. Ka terwishoiu muuseumile ei leitud ühte miljonit. Muidugi pidi eelarwe-komisjon nii mõnegi summa uuesti eelarwesse wõtma.

Ka leprosooriumides oli söögiraha wähendatud 5 marga wõrra — 45 marga asemel 40 marka.

Kuidas walitsuse komisjonis eelarwet läbi on waadatud, näitab kujukalt just terwishoiu asutuste eelarwe. Igalpool on käidud põhimõtte järele — pool maha. Kahju, et seda teiste ametkondade eelarwete, kantseleikulude jne. juures ära on unustatud. Nii, näiteks, on Tarwastu

leprosoorium, kus 105 haiget, nõudnud 20 surnu matmiseks à 35 marka — kokku 700 mk. Walitsuse komisjon on lubanud aga surnu matmiseks 17,50 marka, käies põhimõtte järele, et pool maha kärpida. Kui asutus, kus 46 ruumi on, nõuab korstnapühkimiseks 4.000 mk., siis walitsus määrab selleks ainult 2.000 mk.

Audako leprosooriumis Saaremaal, kus 60 haiget, oli ette nähtud ajutiste tööjõudude hulgas 1200 marka õpetajale ja preestrile tasuks, kes 4 korda aastas warjupaigas käib. See summagi oli maha tõmmatud, kuigi töö-hoolekandeminister praegu kristlikku erakonda kuulub. Ometi on aga need inimesed, kes leprosooriumis, kui elawad surnud, ja kui nendel tarwidus on waimuliku talituse järele, ei tuleks seda mitte keelata. Ma loen oma kohuseks seda härrale kristlikule ministrile meelde tuletada. Sarnaseid näiteid wõiks palju tuua, kuid see wõtaks hulk aega.

Nii laseb eelarwe järeldada... (O. Amberg, krst.: Mis tegid siis sotsid?) Mis puutub sotsidesse, siis tegin mina, kui sots, alamkomisjonis ettepaneku, et see summa eelarwesse wõetaks.

Nii laseb eelarwe järeldada, et Wabariigi Walitsus hoolekande ja terwishoiu tõstmiseks ei taha tegutseda. Weel halwem on lugu töökaitsega, missugusel alal iga aastaga ainult tagasikiskumine suureneb. 14-st ratifitseeritud konwentsioonist, nii tühised kui nad ka ei ole, pole ühtegi weel eriseadusega ellu wiidud. Töökaitseadused Eesti keeles puuduwad, wäljaandmise summa on eelarwest Wabariigi Walitsuse poolt maha tõmmatud. Tööasutuste järewalwe selle asemel, et teda laiendada ka wäiketööstuse ettewõtete peale, jääb nõrgemaks ja maatöölise juures puudub ta pea täiesti. On osatud põlütöölise tööaja ja palgaolude seadust likwideerida selle asemel, et teda elule ja olule wastawalt nii muuta, et ta elujõuliseks oleks saanud. Nii on praegu see suur osa töölistest ilma kaitseta. Walitsus takistab isegi Riigikogu sotsiaalseadusandluse alal: ta on haiguskindusseaduse tagasi wõtnud. Loodetakse liiaks surwabõnude peale. Töölisklassi olukorda ei taheta parandada. Ka sellest ei hoolita, et mitte ainult era-, waid ka riigitööstuses palgad, kuigi elukallidus kaswab, sarnased on, mis korralikku elamiswiisi ei wõimalda. Wististi selleks, et palgawõitlust halwata on siseministreeiumi poolt suletud ametiühisuste ruumid, missugune te-

guwiis pole muud, kui kõige jämedam õigusliku korra rikkumine — käputäie jõuka kihi nimel. Kunagi ei ole töölisklass Eestis veel nii väga tunda saanud, kuidas riigiwõim tegutseb kitsa kildkonna huwides, olles äärmiselt erapoolik, kui just selle walitsuse ajal, kes käesolewa eelarwe on esitanud ja kes oma jõuetust ära tundes, sel päewal, kui oleks pidanud eelarwet kaitsema asuma, oma ametistlahkumisest teatas, et sama kihi, kes teda riigi etteotsa tõstnud, abiga uuesti ohje oma kätte haarata. Riigitööstuses peaks töölise olukord parem olema, kui eraettewõtetes. Eestis on see aga ümberpöördukt. Eesti riigi tööstuses — põlewkiwi- ja turbatööstuses ning tehastes — on töölise olukord raskem, kui eratööstuses. Ainult juhtiwate jõudude heaoleku eest on hoolitsetud. Põlewkiwitööstuses kuulsime isegi, et töölised, kellel palka oli vähendatud, pidid streigiabinõud tarwitusele wõtma. Turbatööstuses saawad päewatöölised 148 ja üksikud 240 mk. päewas, teenides pooles kuus 1244—2032 marka. Muidugi ei ole siin juttugi kaheksatunnilisest tööpäewast, see on 10-tunniline, kui mitte pikem. Turbatööstuses wõib ka näha, kuidas riik oma töölisi hindab. Seal, kus suur loss, mis üle saja miljoni nõudnud, üles ehitatud, on töölise korterid kõige wiltsamad. Talwe ajal elab barakis, mis kõõgiga kaheks jaoskonnaks lahutatud, ühel pool 17, teisel 24 perekonda, kuus rinnalast, hulk lapsi, ilma et perekonnad üksteisest isegi waheseintegagi oleks lahutatud. Keset tuba suur ahi, kus ümber pesu kuiwab. Kujutage ette: 24 perekonda ühes toas! Ei ühelgi isiklikku elu. Kõik sünnib teiste silma all, üks oma eluga segab teist. Aga elama peab: pole kuhugi minna. Tööpuuduse tont igalpool. Ja siis weel see kare nõudmine, mis seinale üles löödud: töölt lahtilaskmise puhul tuleb ruumidest kolme päewa jooksul lahkuda. Mis õigusega, mille nimel niisugune nõudmine, küsin ma kaubandustööstus- ja töö-hoolekandeministrilt. Ja tööstuses, kus töölistel puuduwad eluruumid, on aastatöölisi ja ametnikka üle saja, hooajal aga ligi 1000 töolist.

Meie eripõhikirjade alusel töötawate riigiettewõtete põhimäärustes on õnnetu paragrahw, mis kõrwaldamist nõuab. See on puhaskasu jaotamise paragrahw, mis ette näeb 7½% ärajagamist tööstusejuhtajatele. Sel kujul on see Eesti omapärasus, ega saada tema läbi mingisuguseid häid tagajärgi. Wõtame näiteks Eesti pank.

Kõik mõistawad ta tegewuse wildakuks. Tema kaudu on wälja antud kullafondist puuduwa osa. Tema kaudu on finanseeritud kõiksugu ettewõtteid, kelle püsiwuse sisse usk puudub. Kuigi Eesti panga tegewust on karmilt arwustatud, siiski tema positiivne tagajärg: suur puhaskasu, üle 300 miljoni, millest siis ka ametnikkudele on maksetud peale 13 kuu palga — palk on siin suurem kui mujal riigiasutustes — weel 2 kunni 4 kuu palk. Nii on siin kõrgemad ametnikud saanud palka 17 kuu eest, kuna tööd tegid ainult 11 kuud, kui suwepuhkus maha arwata; direktoritele on aga puhaskasust jagatud kolme isiku peale poolteist miljonit.

Mis see on? Kas mitte preemiamaksmine selle laenupoliitika eest, mida siit Riigikogu kõnetoolilt pole õigeks, waid wildakuks tunnistatud?

Samasuguses seisukorras on ka näiteks riigitrükikoda, mis juba koosseisu poolest iseäralik on: 16 administratsiooni ametnikku ja 27 tehnilist jõudu 103 töölise kohta. Riigitrükikojal on wäärtmärkide trükkimise monopol. Ta on hindade määramisel wäljaspool wõistlust. Ja sarnastel tingimistel wõib puhaskasu suur olla, kuid see suurendab ainult riigi wäljaminekuid ametkondades, kelle eelarwesse nende trükitööde kulud on wõetud.

Siin on seaduse rewideerimine tarwulik. Riik ei wõi oma ettewõtetega üksikute ametnikkude hea elukorra allikaks olla — üldsuse huwid peawad tema tegewuse lähtekohaks olema. Kuidas meil puhaskasu jaotatakse, sellest oli jutt omal ajal ühenduses raudtee peatehasega. Kui siis rahaasjanduse komisjon ja Riigikogu leidis, et sarnane wiis mitte küllalt otstarbekohane ei ole, mis tegi siis see walitsus? Walitsus wõttis selle seaduse tagasi, millega ta oma tegewust nagu tahtis tagant järele õigeks tunnistada, kuid jättis peatehastesse sama olukorra, mis Riigikogu poolt mitte õigeks ei tunnistatud.

Mis puutub meie kaubandus-tööstusministeriumisse, siis on küsimus üles tõstatud, kas ei tuleks teda ühendada rahaministeriumiga ühiseks majandusministeriumiks. Aga kui likwideeritud kaubaagentuur, kütteinete keskkomitee ja teised asutused, mille kallal nii wisalt aastast aastasse kaubandus-tööstusministeriumi warju all töötatakse, siis wõiks küsimus üles tõusta: kas pole otstarbekohane seda ministeriumi, tema wiimase

aja tegewust silmas pidades, liita mõne osakonnaga statistikabüroos, näiteks informatsiooni osakonna nime all.

Kaubandus-tööstuse alal on puudunud sellel ministeeriumil, kui positiivsel ja juhtiwal teguril silmapaistwad teened. On käidud juhtmõtte järele: „kas sel linnukesel muret“. Ei ole siis midagi iseäralikku, kui Inglis-Balti tehase lood võimalikud.

Ei ole tegutsetud rahwa heakäekäigu nimel ka teistel aladel. Kui walitsus loodi, tõsteti suure kärinaga kilbile popsnikkude küsimus. Aasta on walitsetud, kuid küsimus lahendamata. Mis lubati, pole täidetud. Popside seisukord on aga järsult halwenenud. Kohtuteel wäljatõstmised on saanud harilikuks nähtuseks. Sennised popside majad lõhutakse maha, näiteks Rõngu ümbruses. Wallalistelt, lahtistelt inimestelt wõetakse maal elamise wõimalused samal ajal weel sellest kõneledes, et inimesed, keda põllutööle tarwis, linna walguwad, korterikriisi suurendades.

Mõisatöölise seisukorda pole parandatud. Tõsi, on loodud isegi seal, kus ümbruses maad küllalt on, väikesed tiinuja paarilised näljakohad. Siiajuurde tuleb weel kõrwalrentnikkude häda, mis wiimasel ajal Lõuna-Eestis terawa kuju on wõtnud ja mille kõrwaldamiseks sammude astumisega wiivitatakse.

Muidugi on siin süüdi ka Riigikogu enamus, kelle näo järele sennine walitsus oli loodud.

Kus aga kõik keeled wiimase wõimaluseni pingule on tõmmatud, see on meie siseministeerium, kes on oma juhiga saanud tagasikiskumise-poliitika lähtekohaks. Loodetakse seda, mis wõlgu jäetakse ülesehitawa töö alal, katta wõiwat järjest karmimaks muutuwate surweabinõudega. Isegi omawalitsuste ametisse astumises tehakse administratiivkorrast takistusi, näiteks Walgamaal, kus ärawalitud maakonnawalitsuse liikmeid ei lasta ametisse astuda. Nende keskel puuduwad kogu-põllumehed. (J. Piiskar, is.: Sellepärast, et põllumehed streigivad!) Ei saa aga toime omawalitsuste seadustega, kuigi wastawad jõud käisid wäljamaal, nähtawasti Preisi korda õppimas. (O. Gustawson, is.: Bismarck'i ajast!)

Ikka weel maksab sõjaseadus ja mõistab õigust erakorraline kohus — sõjaringkonnakohus, kelle kätte eriti usaldatakse just poliitilised süüteod.

Ja kõigi nende surweabinõude tagajärg: süütegude, kuritegewuse arw kasvab.

Wangimajad täituwad uute kodanikkudega, kes ühiskonnale kaduma lähewad, kelle ülespidamine riigile suuri wäljaminekuid toob. Wangimajade peawalitsusel üksi on eelarwes kulused ligi 115 miljonit, kohtuministeeriumil aga kokku ligi 245 miljonit, siseministeeriumil ligi 200 miljonit. Inimesed, keda just sotsiaalsed olud on ajanud seadusega wastollu, peawad wangimajades kandma karistust, misjuures kordub wana nähtus, et siin alles õpitakse kuritegewuse alal oskust ja wälja tulles — jätkatakse endist tegewust. Pole mõeldud selle peale, kuidas korraldada wangide hoolekannet, kuidas wangimaja elu nii korraldada, et nad kuritegewuse ülikoolideks ei muutu. Ka wangide toimine on liig puudulik — 24 mk. päewas. Muidugi suurendab kuritegewust ka alkoholi uputus, mille abil wälja pigistatakse rahwa majanduslik ja terwislik elujõud — elumahl nii, et ta seda ise ei märkagi. See riigi suurem sissetulekuallikas on kui aspiidimadu hammustamine, mis kõigist mürgistest salwamistest kõige meelepärasem, sest et see enne tapmist oma ohwri uimastab nii, et ta ei tunnegi, kuidas läheb maist elust igawesele unele. Ainult küsida tuleb, kas see, mis nii osaks saab üksikule isikule, ei wõi sündida ka terwe rahwa ja riigiga.

Mille peale siin ka tähelpanu tuleb pöörata, on piirituse sala sissewedu, iseäranis Naissaare kaudu. Riigiwõim peab sellele korruptsioonilisele nähtusele lõpu peale tegema, kui ta ei taha oma autoriteeti langetada.

Nii siis kokkuwõetult: walitsus, kelle poolt esitatud eelarwet arutame, ei ole tahtnud, osanud ega suutnud rahwa elulisi tarwidusi osaltki rahuldada, ei ole suutnud isegi oma töökawas, kokkuleppes ja deklaratsioonis ülesseatud nõudmistest ja põhimõtetest kinni pidada ega neid osaltki täita. See on olnud jõuetu walitsus, algusest peale lõhkise südamega. Ta on ainult riigiwõimu autoriteeti wähendanud, Eesti omariiklusele sellega kahju tuues. Ta on loonud õhkkonna, kus ainult sõjarikkad endid tunnawad kui kalad wees, õhkkonna, kus iga teine kodanik tunneb oma hinge lämbuma.

Ta on tumestanud armastust kodumaa wastu, kuigi seda on püütud õhutada kroonupidulikkusega, ülestõstmiste ja tõrwickäikudega; kodumaa armastust

isegi ägedamate isamaalaste keskel, kes nüüd välja rändawad. Mitte selle läbi ei kaswatata Eesti kodumaale poolehoidjaid, Eesti rahwas kodanikutunnet, kui siseministri käsu ja mõõdu järele lipud wardasse tõmmatakse ja käputäis botikutes protuasiid rongikäike peawad, (J. P i i s k a r, is.: K a s h ä r r a L i n n a m ä g i p r o u a k a o l i ?) waid just selle läbi, kui rahwa elulisi tarwidusi ausasti täidetakse, rahwa ja riigihuwisid teenitakse, jäme omakasu ja poliitiline kitsarinnalsus kõrwaldatakse, oma tegudega ja tööga rahwa keskel lugupidamist ja austust äratatakse. Kas oleme õigustatud seda ütleva sennisele walitsusele? On ju ta teatanud, et lahkub, seega — minewikus. Kui see nii oleks, siis rahu tema põrmule, kuid ärgu tuldagu nõudma, et lahkunutest ainult head tuleb kõneleda. Aga see lahkumine on ju ainult nende poliitiliste jõudude, kes selle walitsuse seljataga seisawad, manööwer selleks, et edaspidi oma seisukohti kindlustada. Ja sellepärast peame arwama, et selle walitsuse poliitika, kelle waimu laps 1924 a. eelarwe on, praeguse Riigikogu elupäewil edasi saab kestma — Eesti rahwa ja Eesti riigi kahjuks.

J. Laidoner (põl.): Wäga austatud rahwasaadikud! Asudes tänawuaastase eelarwe arutamise juurde, peale selle, kui ta komisjonist välja tulnud, paistab kõige esiteks silma, et eelarwe on tasakaalu wiidud wäikese ülejäägiga. Niisugune nähtus on wäga tähtis iseäranis noore riigi elus. Aga, nagu lugupeetud aruandja juba tähendas, on see ülejääk weidi maskeeritud. Selles eelarwes puudub 145 miljonit politsei kulusid. Ja mis kõige tähtsam, et siia sisse on ka üles wõetud minewaaastane krediitide ülejääk, sest sellekohase, Riigikogu poolt wastu wõetud seaduse järele tulewad meil tänawuaastal lahtised krediidid katta. Seda arwesse wõttes, peab tähendama, et meil pole mitte ülejääki, waid tuleb isegi mõne saja miljoniline puudujääk. Kuid selle peale waatamata on siiski eelarwe enamwähem tasakaalu wiidud, sest nõuda meie noorelt riigilt, et tema eelarwe ilma puudujäägita oleks kokku seatud, on wõrdlemisi raske, arwesse wõttes, et meil nii palju üksikuid hädatarwidusi rahuldamata.

Asudes üksikute eelarwe-osade juurde, juhiaksin mõne sõnaga tähelpanu mõne punkti peale, mis minule isiklikult kõige rohkem silma paistawad. Mina kriipsutak-

sin alla käesolewas eelarwes üht teatawat nähtust ja nimelt, et põllutööstusteeriumi erakorralises eelarwes operatsiooni fondideks on rohkem üles wõetud, kui see oli eelmistel aastatel. Need krediidid kuuluwad tähtsamate hulka, need on krediidid, mis kõige rohkem tulu ning tagajärgi annawad meie rahwamajanduses. Siin on üles wõetud laenuid põllumeestele maaparandustöödeks, siis on toetuslaenuid asunikkudele ehitusaastatel, mis wõrdlemisi suure summa välja teewad. Asunikkude ehituslaen on iseäranis tarwilik sellepärast, et niikaua, kui asunik ei saa oma maija elama asuda, ei ole tema majapidamisel mingisugust tagajärge.

Ka laen kalameestele on wõrdlemisi suure tähtsusega, sest meie ei wõi ära unustada, et meie riigi $\frac{2}{3}$ piirist on mererand, ning selle piiri ääres elawast Eesti rahwast on suur protsent kalurid.

Kui põllutööstusteeriumi korralist eelarwet waadata, siis peab tunnistama, et siin krediidi summa põllumajanduse korraldamiseks mitte ei ole tõusnud ja kui on, siis wäga wähesel arwul, wõrreldes eelmiste aastatega. Selle peale peaksime rohkem tähelpanu juhtima, et põllumajandust tõsta agronoomilise abi ja instruktõrite näol. Siin on minu arwates sennini wäga wähe ära tehtud ja nende paragrahwide summa peaks tulewikus tõusma, aga mitte wähenema.

Weel tahaksin peatada paari sõnaga nähtuse juures, mis wiimasel ajal niihästi Riigikogu, kui ka ajakirjanduse tähelpanu on oma poole pööranud, see on korterite ehituslaen. Peab tähendama, et selles asjas weel kindlat seisukohta ei ole. Meil on korterikriis, see on selge. Aga tulewaste meelde, missugust seisukorda wiimased statistilised andmed näitawad. Meie rahwast elab 70% maal ja 30% linnades ning alewites. Tähendab, Eesti riik on oma suures osas põllumajanduslik riik. Meil on tihti räägitud, et meie suurtööstusel suurt, loomulikku, ega tüsedat pinda all ei ole. Mina ei ole mitte nende hulgast, kes arwawad, et Eesti riik saaks ainult põllumajanduslik riik olla, waid niihästi tööstus- kui ka põllumajandus peawad käsikäes käima. Kui ühel majandusalal ei ole loomulikku pinda, siis on arusaadaw, et ta iseenesest wäheneb. Need, kes on wiimast „Eesti Majanduse“ numbrit jälginud, on leidnud sealt wäga iseloomustawaid andmeid ja nimelt, et 5 kuu jooksul on suurtööstuses töölistearw wähenenud 4.000 wõrra ja see teeb välja 14%. Siin

üks lugupeetud eelkõnelejatest tähendas, et meie peame oma suurtööstusele surwet awaldama selleks, et teda vähendada. Mina tähendan weel, et see iseenesest juba tagurpidi läheb ja et meil tööpuudus sellega suureneb. Seda ei wõeta aga sugugi arwesse ja meie nagu awatleme ühes sellega inimesi linnadesse ehituslaenude näol. Ei maksa mitte arwata, nagu ei oleks meil tungi linnadesse, ja meie weel suurendame seda tungi ehituslaenude wäljaandmisega. Kui meil nüüd ikka ja ikka inimesi linnadesse juurde woolab, siis kaswab ka ühes sellega tööpuudus suuremaks kui tema praegusel ajal on. Nüüd ehitatakse meil enamasti igas linnas ja alewis riikliku ehituslaenuga pilpakülasid ja need pilpakülad kaswawad järjest suuremaks. Mis peawad nende pilpakülade elanikud peale hakkama? See on igatahes suur küsimus ja ta on sennini natukene silmade wahele jäetud. Mina arwan, et meie peaksime just rohkem katsuma inimesi linnadest maale juhtida ja need summad, mille wäljajagamises meie nii ohtralt oleme, samuti maale üle kandma, et seal asunikud rutemini jalad alla saaks, et nemad omale hooned ehitaks ja et meie seal maaparandamist wõimaldaks. Wõib ju oletada, et inimesed linnadest küll enam maale ei lähe, aga see oleks hea küll, kui katkeneks rahwa juurdewool maalt linnadesse. Maal on, nagu teada, olukord raske, maa töö on jõudu kurnaw ja seal räägitakse sagedasti, et waadake, linnas antakse ju majade ehitamiseks laenu ja miks siis mitte linna minna. Selle peale ei pöörata aga sugugi tähelepanu, et seda ehituslaenu mitte igäüks ei saa, ja neid laenusaaajaid wõrdlemisi wähe on. Peale selle on weel linnas ka töötatööliste abianndmine; ehk ta küll ei tea kui hästi korraldatud pole, kuid siiski on ta kaugelt parem kui maal, ja see meeltab samuti inimesi linna juurde. Kas on see nähtus õige, kui inimesed maalt linnadesse lähewad? Minu arwates mitte. See on meie, nõndanimetatud laenude poliitika tagajärg, mis wälja kutsutud tema awatlewa iseloomu tõttu.

Siis oleks weel üks teine nähtus, mille peale juba üks lugupeetud eelkõneleja tähelepanu juhtis. Peeaegu kõigile meie maakonna linnade teatritele on riiklik toetus määratud. Minu arust peab igas riigis teatrikunst toetust leidma; muidu läbi saada on wõimatu, kuid nii suurt toetust ei anta wist kusagil, ja ei ole minu arwamise järele wist ühtegi maad, kus kõigile olemasolewatele teatritele wõrdle-

misi suured summad toetust määratakse. Need toetused, mida meil ohtralt wälja jagatakse, teewad meie eelarwes kaunis suure osa wälja. Neid summasid kritiseeris ka härra Jõeäär eelarwe-komisjonis sel ajal, kui mina seal esimeheks olin, kuid imelikul wiisil oli tema siis, kui need summad hääletamisele tulid, ainukene, kes sotsiaaldemokraatide rühmast wastu hääletas. Ma ei ütle seda mitte ainult pahempoolsete kohta, ma pöoran ka paremale poole ja tähendan, et ka minu parteisõpradest paljud selle wastu ei hääletanud, kuna selles küsimuses nende isiklikud waated lahku läksid. See tuli muidugi sellest, et siin tegemist oli erawaadetega, sest et teatrite küsimus ei olnud mitte parteiküsimus ja igäüks talitas selles asjas oma parema äranägemise järele. Igatahes wõeti need summad ülesse ja mina tahaks küsida, kas see ei ole mitte liig suur luksus, kui praegusel raskel ajal nii suuri summasid selle peale wälja antakse ja hakatakse ülewal pidama teatrid igas maakonnalinnas. See on täiesti wõimatu ja teiseks ei ole see ka mitte niisugune igapäewase leiwa küsimus, et tingimata peawad need teatrid igas maakonnalinnas ülewal peetama. Pealegi lähewad meil igasugused seltskondlikud asutused natukene liig julgelt riikliku toetuse peale wälja. Teie leiute sagedasti niisuguste asutuste eelarwetes summa, mis on märgitud „riikliku toetuse“ all, ilma et kuhugile riiklikku eelarwesse niisugune summa oleks üles wõetud. Minu arust ei ole see mitte õige, olgugi, et mina ei arwa, et meie igasuguse toetuse teatritele maha kustutama peame, aga mina arwan ainult, et meie oleme liig laia ja helde käega talitanud. (M. M a r t n a, sd.: N o h, s e d a w õ i b j u w e e l m a h a k u s t u t a d a.) Järgmine asjaolu, mis minule meie eelarwe juures silma paistab, on meie piirituse monopool. Siin on wäga palju sellest räägitud nii Riigikogu kõnetoolilt, kui ka eelarwe-komisjonis, ja ühte-lugu just kõige rohkem kirjeldatud meie kesklinna pilti. Lugupeetud härra Linnamägi on seda ühtelugu toonitanud, et, waadake, pange need restoraanid kinni, sulguge need joogikohad, jne., ärgu lubatagu püüa-päewiti kaubelda ja siis paraneda see asi. See kõik on wäga hea, kuid jääks ainult soowida, et härrad rahwasaadikud oma waated ka linna alewikkude poole pööraksid. Wõtke kusagil alewikus mingisugune würtspood ja waadake, kuidas tema omaga wälja tuleb. Kas teie arwate,

et tema sissetulekute kartulite, leiwa, suhkru ja mis tema seal müüb, pealt, küllalt jätkub, et see würtspoodnik oma perega ära elada wõiks. See ei ole nii, õige tihti peab tema enamast ülewal just sellega, et tema kaupleb altkäe piiritusega. (M. Martna, sd. Kaks asjatundjat, kellele ma pean õiguse andma.)

Selge on, et meil on küll riiklik wiinamonopool, aga teda ei ole õiguse pärast tõsisel mõttes mitte, sellepärast, et kesk-asutus on küll riigi käes aga wäljamüügi ja wiina laialilaotamine huwitab kõiki. Ma ei tea küll, kes sellest mitte huwitatud ei ole. Esiteks saawad nende tshekkide pealt omawalitsused, saawad nende pealt kultuurkapitaalid ja teised heategewad asutused ja saab ka karskusliit. Pealegi läheb see müük eraisikute kaudu, kes sellest ka kasu saawad ja kes sellest huwitatud on, et wõimalikult palju piiritust rahwa hulka laiali laotada. Seda nähtust ei pea meie mingil tingimisel loomulikuks. Meil on tänawu aasta korraldus tehtud, mis peab maksma hakkama, et piiritust hakatakse pudelitega müüma. See on samm edasi, aga ega see ükski weel päästmine ei ole. On täiesti ükskõik, kuidas piiritust müüa, kas pudelitega wõi ilma, kui müüjad on kõik huwitatud sellest, et rohkem piiritust saaks ära müüdnud. Siin mingisuguseid parandusi ette näha ei ole. Minu arwates peaks piirituse monopool täiesti riigi monopooliks saama, müük peaks täiesti toimetatud saama riigiametnikkude kaudu, kes mingil tingimisel läbimüügikwantumist huwitatud ei tohi olla. Kui saawad weel kindlad seadused maksma pandud müügi korra kohta, siis arwan, et see siiski meile tagajärgi annab. On ju päewad ja ajad, millal wiinamüümine kõige kahjulikum on, kõige awatlem rahwale. Laupäewal, peale lõunat, wõite teie uulitsal inimesi näha, kes nii purjus on, et nad waewalt jalul seisawad. Ja sarnaseid pilte on meil Tallinnas ning terwel maal. Selle peale tuleks wõimalikult palju tähepanu juhtida. Ma ei taha siin mitte öelda, et meie absoluutse keeluseaduse maksma panema peaksime; mina isiklikult oleksin küll selle poolt, kuid ma ei usu, et see häid tagajärgi annab, kuna meie ümbritsetud oleme teiste maadega, kust piiritust sisse wõib tuua. Korraldama seda küsimust peame. Niisugusesse seisukorda wiinamüüki jätta ei wõi, kui ta meil praegu on.

Siis puudutaksin weel ühte küsimust, see on eelarwe suurendamine ilma walitsuse nõusolekuta. Lugupeetud aruandja tähendas, et niisuguseid suurendusi on ette wõetud, aga need wäga suurt summat wälja ei tee. Mina loen siin tähtsamaks printsiipi kui summat. Mispärast? Waadake, kui on niisugune wõimalus, et eelarwe-komisjon wõi Riigikogu wõib täielikult muuta walitsuse eelarwet, kes jääb siis tema eest wastutawaks? Tuleb wälja, et mitte keegi. Tänewuse eelarwe arutamine oli niisugusel ajal, kus Riigikogus kokkuhoidmise printsiip wäga suuri laineid löi. Olles ka üks aeg eelarwe-komisjoni juhataja, pean tunnistama, et kõigil parteidel oli tahtmine wähenendada eelarwet. Minule paistis nii silma ja ma usun, et ma mitte eksinud ei ole. Aga tegelikka tagajärgi ei olnud sellest mitte, sest faktiliselt tuli eelarwe suurem kui ta walitsuse poolt esitatud. Ma tähendan weel, et niisugusel suurendamisel ilma walitsuse heaksarwamiseta jääb eelarwe täiesti wastutusega. Ei ole kedagi, kes selle eelarwe eest otsekohe wastutab. Walitsus wõib omad käed puhtaks pesta ja öelda, tema ei ole seda tahtnud, meie oleme Riigikogu käsualused jne. Niisugune printsiip on hädaohtlik, sellepärast ei loe mina seda korda mitte õigeks. Wõiks ju tähendada, et waadake, meie oleme kuludesummat suurendanud, ja meie oleme leidnud ka eelarwe-komisjonis tulude uusi allikaid. See on tänawuse eelarwe üks nõrgematest külgedest. Suurem suurendus, mis on ette wõetud tulude arwel, see on tollide juures. Minewal aastal mina waidlesin ühe lugupeetud Riigikogu liikmega, kes tähendas, et minewaaasta tollid liig kõrgelt hinnatud olid. Mina tähendasin, et see mitte nii ei ole, et tuleb ka nii palju sisse, — ja tuli ka. Aga kas tänawuaastal nii palju sisse tuleb, on wäga raske ette näha. Igatahes on läinud kuude andmed näidanud, et meil sissewedu siiski wäga tugewalt on wähenenud, ja ei wõi mitte arwata, et tulewatel kuudel sissewedu uuesti wäga suureks läheks. Tuleb suurem puudujääk, kui ta senni eelarwes on olnud.

Ma pean tähendama, et wõib ju wastata, — kui Wabariigi Walitsus ei wastuta eelarwe eest, siis Riigikogu ise wastutab. Aga see ei ole mitte nii. Riigikogu ise, kui tema nõnda ütelda wäga ohtralt kõiki kulusid suurendab enese initsiatiivil, siis wõib tema kalduda libedale teele sellel alal.

Ma juhiksin teie tähelpanu Riigikogu oma eelarwe ja kulude peale. Waadake, minu härrad, meie oleme palju rääkinud kokkuhoidmisest, aga kui meie siin majas ümber waatame, siis näeme, et ka see riigikoguhuone kogu sisseseadega, wähe-malt minu arwates, luksus on meie wäikeses riigis ja see annab tõuget igale teisele asutusele. Teie kuulsite isegi eelarwe-komisjonis, kui nõuti mööblit, ja kui see tagasi lükati, siis öeldi, et, waadake, mis olukorras töötab Riigikogu. Ameti-asutustel on õigus seda öelda. Meie oleme wäga lahke käega krediite lubanud isendale. Rahaministeeriumi komisjonis wõi alamkomisjonis ülepea ei kritiseerita mitte Riigikogu eelarwet. Komisjon on ka wäga lahke käega lubanud kulusid Riigikogule. Riigikogu ametnikkude arw on suur, kantseleikulud on ka suured, sisseseade on juba luksuseks läinud meie oludes. Ma juhiksin weel tähelpanu ühe asja peale. Kui waadata eelarwet, siis näeme, et Riigikogule esituskuludeks on 1.200.000 mk, kuna aga Riigiwanemale taheti määrata vähem — 750.000 marka. Mina ei saa sellest aru, et Riigiwanemal peaks vähem olema esituskulusid kui Riigikogul. See on wäärnähtus, ja meie waatame selle peale näppude wahelt. Et Riigikogu wastutaks eelarwe eest, seda ei saa olla, waid eelarwe täitja peab olema wastutaw eelarwe eest.

Kui wastutuse peale üle minna, siis mina juhiksin tähelpanu selle peale, et meil ülepea wastutustunne, individuaalne wastutus, on täielikult riigi walitsemise korrast ja elust ära kadunud. Wabariigi Walitsus on järk-järgult muutunud mitte paralleel wõimuks, waid Riigikogu komisjoniks. Ühest küljest on see wäga hea, et, waadake, Riigikogu käsib ja walitsus peab kõik tegema, aga sellel on ka oma halwad küljed. Mina, töötades Riigikogus juba neljandat aastat, tuletan meelde I Riigikogu päewi, kus Wabariigi Walitsuse ametnikud tulid komisjoni, kaitse-sid oma waateid wäga tõsiselt, päris tulli läksid oma waadete kaitsemise juures Riigikogu liigetega. Aga nüüd tulewad tihti Wabariigi Walitsuse ametnikud komisjoni, komisjon teeb mingisuguse ettepaneku ja nemad ütlevad, et kui tahate nõnda — teeme nõnda, ja see „kui tahate nõnda — teeme nõnda“ ei ole mitte hea. Ametnikkude wastutus on kadunud, see on kõik Riigikogu peale üle läinud. (M. Martna, sd.: See on wäikene liialdus.) Ma juhin tähelpanu weel

selle peale, et ametiasutuste töö ei ole kindlat, individuaalset wastutust, waid igalpool on komisjonid. Aga mis tähendab komisjonis läbiarutamine... (W a h e l h ü ü e k e s k e l t.) Ma ei räägi mitte Riigikogu komisjonidest, waid walitsuse komisjonidest. — Ma tähendan, et selle tõttu kõik individuaalne wastutus järkjärgult kaob ja läheb üle mingisuguse kollegiaalse komisjoni peale. Meil otsitakse Wene waimu tihti küll sõdurimütsis, küll mundrinööpides, aga, waadake, just siin on see Wene waim... (M. Martna, sd.: See on selle mütsi all, selle nõõbi all.) Niisugune kollegiaalne, „obshchestwennoe ponjatje“ on Wene waim, see on, mida meie Wenemaalt oleme saanud. Minule paistab see kurwa nähtusena silma, et meil järk-järgult wastutustunne hakkab ära kaduma. (W a h e l h ü ü e.) Mis puutub minusse ja minu sõpradesse wabadussõjas, siis mina ütlen, et, wõib olla, wabadussõjas mõningaid wigu tehti, aga otsustuswõimet oli wabadussõjas küllalt ja see andis tagajärgi. (W a h e l h ü ü d e d p õ l l u m e e s t e r ü h m a s t: Õ i g e ! Õ i g e !) Aga nüüd on ka sõjawäest otsustuswõime ära kadunud.

Ma puudutan ka Riigikogu enese tööd. Siin tähendati, et on wahe Riigikogu komisjonide ja walitsuse komisjonide wahel. Täiesti õige, aga Riigikogu enese töös on komisjonide töö natukene ebateele läinud. Wõtame näiteks niisuguse küsimuse: On mingisugune üsna harilik seadus; tema on komisjoni antud, komisjon määrab alamkomisjonid, seal räägitakse kohe, et see peab olema poliitiline komisjon, tarwis kõigist rühmadest esitajad walida, jne. Aga seadusandlikus töös ei ole mitte ainult seda poliitilist küsimust arutada, waid peab iga seadust ka wäga põhjalikult tehniliselt läbi kaaluma. Seda peab üks aruandja oma peale wõtma, peab selle küsimuse põhjalikult läbi arutama, et ta seda teistele ette wõiks kanda. Aga waadake, alamkomisjonis seda harilikult mitte ei tehta, ja see on ka üks halb nähtus, mis õige tihti meie Riigikogu komisjonide töödes silma paistab. Aga kõige halwem on Riigikogu töös see, et meie waidleme wäikeste seaduste juures, aga kõige tähtsamad ja kõige suuremad küsimused jääwad meil seisma, seisawad ja ei nihku paigast. Praegu just, enne tänast koosolekut, waatasin ma läbi komisjonides olewad seadused ja leidsin neid umbes saja ümber. Meie arutame komisjonides tihti wäikseid küsimusi,

aga suuremad küsimused, ma tähendaks veel korra, seisawad. Ma küsiks, kus on maa põlise tarwitamise seadus, kus on maanteede-seadus, kus on põllutöö ja kaubanduskoja seadus, kus on riigiteenistus-seadus, jne.? Nad ei tule komisjonidest välja. Minu eelkõneleja, lugupeetud härra Johanson just praegu tähendas, et kus on hoolekande- ja pensioni-seadus. Ta seisab komisjonis, ei tule sealt välja. Ma ei taha siin süüdistada üksikuid rühme, aga ma juhiks tähelpanu selle peale, et terve Riigikogu töö on nagu halwatud. Meie lugesime just wiimastel päewadel ajalehest, et üldkomisjonis arutati tuletõrjajate seadust. Ma arwan, et tuletõrjajate seadus on omast kohast väga tarwilik, aga meil on sealsamas üldkomisjonis veel palju tähtsamaid seadusi ees: meil ei ole senni veel riigiteenistus-seadust, meie elame siamaani suure Wenemaa riigiteenistus-seaduse järele.

Ma tähendaks veel ühe asja peale, nimelt et Riigikogu on ka wähe tähelpanu selle peale juhtinud, et oma prestiishi ja välisdekoorumi pidada. Wõtame nüüd wiimase aja, wiimased kaks kuud. Riigikogu on koos olnud, meil on olnud mitu koosolekut, ainult arupärimis-koosolekud. Ma arwan, et arupärimise instituut on väga tähtis instituut demokraatliku riigikorra juures. Ilma selleta läbi ei saa. Aga waadake, kui Riigikogu ainult arupärimisi peab, siis väljaspoolt rahwahulk ei hinda mitte neid komisjoni töid, sest meie peame ka selle peale tähelpanu juhtima, et meie mitte ainult sõnu ei tee, waid et meie tööl suurem tagajärg oleks, kui ta sennijani on olnud. Waadake härrad Riigikogu liikmed, see on siis üks väga halb nähtus ja tema igatahes wähen-dab Riigikogu prestiishi, Riigikogu välisdekoorumi.

Wäga austatud Riigikogu liikmed! Kokku wõttes seda, mida ma siin tähendasin, peab ütleva, et meil hakkab järk-järgult käest ära libisema isiklik wastutus, meie ametiasutused kaotawad järk-järgult igasuguse wastutuse ja lähewad igalpool kollegiaalse asjaajamise peale üle, kus keegi ei wastuta ja kus keegi ei saagi wastutust oma peale wõtta. See on igatahes väga suur wäärnähtus. Mina ei tähenda mitte, et sellepärast Eesti riik on hukka läinud, aga ma tähendan ainult, et tulewikus tuleb selle peale tõsisemalt waadata, tuleb wõimalikult ruttu katsuda luua riigiteenistus-seadus ja ühes sellega tuleb välja töötada ministee-

riumide korraldusseadused ja seal jällegi panna maksma individuaalne wastutus. Wäga austatud kõrge kogu liikmed, ma arwan, et kõrge kogu peab ka selle eest hoolitsema, et see kogu kõrgeks ja austamiswääriliseks jääks rahwa ees ja rahwa keskel. (O. Gustawson, is.: „Päewaleht“ nimetab teda tsirkuseks.) Minu walijad, kellega mina olen kokku puutunud, on tihti tähelpanu selle peale juhtinud, et Riigikogu oma enese prestiishi peale väga wähe tähelpanu on juhtinud. Mina tähendan veel, et mitte ainult minu walijad, waid ka teistest ringkondadest seda räägiwad. Minu walijad on, nii öelda, kõige külmawerelisemad. Teistest ringkondadest on isegi ähwardusteni mindud. Seda meie ei wõi lubada. Demokraatliku riigikorra juures on parlament kõigekõrgem asutus ja tema peab jääma kõrgeks ja austamiswääriliseks meie rahwa keskel. Kui see austus ja tema kõrguse tunne meie rahwa keskelt kaob, see on meie riigikorrale väga, väga hädaohtlik. (W. Linnamägi, krst.: Täiesti õige. L. Johanson, sd.: Kes selles sihis töötab? Lugege „Kaja“!)

Juhataja K. Wirma: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Linnamägi'l.

W. Linnamägi (krst.): Riigikogu liige härra Johanson kritiseeris väga terawasti oma kõnes meie sotsiaalse hoolekande ja ülepea meie hoolekande olusid. Ma ei taha selle peale mitte wastama hakata ja seda ei wõigi teha faktilise märkusena. Ainult kahe asja peale tahaksin tähelpanu pöörata, nimelt sõjawäeliste inwaliidide ühiskodu ja rinnalastekodu peale. Meie käisime härra Johanson'iga seltsis neid kodusid vaatamas. Mina sealt niisugust paha muljet mitte ei saanud kui härra Johanson. Muidugi, see on tõsi, et sõjainwaliidide ühiskodu asub linnaserwal ja raske on neil wigastatud inimestel linnas tööl käia. Muidu see maja iseenesest sugugi paha maja ei ole; waid ta on enam-wähem sisse seatud veel enne, kui ta magdaleenium oli, selleks, et üksikutele inimestele üksikuid tubasid anda. Öieti see maja on enam analoogilise asutuse jaoks ehitatud, sellepärast ei leia mina sugugi, et seal nii suuri puudusi oleks. Seal ei ole küll suured toad ja kui mõnes toas kaks inimest, mõnes neli asuwad, siis mina leian, et see mitte liig paha ei ole. Kui ka pool akent wäiksesse tuppa tuleb ja see siiski wal-

gust küll annab, siis see veel väga paha asi ei ole. Mina tahaksin veel ütelda, niipalju kui mina linnatöölise korteriolusid tunnen, siis on igatahes see ühiselumaja oma ruumide ja puhtuse poolest, mis nii väga wilets ei olnudki, wõrdlemisi palju parem, kui suurem jagu meie tööliste korteritest praegu on. Iseäranis muste ruumisid mina kuskilt ei näinud, kuigi toad minewal aastal remonteeritud ning nii läikiwalt puhtad ei ole. (L. Johanson, sd.: Sein oli lutikaid täis.) Mitte ühtegi ei näinud mina. Nii piinlikult ma ei waadanud ka mitte, ei uurinud. Juba see näitab, et lugu inwaliidide kodus mitte nii paha ei ole ja et nende eest wõimalikult hea hoolitsemine on, et seal, kui ma ei eksi, 26—30 mehe peale on 3 teenijat. Mitte üks sõjainwaliid ei pühi oma tuba, waid seda teewad kõik teenijad. Mina pöörasin selle peale tähelepanu, et see ei ole sugugi liig, kui inwaliid oma toa puhtaks pühib. Neile antakse seal prii ülespidamine ja söögi üle nurisenud nende hulgast keegi ei ole. Inwaliididest käiwad suurem hulk tööl ja teeniwad mõned kunni 3.000 marka kuus ja see raha jääb nende kätte oma tarwiduste jaoks. Sellepärast arwan mina, et nende eest on kaunis hästi hoolitsetud. (M. Martna, sd.: Kas see faktiilises märkuses seisab?) Peab ikka õigust rääkima. (M. Martna, sd.: See on igatahes ka üks kristlik õpetus.)

Juhataja K. Wirma: Faktiiliseks märkuseks on sõna rkl. Jõeäär'il.

A. Jõeäär (sd.): Wäga lugupeetud Riigikogu liikme härra Laidoner'i poolt etteodud faktide õiendamiseks luban enesele järgmised märkused: 1) minu poolt tehtud ettepanekut, teatrite toetamiseks määratud summade mahakustutamise asjus, toetasid eelarwe-komisjonis ainult mõned sotsiaaldemokraatliku rühma liikmed, kuna kõik teised, niihästi põllumehed kui ka teised rühmad, wastu hääletasid; 2) mis Riigikogu esituskuludesse puutub, siis tegi nende kohta sotsiaaldemokraatliku rühma liige Johanson ettepaneku, neid esituskulusid vähendada 850.000 marga wõrra. See ettepanek leidis toetust samuti ainult meie rühma poolt, kuna teised, peaasjalikult põllumehed selle wastu hääletasid. Põllumehed seletasid, et nemad põhimõttelikult ühegi ettepaneku poolt ei hääleta, mis sotsiaaldemokraatide poolt tehakse.

Edasi konstateeris härra Laidoner Riigikogu komisjonide tööde wiljakusetust. Selle fakti õienduseks pean tähendama, et kui wiljakusetusest rääkida wõib, siis wiimane nähtawasti sellest ära ripub, et komisjonide aruandjad teises Riigikogus tasu saawad, mida aga I Riigikogu päewil ei antud. Selletõttu satuwad inimesed komisjoni aruandjaks, kes mitte niipalju tööst huwitatud ei ole, kui tasust.

Need olid faktid, mida ma tarwilikuks arwasin siin õiendada.

Juhataja K. Wirma: Kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.10 min. õht.

Peale waheauga jätkub koosolek kell 7.30 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma.**

Sekretääri kohal abisekretäär **O. Köster.**

Juhataja K. Wirma: Riigikogu koosolek kestab edasi. Faktiiliseks märkuseks on sõna rkl. Laidoner'il.

J. Laidoner (põl.): Lugupeetud Riigikogu liige härra Jõeäär tähendas, et komisjoni tööd ei edene sellepärast, et aruandjad seadusi materjaalsetel põhjustel kinni peawad. Mina pean tähendama, et see mitte õige ei ole. Ma olen olnud mitme komisjoni juhataja, ja ei ole näinud, et keegi aruandja meelega oleks mingisuguseid seadusi kinni pidanud.

O. Gustawson (is.): Riigikogu liige Johanson on täna juba kõnelenud neist äärmiselt wiletsatest elutingimustest, milles meie töötawa rahwa laialised hulgad peawad kiratsema. Ma ei taha sama küsimust käsitada üldises mõttes, waid ma mõtlen piirduda selle küsimuse ühe osa käsitamisega. Nimelt tahan ma kõnelda riigiteenijate ja riigiametnikkude palkade normeerimisest ning nende töötingimustest üldse. Keegi ei waidle wist wastu wäitele, et meil ajakirjanduses ja Riigikogus kõike muud on tehtud, ainult mitte küsimust tegelikult otstarbekohaselt lahendatud. Iga walitsuse deklaratsioonis, mõlemas Riigikogus ja ajakirjanduses on lõpmata palju räägitud sellest, et meil ametnikka liig palju, et kantselei asjaajamine liig keeruline ja et riik peab kulutama määratu suured summad ametnikkude palkadeks. On palju korutatud:

„tarwis asjaajamist lihtsustada, ametnikkude koosseise wähendada“ jne. jne. jne. Aga nendest, alati korduwaist sõnust kaugemale saadud ei ole.

Meil pandi läinud aastal 1. jaanuarist maksma riigiametnikkude ja -teenijate palgaseadus. Kui tähendatud palgaseadust arutati wastawas komisjonis ja Riigikogu pleenumis, siis tähendati meie poolt, et meie päri olla ei saa nende seisukohtadega, millistel palgaseadus baseerub. Meie poolt rõhutati, et on käristatud liig suureks wahe kõrgema astme palgasaajate ja alama astme palgasaajate wahel. Suurimaks puuduseks näidati meie poolt seda, et 16-da, kõige alama astme palgamäär — 4.500 marka kuus ei wasta kaugeltki tõelisele elatismiinumile. Meie tõekspidamisi ja wastuwäiteid ei wõetud aga arwesse. Palgaseadus wõeti wastu Riigikogu poolt sarnasena, nagu selle omal ajal Wabariigi Walitsus oli esitanud. Tegelik elu näitas, et meil oli õigus. 4.500 margaga ei saanud juba siis ükski inimene Tallinnas, teistes linnades, ega maal ära elada. Wahepeal on aga tingimused muutunud kaugelt halwemaks ametnikkudele. Meie elame praegu majanduskriisi ajajärgus. Meie mark on tuntawalt langenud ja sellele on paratamata järgnenud elukalliduse tõus. Ametnikkude palgad aga, eriti alamate astmete ametnikkude palgad on jäänud endiseks. Peaks küll päris pime olema, kui ei nähta seda terawat wastolu kõrge elukalliduse ja madalate palkade wahel. Alama astme ametnikul on tänapäew otse wõimatu 4.500-margalise wõi weidi suuremgi kuupalgaga ära elada, ka siis, kui ta kõige kokkuhoidlikumalt elaks. Eriti raske on neil, kel on perekond ülewal pidada.

Sellepärast ei ole sugugi ime, kui neist ringkondadest, kus ebaloomulik palga normeerimine ennast igapäew terawalt tunda annab, on hakatud walitsuse tähelepanu juhtima sellele, et nõnda, nagu siamaani, seisukord enam edasi kesta ei tohi. Meil tarwitseb tähendada riigi- ja omawalitsuste teenijate keskliidu märgukirja, samuti raudteelaste keskkõhingu märgukirjade peale. Neis on kirjeldatud praegune raske seisukord ja ühtlasi näidatud, kuidas tehtud wigu parandada ning on üles seatud palganormid, mis wastaksid praegusele tegelikule elatismiinumile. Riigi- ja omawalitsuste teenijate keskkõhingu märgukirja selle kohta, kuidas ta tahaks palgaseaduse rewideerimist näha. Ma

kardan aga wäga, et paljud rühmad selle märgukirjaga lähemalt tegemist teinud ei ole. Ta on aga seda wäärt, et temaga peaks tuttaw olema iga Riigikogu liige. Sellest märgukirjast leiata mitte ainult seda, mida nõutakse, waid seal näidatakse neid defekte ja wigu, mis praegumaks wal palgaseadusel olemas. Kõigepealt rõhutatakse tõsiasja, et „riigiteenijate palgad ei ole kunagi nõnda kõrged olnud, et üksikud isikud endid rahuloldawalt ära elatada oleks saanud, perekonna-inimestest weel rääkimata. Iseäranis madalad palgad on maksimas alamate palgaastme teenijatel, kes selle tõttu sunnitud on majanduslikult suurt puudust ja wiltsust kannatama.“ Edasi öeldakse, et „Wabariigi Walitsus on küll mitmel korral riigiteenijate palkasid normeerinud, aga peaaegu igakord on need normid ebaõnnestanult maksma pandud, sest normeerimisel on alati aluseks wõetud peajasalikult wäiksema arwu kõrgemate ametnikkude huwide rahuldamine, kuna alamate ja keskmiste ametnikkude majanduslikku seisukorda mitte ei ole tahtetud tõsiselt parandada.“

Need on wäited, milliste tõsidusele ka paremalt tiwaltki wastu waielda waevalt küll wõimalik oleks.

Edasi näidatakse, kuidas riigi- ja omawalitsuste teenijad omalt poolt on katsunud kõik teha selleks, et pannaks maksma õiglased palganormid. Kuidas aga need katsed on äpardunud, seda näitab see, et märgukirjad, mis Wabariigi Walitsusele esitatud, on jäetud täitsa tähele panemata. Wäga õieti rõhutatakse seda momenti, et kui on rasked ajad, kui tuleb kannatada, siis kannatagu kõik. Märgukiri lausub: „Kui riik on waene, siis peawad ühetaoiselt selle all kõik kannatama ja kõrgeimatel ametnikkudel peab ometi wähe-masti niisama palju riigitunnet olema, kui alamaastmelistelgi riigiteenijatel, kes oma suuremas osas alatoitlusega peawad leppima, korralikust ihukattest rääkimata, ning, kes kõige selle juures ikkagi kohusetruult omi ülesandeid senniajani täitnud on.“

Õiglustunnet ei peaks aga walitsuswõimud palkade määramisel mitte sootumaks eitama, ega suurte hulkade kannatust proowi peale panema, kui üldse riigitunnet riigiteenijate seas soowitakse näha. Kui aga kõrgemate ametnikkude tööd ja riigitruudust kuldgrammidega kawatsetakse tasuda ja seega neile toreduse maitsmist wõimaldatakse, siis nõuab õig-

luse põhimõte samuti ka alamate riigiteenijate korralikku toitmist ja riietamist.

Ajakohase tasu maksmine riigiteenijatele on esimese järgu tähtsusega küsimus, sest sellest oleneb ära teenijate kohuse-truudus ja tööwiljakus.“

Sellele põhjendawale osale järgnewad konkreetsete ettepanekud. Siin on kaks tabelit. Üks teoreetilise elatismiinumitabeli, mille toidukwantumid on üles seadnud 1920 a. 7. juuni komisjon, millest osa wõtsid toitlusminister Kriisa, kaubandus-tööstusministeeriumi esitaja Sepp ja arstid Lipping, Hansen ja Püüman. Keskmise elatismiinum oli 1923 a. märtsikuus Tallinnas üksikul riigiteenijal umbes 7.500, detsembrikuus aga juba 8.000, kolmeliikmelisel perekonnal aga 9.300 marka 50 penni. Teistes linnades näitawad tabelid, et elatismiinum on järgmine: Tartus 8.205,50, Narwas 8.211, Pärnus 8.293,50, Paides 7.752, Wiljandis 9.288, Petseris 8.483, Rakweres 8.115 m. 50 pn., Wõrus 9.359 jne. Haapsalus 9.296,50, Tapal 8.310.

Riigi- ja omawalitsuse teenijate keskkliit leiab, et nemad ei pretendeeri täie tõeliku elatismiinumitabeli peale, waid on walmis teatawaks kompromissiks. Nad lepiwad sellega, et elatismiinumiks wõiks olla 7.500 mk. kuus. See palganorm oleks palgaredeli kõige alama 16. astme palgalise kuupalk. 1. astme ametniku palk oleks 20.000 mk. Kõik allastmelised liiterid tuleksid ära kaotada. Edasi nõutakse, et tulewad natuuras antud tasud raha peale ümber hinnata ja kalkuleeritud summa rahapalgast maha arwata. Teiste sõnadega peab iga riigiteenija palk töökohaselt rahas kindlaks määratama ja kõik natuuras antawad mõnusused rahapalgast nende hindamise kohta üldiselt maksmapandud moodusekohaselt maha arwatama.

Need palganormid peawad ka nende riigiteenijate kohta maksuma pandama, kelle tasu senniajani eriseadustega on normeeritud — näiteks: õpetajad, sõjawäelased, kohtunikud jne. — sest ilma selleta ei ole palkade ühtlustamist ja üksikute teenijate kategooriad nurisewad üksteise peale.

Edasi osutatakse märgukirjas üht momenti, mis uues palgaseaduses tuleks tingimata fikseerida. Praegune palgaseadus on selles mõttes puudulik, et ta ette ei näe ülewimist madalamast astmest kõrgemasse teenistusaja kestwusele wastawalt. Õpetajate palgaseaduses on seesugune automaatselt saabuw tõus ette näh-

tud ja see on kaugelt õiglasem. Seda-sama tuleks uues riigiametnikkude ja -teenijate palgaseaduseski teha.

Need on ettepanekud, millega esines riigi- ja omawalitsuse teenijate keskkliit. Weidi hiljem esitas omalt poolt Eesti raudteelaste keskkühing märgukirja palkade asjus. Ma loen tarwilikuks tähendada, et Eesti raudteelaste keskkühing omal ajal loodi wastukaaluks Eesti raudteelaste keskkliidule, kes arwati liig kommunistlik olewat. Kodanlised lehedki leidsid ja terwitasid raudteelaste ühingute loomist riigiustawate ametnikkude koondamiseks. Ma arwan, et raudteelaste keskkühingu, kelle riigitruudus tohiks olla väljaspool kahtlust, märgukiri peaks erilist tõsist tähelpanu leidma parempoolsete kui ka keskrühmituste poolt.

Selle märgukirja toon on weel terawam, kui seda on riigi- ja omawalitsuse teenijate keskkliidu oma. Selles märgukirjas, mille alguses juhitakse tähelpanu sellele, et omal ajal on esitatud märgukiri palkade kõrgendamiseks ning ühtlasi juhitud walitsuse tähelpanu uute sissetulekuallikate peale, öeldakse järgmist:

„Oldi kindlas arwamises, et palwe, mille iga wiimane kui rida äärmisi wiletusi sõnastas, wastawat tähelpanu pidi leidma. Nüüd on ligi pool aastat tähendatud palwe esitamisest möödunud, ka Riigikogu eelarwe-komisjonid oma töö lõpule wiinud, kuid wastust, kui seesugust, ei ole raudteelased weelgi saanud, olgu wast waid nii palju, kui et nende palwe tempelmaksu alla kuuluwaks tunnistati, mille üle riigikassa juhatus omal ajal sellekohase teate saatis.“

Sarnase wõllanaljaga wõiwad wististi küll ainult meie ametiasutused hakkama saada, et wastuse asemele saata waid nõue tempelmaksu tasumiseks.

Edasi öeldakse selles märgukirjas: „Samal ajal on aga elukallidus weelgi oma tõusu jätkanud, mis tingitud osalt Eesti marga kunstlikust langetamisest, osalt sellest, et Wabariigi Walitsus enne, kui heaks arwas riigiteenijate palgaolude parandamiseks midagi ära teha, raudtee reisi- ja bagaashiweo tariife kõrgendas.“

Teatud näpunäiteid raha sissetulekute suurendamiseks kasutati ära, aga teine pool ettepanekutest ignoreeriti surnuks.

„Eeltoodud asjaolu silmas pidades, tunnistas Tallinnas 26-al weebuaril ja 4-al märtsil s. a. peetud Eesti raudteelaste keskkühingu juhatus koosolek kõigi kut-

seorganisatsioonide esitajate osawõttel tarwilikuks teatada, et raudteelased riigi- ja omawalitsuse teenijate keskliidu märgukirjas nr. 20 — 19. weebr. s. a. esitatud palganõudmisega ühinewad ja paljade normeerimise läbiwiimist igatepidi toetama saawad.“

Siin oleks minu arusaamise järele olnud ainuke tee lahendamiseks see, et Wabariigi Walitsus, wastawaid märgukirju tõsiselt wõttes, oleks pidanud küsimuse tegelikule lahendamisele asuma. Meil seda aga ei tehtud. Pakutud kaasabi lükati kõrgilt tagasi. Riigi- ja omawalitsuse teenijate märgukiri lausub selle kohta põhjendatud etteheites järgmist: „Palgaredeli kokkuseadmise juurde üksikutes ametkondades peab tingimata teenijate kutseorganisatsioonide esitajad lastama, et seega nurin ja ülemuse wääratused üksikute ametite hindamisel ära saaks hoitud.

Keskliidul ei ole mingit huwi sekeldusi lahendada, mis ebaõige töötasu hindamise tagajärjel üksikute teenijate rühmade enda wahel ja samuti teenijate ja walitsuse wahel tekiwad ning sellepärast on arusaamatuste ärahoidmiseks ja ka pärastiste süüdistuste paraliseerimiseks kutseühisuse esitajate osawõtmine paljade normeerimise tööst tingimata tarwilik. Organisatsioonide ignoreerimine niisuguse küsimuse lahendamisel on ebatahtiline samm ja jätaks teenijatele ka kõige ideaalsemal normeerimisel ikkagi nurisemiseks alati käed wabaks.“

Sarnast teed aga ei mõtelnudki Wabariigi Walitsus sammuma hakata. Mida walitsus tegi, oli see, et ta asus taas tasa ja targu wist jälle „laiade rahwahulkade rahuldamiseks“ omaette palku normeerima. Wastawate kutseühingutega mingisuguseid läbirääkimisi ei peetud, mingisugusele kokkuleppele jõuda ei katsutud. Walitsus katsus läbi wiia palgaseaduse rewideerimise teel, mida wõiks nimetada skandaalseks, et mitte enam öelda. Jälle kord asetati troonile põhimõtte: kellel on, sellele antagu, kellel wähe, kärbitagu weel.

Walitsusel oli ja on wäga hästi teada, et mitmed meie kõrgemad ametnikud, kelle palk on 18.000—19.500 ja rohkem marka kuus, oskawad tänapäew makswat palgaseadust kasutada selleks, et selle põhjal teenida mitte ainult kümneid ja sadatuhandeid, waid isegi miljoneid marka aastas. Riigikogu eelarwe-kommisjonis teati kõnelda ühest juriskonsultist, kes (E.

Weberman, rhws.w.: Ühes ministeeriumis?) on teeninud üle ühe miljoni Eesti marga palga arwel ühes ainsas ministeeriumis. Ja kui Wabariigi Walitsus tuleb küsimistega, kust teie tahate need summad wõtta, millega tahate wäiksemate ametnikkude palku kõrgendada, siis peaks Wabariigi Walitsusel teada olema need wäärnähtused, mis praegu igas ametkonnas aset on leidnud ja mille wäljakasimisega mõnegi miljoni kokku hoida wõiks. See ei ole uudis, et mitmete ametkondade juhtiwad jõud iga oma töö ilma pikema jututa kannawad ületunnitöö arwele. Mul tarwitseb tähendada siinkohal waid ühe härra peale, kes teedeministeeriumis wist posti-telegraafitelefone inspektoriks on ja kes eriti wiimasel ajal päewakangelaseks tõusnud, härra Jalajas, kes omal ajal teatawasti wäga õnnetult wälja töötas töönormid, milliste eest ta endale kuuldawasti wäga õnnelikult olla tasuda lasknud — ületunnitööde tasu arwel. Wist 80 tuhat marka, kui ma ei eksi. See raha on aga samahästi kui maha wisatud täitsa asjatult tehtud töö eest.

Samuti on teada, et põllutööministeeriumis mitmed kõrgemad ametnikud näituste eeltööde tegemisel ja teiste tööde sooritamisel, mis neil teha tuleb, oskawad oma tööd nii korraldada, et neile arwatakse ületunnitöö tasu arwele õige ilusad summakesed.

Walitsus leidis, waatamata selle peale, et praegune palgaseadus kas õigel wõi kõweral teel wõimaldab kõrgematel ametnikkudel 10, 20 ja isegi 100 korda rohkem teenida, kui alamatel ametnikkudel, et palgaseadust tarwis muuta selles mõttes, et teha lahti kõik ukсед ja aknad selleks, et wõimaldada kõrgematel ametnikkudel teenida weel rohkem. Siin wõiks walitsuse tööd jagada kahte ossa: 1) sissejuhatus, mis tuletab meelde ristija Johannese tööd enne Kristust ja teine osa — kõrgendus ise, mis järgnes pärastpoole. Meie Wabariigi Walitsuse kohta on mõnikord tähendatud, et sealtpoolt tulewad asjad enam üllatada ei suuda. See aga pani ometi hämmastama, kui Wabariigi Walitsus, eelarwet kokku seades, maksimate seaduste peale lihtsalt wilistas.

Wabariigi Walitsusel on wäga hästi teada, et makswa palgaseaduse põhjal on lubatud ametnikkudele, kes kuuluwad palgaseaduse Rooma numbritega tähendatud astrikku, wastawas astmes ettenähtud palka maksta ainult siis, kui nad

teatud astmes loetletud. Sellepeale waatamata esitas Wabariigi Walitsus eelarwe, kus terwele reale ametnikkudele, lausa makswa palgaseaduse wastu palka oli kõrgendatud. Ma loen mõned üksikud juhtumised siin ette: Nimelt on kõrgendatud palka rahaministeeriumis otsekoheste maksude peawalitsuse juhataja abile 18.000 pealt 19.500 peale. Sedasama on tehtud näiteks, weel aktsiisi peawalitsuses, kus peawalitsuse juhataja abile on endise seadusliku normi 18.000 asemel määratud 19.500 mk. Edasi wõiks weel näituse tuua siseministeeriumist, kus politsei peawalitsusülema abil on määratud seaduses ettenähtud normi 18.000 marga asemele 19.500 marka. Olgu weel tähendatud aktsiisi peawalitsuse juhataja abi palga peale, mis jällegi seadusele risti wastu käiwalt on suurendatud 19.500 mk. peale. Edasi on weel mõned teised ametnikud.

Mis kõige iseloomulik, on see wiis, kuidas sarnast seaduse ignoreerimist põhjendati. Härra põllutööminister tuli ja seletas: see on ükskõik, kas wiia enne eelarwe korras teatawad normid läbi ja pärast esitada wastaw seadus wõi jälle wastupidi. Mina igatahes ei ole aga kuulnud, et teatud küsimusi oleks normeeritud nende seaduste põhjal, mis alles wastu wõtmata.

Rahaministri abi härra Rosendorf läks aga weel kaugemale ja seletas lausa: mis teie niipalju räägite sellest palgaseadusest, see oli ainult minewal aastal maksw, tänawuaasta aga maksawad ainult need normid, mis eelarwe korras läbi wiiakse. Kui niisugust juttu räägiks mõni alam kantsleiametnik, siis oleks see weel kuidagi arusaadaw, aga kui seda tuleb rääkima isik, kes seisab väga tähtsa ministeeriumi eesotsas ministri abina, siis ei tea tõesti mitte, kuidas sarnast seletust wõtta ja hinnata.

Eelarwe-komisjonis olid härrad põlumehed need, kes „Kaja“ kaudu ilma pasundasid, et ettepanekud — kõrgemate ametnikkude palgad wiia kooskõlla makswa palgaseadusega — püsti rumalad olla ja nad imestasid, kuidas sarnaseid rumalaid ettepanekuid üldse wastu wõtta olla wõidud. Kui härra Laidoner seletas, et meie parlamendi autoriteeti küllalt ei austata ja teda wägisi kõigutada tahetakse, siis arwan mina, et need õpetussõnad peaksid kuuluma eestkätt nendele, kellel selles suhtes kõige rohkem patte hingel — härra Laidoner peaks oma noomitused

ütleva oma parteisõpradele. Nemad armastawad ju alati rõhutada: seaduslikkus olgu üle kõige. Neil peaks küll olema pisut piinlik tulla risti lööma ja rumalaks tembeldama parandus-ettepanekuid, mis tingitud makswatest seadustest. Õigem oleks siin meelde tuletada Wabariigi Walitsusele, et temagi on kohustatud lugu pidama makswast palgaseadusest ega tohiks endale lubada selle jämedat rikku mist.

See oli, nagu ma juba ütlesin, sissejuhataw osa. Sellele järgnes pärast sünnitus ise. Sellest sünnitamisest kirjutati palju ajalehtedes: et Wabariigi Walitsus on koos ja arutab, kuidas palgaseadust rewideerida. Oli oodata, et õigustatud tähelepanu leiaksid riigi ja omawalitsuse teenijate keskliidu ja raudteelaste kesküingu ning teiste organisatsioonide märgukirjad. Oletati, et kui mitte täna-homme, siis ülehomme, kui mitte selles kuus, siis vähemalt järgmises töötatakse wälja ja esitatakse Riigikogule suuremaulatuslik riigiametnikkude ja -teenijate palgaseaduse muutmisseaduse eelnõu.

Aga siin näitas Wabariigi Walitsus jälle kord, et ta wõib tõsisest küsimusest teha wiletsa opereti. Wabariigi Walitsus esitas Riigikogule seaduse, mis praegu rahaasjanduse komisjonis, ja seal kuuldawasti juba wastugi wõetud, eelnõu, mille terve mõte seisab selles, et teatud üksikud kõrgemad ametnikud palgaseaduse Rooma redelisse üles wõetakse — needsamad ametnikud, kelle palgakõrgendus taheti konterbandina ja seadusewastaselt läbi wiia eelarwe korras, kelle seadusewastased palgad aga eelarwe-komisjon põllumeeste wastuhäältemisest hoolimata maha kärpis. Kõigi nende härrade suhtes on palgakõrgendus läbi wiidud tähendatud seaduses. Wabariigi Walitsus on nähtawasti leidnud, et sellega kogu küsimus lahendatud ja asjad korras.

Loomulik, et riigiteenijad sarnase lahendamisega leppida ei saa. Ja ma arwan, et Riigikogu oma enamuses peaks walitsusele meelde tuletama, mis tema kohus selles nii väga tähtsas küsimuses teha on. Seda rohkem, et nii riigi- ja omawalitsuse teenijate keskliidu kui ka raudteelaste kesküingu märgukirjad lõpewad õige tõsise akkordiga. Riigi- ja omawalitsuse teenijate keskliit lõpetab oma märgukirja järgmiselt:

„Siin ettetoodud palganormide elluviimist saab riigi- ja omawalitsuse teenijate keskliit kõige oma jõuga kaitsema

ning ei lase ennast walitsuse seletustest rahakursi langetamisega heidutada, sest tegelik elu on näidanud, et rahakursi ka siis langetada saab, kui riigiteenijate palgade kõrgendamisest üldse ei räägitagi (näiteks läinud aasta lõpul). Keskliit wõib praeguse olukorra juures, kus kõrgemate riigimeeste palga kõrgendamisega on söandatud Riigikogu ees esineda, ilma et nälgivatest vähematest ametnikkudest juttugi oleks tehtud, tõendada, et need alampalgalisel riigiteenijad, kes sennijani wisalt näljaga wõidelnud on, nüüd samasuguse wisadusega siin ettepanud palganormide maksmapanemise eest wõitlema saawad.“

Ma arwan, et kui edaspidigi küsimust samas suunas arenema sunnitakse, siis Wabariigi Walitsus warem-hiljem jälle seisab sama küsimuse ees, nagu omal ajal Tõnisson'i walitsuski: kas riigi- ja omawalitsuse teenijatel on streikimise õigus wõi ei ole. Sest streigist siis mööda ei pääse. (J. Holberg, põl.: Streigi-õigust neil ei ole.) Jah, härra Holberg, Teie ju see olite, kes teenistusseaduse alamkomisjonis küsimuse üles wõttis, kas riigiteenijad üldse tohiwad kuuluda poliitilistesse parteidesse. Mina arwan, et härra Holberg'i seisukohta waevalt küll keegi mõistlik inimene jagab. Sest on ju nõnda, et kui härra Holberg millegi kohta „ei“ ütleb, siis seal waid „ja“ wõib öelda. Riigi- ja omawalitsuse teenijate keskliit palub nende küsimuste peale wastata 15. märtsiks. Ma ei tea mitte, kas wastus saadetud on. Ma kahtlen aga selles. Samasugune toon walitseb raudteelaste keskühingu märgukirjas, mis lõpeb järgmise akkordiga: „Ei leia keskühingu juhatus sellejuures üleliigseks kui tähendada, et raudteelased, kes riigi rajamisel riigi huwisid osawalt kaitsta oskasid, nüüd samasuguse osawusega ka oma majandusliku olukorra parandamist kaitsta mõistawad.“ Ma tahaksin uskuda, et raudteelaste keskühing, kelle kohta ma juba enne tähendasin, et ta on loodud wastukaaluks kommunistlikuks tembeldatud raudteelaste keskliidule, et see keskühing ühes raudteelaste liiduga ühise tee leiab, kuidas oma asja kaitseks sõnade juurest tegude juurde üle minna.

Härra Holberg hüüdis wahele, et riigi- ja omawalitsuse teenijatel ei olla streigi-õigust. Seesama härra wõttis üles selle küsimuse laiemas ulatuses teenistusseaduse alamkomisjonis. Tema arwamine on, et riigiteenija peab olema apoliitiline

isik. (J. Holberg, põl.: Mis Teie waletate, rääkige tõtt!) Ma arwan, et tõesti armas ei ole awalikult kuulda neid omi tõekspidamisi, mis tõepoolest imelikud. (J. Holberg, põl.: Rääkige õigust, mis Teie was-site.) See oleks samm riigiteenijate kodanikuõiguste kärpimiseks. See ei ole aga ainukene säärane. Samuti on kuulda hääli — olla tarwis kitsendada arstiabi andmist ametnikkudele. Nii siis — mitte palgakõrgendus, waid töötingimuste halwendamine. Palka vähem, aga tööd rohkem. Sama põhimõtte põhjal katsuti weebuarikuus läbi suruda riigiteenijate tööpäewa pikendamine. Siis püüti näidata, kui lõpmata palju siin riigile profiiti lüüa wõib. Kõik paistis olewat nii kindel ja iseendast mõistetaw. Aga nüüd peame ometi tunnistama: kisa oli rohkesti, aga willa ei olnud olemaski. Meie oleme õigustatud küsima, milleks see kergemeelne jant tarwilik oli. Milleks oli waja muidugi palawat õhkkonda weelgi kuume-maks kütta, kui ju ette teada oli, et läbi kukub. Ei saa ju ometi mõelda, et wõiks tööpäewa tuntawalt pikendada, ilma et asutuste töökorralduses mingid muudatusi ette wõetaks ning koosseise süsteematiliselt kokku tõmmata katsutaks ja, mis peaasi, — ilma et ametnikkude palku kõrgendataks. Wabariigi Walitsuse akt-sioon pidi ebaõnnestama. Ja ainukene tagajärg, ma rõhutan weel kord, et wahekorrad weelgi terawamaks aeti ning õhkkond palawamaks köeti kui ta enne oli.

Riigi- ja omawalitsuse teenijate keskliit ütleb oma märgukirjas wäga õieti, et neil ei ole midagi selle wastu, kui tõesti tullakse kindla kawaga, läbimõeldud süsteemiga koosseisude kokkutõmbamiseks töö parema organiseerimise kaudu riigiteenijate endi kaasabil. Kui siin ühist keelt ja ühist teed tõsiselt leida tahetakse, siis see leitaksegi. Aga kõik need teed, milliseid tallanud lahkunud Wabariigi Walitsus, ei ole sihile wiinud ega wii tulewikus sihile.

Kõike öeldut arwesse wõttes panema oma rühma nimel Riigikogule wastu-wõtmiseks ette järgmise soowiawalduse: „Riigikogu awaldab soowi, et Wabariigi Walitsus kõige kiiremas korras esitaks Riigikogule „Riigiametnikkude ja -teenijate palgaseaduse muutmisseaduse“, mis eestkätt ümber korraldaks alamate ja keskmiste palgaastmete palganormid ja tõstaks neid wastawalt praegusele elatis-minimumile.“

M. Martna (sd.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Nagu meil endiste aastate eelarwete juures Riigikogus teatawal wiisil rabeleda tuli, nii seisame meie ka seekord, kuid uue rabelemise meetodi juures. Meie Wabariigi Walitsus, olgugi, et ta weel ametis on, ei wõta eelarwe arutamisest, mille ta ise on kokku seadnud ja mille juures tal wõimalik oleks oma põhimõtteid wäljendada, mitte osa. Arwatawasti on meie sennine walitsus seisukohale asunud, et temal eelarwe peale enam rõhku panna ei tarwitse. Mina ei toonita seda siit kõnetoolilt mitte esimest korda, et Eesti rahwas ja ka parlament eelarwe arutamise puhul kuulda soowib, missugused sihid walitsusel rahwa heakäekäigu suhtes on. Teiste riikide poliitikamehed ja ministrid peawad sellest sihist ka kinni, aga meil ei ole weel mitte sellele teele asutud. Meil maksab ikka weel kadunud Jaan Poska ütetus, et meil ei walitseta, waid meil aetakse ainult asju. See on, meie walitsus ajab riigi asju päewast päewa, ehk ütleme parem, et meie politsei on walwel, et mitte korda ei rikutaks ja kui korda ei rikuta, siis läheb kõik, nii külakeeles öeldes, nagu leppase reega. Tähendab, meie walitsusel ei ole kaugemaleulatawamaid perspektiive, temal puudub kaugeleulataw sihtjoon, mis ta enesele oleks pidanud ette seadma. — Praegune walitsuse kriis ei tarwitseks mitte takistuseks olla, et need härrad, kes senni riigi eesotsas on seisnud, ehk nad nüüd küll tagasi astumas on, siiski ometi oma sennisest tööst ja sihtidest aru oleks andnud, mis neil selle eelarwe kokkuseadmise juures olid. Mina arwan, et neil oleks sünnis olnud ka praegust eelarwe arutamist selleks kasutada, et eneste walitsemise sihtide kasulikkust näidata ja selgitada. Meil on küllalt weel päewakorral küsimusi, mis selgitatud ei ole, kuid siiski selgitamist nõuawad, nii näiteks meie kullatagawara küsimus, mis jõulueel siin üles kerkis ja mille kohta nii mitmel puhul on kõneldud ja kirjutatud, kuid siiski ei ole see weel kaugeltki selge. Meie tööstuse edendamise, mida näiteks Aseri tsemendiwabriku eeskujul toimetatakse, Wene-Balti tehaste-, Mayeri keemia- ja teiste wabrikute „edendamise“ winklis toimetatakse. Seda on hakatud nii ütelda „Schiebereiks“, nii, lükkamiseks, tõukamiseks, sahkerdamiseks, õnneotsimiseks nimetama. Wiimase aja laenuandmist on oma-meeste turgutamiseks nimetama hakatud. Meie tollipoliitikat on sellest lähtekohast

hindama hakatud, et raha- ja kaubandus-tööstusministrid mitte tarwitajate elamise huwisid silmas ei ole pidanud, waid on endid sõpruskonna huwidest juhtida lasknud. Ma ei ütle, et see nõnda on, aga teie, kes minule eneste arwates „terawaid“ wahelhüüdeid teete, ka teie peate tunnistama, et isegi warblased kõigest sellest katustel siristawad. Ja nüüd sellel silmapilgul, kus wõimalus on ka nende asjade üle selgitawat sõna ütelda, on nende härrade toolid tühjad. (Wahelhüüe J. Hünerson'i, põl. poolt.) Härra Hünerson, kui Teil selles asjus midagi öelda on, siis tehke Teiegi seda. (Wahelhüüe J. Sootsi, põl. poolt.) Mis härra Soots ütleb? Ma ei kuule seda. Aga ma arwan, et ma selle juures mitte kahju ei saa, et ma seda ei kuule. On weel palju rohkem sellesarnast, mis küllalt põhjust peaks andma, et härrad ministrid sõna oleks wõtnud. Ei ole kaugeltki hea ja õige, et need härrad endid ainult nii wäga „Päewalehe“ ja „Kaja“ peale toetawad. Mul oleks niisugusel juhusel, kui walitsuse esitaja, wõi walitsus siin oleks olnud, teiste küsimuste üle kõneleda olnud. (O. Strandman, tõer.: Härra Martna, on juba! Härra Rostfeld ilmus walitsuse looshi. Naer.) Wäga rõõmustaw. Aga hoolimata sellest ei maldanud ma siiski sõna wõtmata jätta, nimelt ühes teises suunas. — Siin eriti aga Riigikogu komisjonides on mõtteid awaldatud, mis minu arwates ka teatawal wiisil wastukaja wajawad. Ja, et see rohkem Riigikogu eneseawaldustesse puutub, siis wõib sellest ka ilma walitsuse juuresolekuta eelarwe puhul juttu ajada. — Oktoobrikuul, minewal aastal wäljendas Riigiwanem härra Päts riigi majanduspoliitika sihtjooni selles suunas, et Eesti wabariigi alus ja nii öelda „ema-puu“, ta ei tarwitanud küll seda sõna, aga mina arwan, et see sõna mõistet hästi wäljendab, olla p õ l l u m a j a n d u s.

Riik pidada just põllumajanduse tugevdamist ja tõstmist edendamise ja seda nõnda tegema, et põllumajandus selle tõttu wiimaks riigi oma õlgadele wõtta wõiks. Peale selle on seda ka teiste poolt toonitatud, isegi minu parteisõprade poolt, ja täna tegi seda ka härra kindral Laidoner. Härra kindral Laidoner tegi oma soowiawaldusele teatava saba ja see saba seisib selles, et tema ei arwa mitte ainult põllumajandusest elada wõiwat. Aga kui meie asjatuma peale waatame, siis seisib see ka tema juures selles, et põllumajan-

dus on riiklikult A ja O, eriti, kui meie seda seisukohta silmas peame, mis härra Laidoner siin korterikriisi ja töötatöölise suunas ette tõi, siis on ka siin kahtlemata selge, et ka kindral Laidoner'i arwates põllumajandus ja talupojaseisus see „emapu“ on, mille peale riik end toetama peab ja toetada wõib. Ka härra Juhkam kriiputas seda wadjadust eriti alla, ja tähendas minewal korral, et see riiklikult andeks andmata olewat, wõi kuidagi sedawiisi, et meie põllumajandusele rohkem laenu antud ei ole. Meie oleme seda igas toonis kuulnud, ja mina arwan, et see asi küllalt wäärt on, et selle juures wähe peatada.

Et aga mitte eksiarwamisi tekitada oma isiklikkude waadete juures, siis pean tähendama, et ka mina selles arwamises olen, et meie põllumajanduse tõstmine tarwilik on. Mina olen igal juhusel selle peale tähendanud, et meie talupoegade põllumajandus endise mõisnikuseisuse kurnamispoliitika tõttu, mis aastasadasid kestnud, mitte nii edeneda ei wõinud, nagu waja oli ja ka wõimalik oleks olnud. Sellest tekkinud wanu haawu on waja parandada. Aga nii palju, kui mina nendest awaldustest aru olen saanud, tahawad need hoopis teistsugusele majanduspoliitika joonele üle minna. Ma peaksin ütleva, et need härrad, kes neid mõtteid kõige selgemal kujul on awaldanud, näiteks lugupeetud Riigikogu liige härra Tonkman Lihula poolt, et nende arwates on meie maa edenemise ajalugu ja edenemise joon juba kaua aega, aastasadasid ekslik olnud, ja nüüd, kus meie õnnelikul kombel iseisiksaks oleme saanud, tuleb meil seda eksitust parandada ja seda edenemise joont muuta. Nõnda, nagu härra Laidoner tähendas linna korteriolude parandamise hädaohtlikkuse ja töötatöölisele abiandmise peale, just nõndasama selgelt on härra Tonkman seda wäljendanud. Nimelt tõmmata linna korteriolude parandamine maalt weel wiimase inimese ära, ja kui siis siin töötatöölisele weel abi andma hakatakse, siis sündida nõnda, nagu härra Tonkman komisjonis ütles, kõik tema sulased ja tüdrukud olla üles öelnud, sest mis nad rasket tööd hakkawad tegema, tulewad parem linna, sest siin ootawad neid soojad korterid ja pehmed sängid ees, ja kui tööd ei leia, siis annab ju riik abi. Härra Tonkman'i arwates wiia see majanduspoliitika meid weel suurema hädajuurde, weel suurema kriisi juurde, sest mida paremaks linna korteriolud lähewad, mida korralikumaks töötatöölis-

tele abiandmine areneb, seda suuremal hulgal woolata inimesed maalt linna, talupojad jääda ilma tööliseteta, aga hoolimata sellest pidada ometi nemad oma maksudega linnas korterid korras hoidma ja ka töötatöölisele abi andma, sest kõik need summad, mis selles suhtes wälja antawat, tulewad härra Tonkman'i arwates talupoegade käest. Mina muidugi ei taha ütelda, et härra Päts, wõi keegi teine selle uue majanduspoliitika nõnda kindla käega oleks rajanud, nagu härra Tonkman seda wäljendab, aga arwatawasti kaswawad nüisugused majanduspoliitika õied sellel alusel ja pinnal, mis suuremad riigimehed oma mõtetega on wäetanud. Sellele peab aga ükskord kuidagi wiisi wastu hõikama ja sellepärast ütleksin mina ja tuletaks seda tõde meelde, et meie maa ei ole mitte kogemata sellele edenemise teele sattunud ega sinna wälja jõudnud, kus me praegu seisame. Meie maa on juba oma looduse poolest nõnda ütelda kaubanduslikuks wahetalitusmaaks määratud. Kaubawahetus õhtu poolt hommiku poole ja tooresainete wedu hommiku poolt õhtu poole liigub üle selle mere, mis meie randa kastab. Laewad, mis kaupadega siia tulewad, wadjawad siin ümberlaadimist, ja siit edasiminew kaup, mis maa-teed mööda meile tuleb, tuleb siit teisel teel ära saata. Wenemaalt tulew kaup tuleb siin laewadesse panna, ja Wenemaale minew kaup laewadest maha laadida ja raudteega edasi saata. See wadjab sadamaid, wadjab tarwlikka teid ja wadjab ka inimesi. Selle wadjaduse tõttu on meil kaupade edasitoimetamine tekkinud ja on sellele astmele edenend, kus ta praegu seisab. Sel teel on meie linnad arenend, selle tõttu on meil isegi eritööstusharud tekkinud ja see on kümnetetuhandete elukutseks saanud. Aastasadade jooksul on ka tööstus tekkinud, esiteks käsitöö, Saksa tsunftid, misugused, nagu teie, austatud härrad, teate, õitsesid omal ajal ka meie linnades. Ja nende riismed on kunni tänaste päewadeni ulatanud. Käsitöö wabadus tõi uue edenemise aja, tõi suurtööstuse. Wabrikud hakkasid Tallinnas wilistama, kümnetuhanded töölisel oma perekondadega leidsid wabrikutes tööd ja teenistust. Meie statistika kuukirjas leidsin mina ükskord suurtööstuse tööliste arwu 47 tuhandega märgitud. Ma ei tea, kui kindlad need arwud on, aga suuremat arwu ma ei ole leidnud. Wõime ja peame oletama, et meie suurtööstuses 45 tuhande inimese ümber tööd on saanud. (J. L a i d o n e r,

põl.: Seal oli suur- ja kesktööstused kokku.) Wõib olla, et see nii on, ma ei saa wastu waielda, tean ainult nii palju, et ma selle arwu suurtööstuse rubriigi alt leidsin. Kas sündis see, mu härrad, kõik põllumajanduse kahjuks? Minu arwates mitte! Olgugi, et meie rahwa juurdekasw wäike on, kõik meie rahwa liikmed ei wõinud siiski põllumajanduses tööd ja leiba leida, eriti sel ajal, kus meie talupojad mõisnikkude wäljakurnawate rentide ja intresside all ägasid. Tuletame meelde ainult meie wäljarändamist. Kust see siis tuli, et meie iseseiswuse õhtul wõi hommikul leidsime, et meie wäiksest rahwast umbes 300.000 Wenemaale oli läinud? Umbes weerandmiljonit eestlast, ligi 300.000 elas Wenemaal! Üks osa on optantidena tagasi tulnud, suurem osa elab alles seal. Miks nad wälja rändasid? Ma arwan, et suur osa neist olid põllutöölised. Kui neile kodune põllumajandus küllalt tööd oleks andnud, siis ei oleks nad mitte wälja rändanud. Nad ei teinud seda mitte heameelega, suur osa vähemalt mitte. Ma mäletan oma lapsepõlwest, kui Eestimaal kaks nälja-aastat oli, kuidas siis seal külakeses, kus minu wanemad elasid, ööseti ja salapäraselt kokku tuldi nõu pidama, et kas mitte Samaarasse rännata, sest Samaaras olewat parem elada, kui siin, Läänemaal. Tähendab, sel ajal ei suutnud linn ega tööstus kõiki neid kinni hoida, neid käsi tarwitada, mis siin üleliia näisid olevat. Mina arwan, kui meie sellele poliitikajoonele asuksime, et meie sest saadik rohkem rõhku ainult põllutöö peale paneksime, et see mitte häid tagajärgi anda ei wõiks. Kui meie ainult põllumajandust turgutama hakkame ja kaubanduse ning tööstuse peale suuremat rõhku ei pane, et me sellest mitte üksi riiklikult kahju ei saaks, waid ka meie rahwa elamiswõimalused saaksid selle all kannatada. Waatamata selle peale, et meie maapind halb on, nii et põllusaaki tuntawalt tõsta, see on 4—5 seemne pealt 20—25 seemne peale, wäga raske tahab olla, kui mitte päris wõimatu, tähendaks niisugune ühekülgne majanduspoliitika weel seda, et meie rahwuswahelist soodsat geograafilist seisukohta kaubandus- ja tööstussuunas kasutada ei oskaks ja meie unustaksime hoopis ära, kuidas me Wene ajal wäga nurisesime, et Wenemaa ilmariik meie kaubanduse teid ei arendanud. Meil oli tunne, et meie seda ise paremini teeksime. Meie teedewõrgu eest hoolitseti naeruwääriliselt halvasti,

sest kui meie oma tähtsama raudtee peale waatame, mis Tallinnast algab ja Peeterburi poole läheb, siis peab ometi tunnistama, et see mitte esimeses liinis Eestimaa pärast ei ole ehitatud, waid Peeterburi pärast. Wene raudteepoliitika jättis meie maa huwid tähele panemata, ehk ohwerdas meie maa huwi suure Wenemaa huwidele. Riiklikult iseseiswaks saades tahtsime neid wigu parandama hakata. Meie ei ole aga nende wigade parandamise juurde weel mitte asunud. Ma püüan otsekoheselt ütelda, mis ma südames mõtlen, waatamata partei kuulujuse peale, wõi midagi sellesarnast. Ma ütlen, et aeg on tõepoolest lühikene ja meil on nii suurte raskustega wõidelda olnud, et meie weel suure hooga nende wigade parandamise juurde asuda ei ole suutnud, mis tõepoolest parandada tarwis oleks olnud. Ma tuletan, austatud koosolijad, teile meelde, et ma 1917 aastal, kui kodumaale tagasi tulin, ja Eesti autonoomiasit kõnelesin ja kirjutasin, et ma seal ühe asjaolu peale tähendasin, nimelt weetee peale, mis Peipsi kaudu Pärnuni peaks ulatama, millest juba palju warematal aegadel on kirjutatud. See tähendab, et niisuguste läbikäimiste parandamise mõtted olid igatahes üheks tõukeks, mis meid iseseiswuse poole kihutasid, sest meie kannatasime wäga selle all, et meie majanduslikud huwid Wene riigivalitsuse poolt tähele panemata jäeti. Aga, minu austatud härrad, kas see oleks nende wigade parandamine, kui meie kogu kaubanduse ja tööstuse peale käega lööme ja ütleme, et põllumajandus, küla ja asunik, see on kõik? Ma arwan, et meie seda teha ei wõi! Kui meie seda teha tahaksime, siis seaksime endid niisugusesse seisukorda rahwamajanduslikult ja poliitiliselt, nagu kuulus Saksa professor Thünen ette kujutas: piiratud riigi, mis iseeneses elama pidi ja mille elamisallikaid tema kirjeldas.

Kaubandust ja tööstust majanduspoliitikast wälja jättes peaks suurem osa rahwast hõlmad wõõ wähele panema ja wälja rändama, sest meie aher, saagiwaene maapind ei suuda terwet rahwast, olgugi, et ta wäike on, ülewal kanda. Nõnda peaks siis riik ise oma majanduspoliitikaga rahwast wäljarändamise teele tõukama! Kui meie ütleme, et riik peab oma põllumajandust eriti tõstma hakkama, kas on meil siis ka selge, kes, kuidas ja kelle kulul seda teha wõiks, kuna meil wälislaenudest juttu ei ole olnud ega praeguste olude juures wõigi olla? Siis peab

asja ometi nii mõistma, et riigi harilikud sissetulekud erilist põllumajanduse turgutamist peavad võimaldama. Aga kust sissetulekuid saada, kui põllumajandus nõuab, et teda turgutama peab, et temal peab renti maha jätma, temalt ei tohi maksusid võtta? Siis peaks ometi kuskilt mujalt midagi võtta olema, millega põllumehi turgutada, millega neid toetada? Oleks ometi iseäralik oletada, et seesama nõrk ja toetust vajaw põllumajandus ise siiski niipalju riigikassasse maksab, et see sissetulek rahwa suurusega võrreldes — härra kindral Laidoner tõendas, et meil elab maal $\frac{3}{4}$, linnas $\frac{1}{4}$ kogu meie rahvast — $\frac{3}{4}$ põllumajandusest tuleb? Tähendab: põllumajandus kannab 75 protsenti riigi kuludest ja võimaldab ühtlasi ka iseene toetamist! See oletus ei ole mitte väga loogiline. Ta ei ole ka tõenäoline. Mul ei ole võimalust siin arwudega näidata, missuguse osa iga majandusliik — ütleme põllumajandus, kaubandus ja tööstus — meie riigi ülalpidamise kuludest kannab. See oleks igatahes väga tähtis teada ja sellepärast väärt, et mingisugune ametiasutus, ehk mõni eriteadlane või statistikus, mõni majandusteadlane selle väljaarwamise juurde äsuks ja püüaks seda ligikaudugi ära näidata. Hoolimata sellest, et minul arwude najal seda mitte võimalik ei ole näidata, näib aga üsna kindel olevat, et meie riigi sissetulekud suuremalt osalt mitte põllumajandusest ei tule. Tähendab, need summad, mille läbi põllumehi jalgade peale awitada tahetakse, peaksid kusagilt mujalt tulema. Need ringkonnad aga, kes kaubanduse ja tööstuse arenemisest ja edenemisest huwitatud on, ei võiks seda ometi heameelega näha, kui põllumajandust kaubanduse ja tööstuse arendamise kulul esirinda tõsta tahetaks! Kui aga kaubanduse ja tööstuse mehed seda arwavad, et nemad rohkem riigikassasse maksavad, ja et nende maksusid mitte nende eneste kasuks ei tarwitata, siis ei võiks keegi seda pahaks panna, kui nemad sellega rahul ei oleks, waid neil oleks täielik õigus seda öelda.

Aga kuigi see meil kuidagi võimalik oleks siis peaksime ometi ka küsima, kuhu see meid wiimaks välja wiiks? Kas oleks siis põllumajanduse enese loomulik arenemine hästi võimalik, kui kaubandus-tööstuse arendamine ja nende abinõude ning wahendite mõistlik arendamine unarule jäetaks, mis kõigi kolme liigi huwides tarwilik on, paratamata tarwilik on? Lubage minule, austatud härrad, et ma ühe üsna

igapäewase, lihtsa näite toon. Kõik need härrad, kes Pärnu linna tunnewad, teawad, et see linnakene wõi linn, on lina-kaubanduse keskpaik ja oli õieti meie kõige suurem linasadam, vähemalt oli sel ajal, kui mina seal elasin, umbes 40 aastat tagasi. Kui teie seal seljaga wastu suurt jõge seisate ja Wesiwärawast pahemale ja paremale poole waatate, siis näete ilusaid telliskiwidest ehitatud hooneid, pae-kiwi seal ei ole, sellepärast on need telliskiwist ehitatud. Need 4—5 kordsed ehitused on linaaidad, kus sees meie linaseemneid ja linu puhastati, ja kust see kaup siis wastawale turule saadeti. Kui talupojad linakuprad oli ära kuiwatanud ja rabanud, siis hakkas seemneid ja pärast linu linna walguma. (A. Jürman, põl.: Nüüd tehakse seal kasulikumat tööd, pressitakse kooke.) Tähendab, tööstus on muutunud! Aga lubage, et ma seda juttu edasi räägin ja teie tähelpanu selle peale juhin, et kaubandus sel ajal meie põllumehel sedawõrd tähtis oli, et meie põllumees sel wiisil ja selle organisatsiooni, selle tegewuse tõttu oma linaseemne eest rohkem raha saada wõis, sest kui Pärnus mitte neid suuri aitasid ja puhastamise sisseseadeid ei oleks olnud, kui seal näiteks mitte püttseppade tsunfti ei oleks olnud, kes pütte tegid, kuhu sisse linaseeme kewadel pandi ning laewadel turule saadeti —, kui seda kõike ei oleks olnud, siis ei oleks ju talupojad oma linaseemneid wõinud nii hästi ära müüa, näiteks kui nad neid seljas kotiga üle mere wiia katsunud oleks. Niisama on lugu linadega. Talwel toodi linad linna ja, kui ma mitte ei eksi, siis oli 3.000 inimest talwe otsa seal tööl, kes linu puhastasid ja peasjalikult sorteerisid. Teie teate, et linad Pärnust teatawate sordi-nimetuste all välja läksid ja ainult sortidena leidsid nad ilmaturul ostjaid. Kui linad segi takudega ja mitu sorti ühes kimbus, nagu neid talupoegade juurest turule wõi linna toodi, oleks Belgiasse läinud, kas siis oleks nende eest seda hinda makstud, mis nende eest maksti, kui nad ära sorteeriti ja puhastati ja sorteeritult pakkides välja- maale saadeti? (Wahelhüüe paremalt poolt: Mis sordid need olid, mis ni wiisi tehti?) Seal olid sordid: „W“ — see tähendab Wrak, siis tuli „D“, see tähendab „Dreiband“, siis „HD“, see tähendab „Hochdreiband“, siis tuli rist, siis tuli weel üks M. jne. (Wahelhüüe paremalt poolt.) Kuid mind eksamineerida teil ei maksa, ma ei

ole kunagi nende sorteerija ega ülesostja olnud, aga mööda minnes olen tähele pannud, kuidas seda tehti. (W a h e l h ü ü d e d p a r e m a l t p o o l t.) Teie lähete oma hindamises ka wiltusele teele, nagu teie ametiwend härra Temant. Teil on see wiltukaldumine, nagu näha, ameti-asi, härra Sepp.

Edasi. Austatud härrad, kui teie Pärnus weel ringi waatate, siis leiate, et seal umbes 60 aasta eest kaks umbes kahe wersta pikkust muuli merde ehitati, et lained jõesuud liiwaga ära ei ummistaks. Pandi ka baggerid tööle, mis jõesadama nii sügawaks tegid, et laewad hõlpsasti juurde pääsesid. See kõik oli waja ja tuli ka meie talupoegadele kasuks, sest nad said oma linade ja linaseemne eest paremat hinda. Ja teie, austatud härrad, kes teie sealt talupoegade maalt tulete, teate, et teie isad just linarahaga oma kohad päriks ostsid ja teid adwokaa-diks koolitasid. Teie näete, et oli waga tululik ja waga kasulik kawatus, seda wiisi kaubandust toetada. See sündis Wene riigi poolt Wene ajal.

Ja kui meie nüüd praeguse kaubanduse peale, ütleme wõi ja sealihä wäljaweo peale waatame, mis nüüd päewakorral on, Jumal andku teile terwist, et teil õige palju wälja saata, aga weel rohkem siseturule saata oleks. Aga kuidas tahaksite teie oma kallist kaupa wälja saata, kui mitte laewu ei oleks, kui mitte Tallinna sadamat korras ei hoitaks? (W a h e l h ü ü e p a r e m a l t p o o l t: L a e w a d e s t o n i k k a p u u d u s!) Waadake, mõne päewa eest lugesin ajalehest sõnumi wõi ja teiste toiduainete wäljawedamisest, et Inglis laewad kuus 3 korda Tallinna sadamasse käima hakkawad ja siis igakord teie wõi- ja sealihanatukese kaasa wõtawad. Ma ütlen „natukese“, sest nende suurte laewade kõhtu on see ju kui linnu nokatäis, ja selle linnunokatäie pärast ei tuleks laewad mitte siia, neil peab weel teisi huwisid olema. Ja kui nende huwid praegusel silmapilgul mitte ots otsaga kokku ei ulata, siis loodawad nemad, et nad tulewikus praeguse puudujäägi tasa teeniwad. Nad loodawad nimelt tulewiku peale, kui kaubandus enesele Hommikumaale jälle laiem tee on loonud. Waadake, et see kõik sündida wõib, selleks on waja Tallinna sadamat korras hoida, on waja raudteid korras pidada ja neid ka juurde ehitada!

Minu austatud härrad! Meil oli siin mullu Saaremaa raudtee asjus waga huwi-

taw waidlus. Üks Saaremaa esitaja I Riigikogus — Saaremaa Riigikogu esitajad on üldse oma maa huwide eest waga nobedasti wälja astunud — soowis tingimata, et raudtee, mis seal olemas, saaks käima pandud ja käimas hoitud. Wäga ilus ja wäga arusaadaw soow. Aga mis ütles teedeminister härra Ipsberg? Härra Ipsberg ütles, et Saaremaalt on parajasti nii palju kaupa wälja wedada, et raudtee kaks ehk kolm rongi täis saaks. No waadake, mu härrad, kaks wõi kolm rongi, seda on sedawõrd wähe, Saaremaa põllumajandus on niiwõrd nõrk, et ta seda wäikest kitsarööpalist raudteed ülewal pidada ei suuda. Kui aga Saaremaal ka suuri wabrikuid oleks, kes raudteele rohkem wedu annaksid, waadake, siis wõiks tee kõigi kasuks liikuda! Ja kui seal pealegi mingisugune kaubanduslik keskpunkt oleks, siis need kolm faktorit üheskoos ehk suudaksid raudtee liikwel hoida. Aga nõnda on kogu meie riigi teewõrguga! Kui meie mitte rehkendada ei tarwitseks tööstuse ja kaubandusega, — minu austatud härrad, mina kahtlen selle juures, et meie põllumajandus üksi raudteid liikwel hoida suudaks.

Minu härrad, ma olen suurtes joontes näidata püüdnud, et kaubandus ja tööstus meile riiklikult wäga tähtsad on, olgugi, et meie esiwanimad selle arenemiskäigust teades ja tahtes osa ei ole wõtta saanud. Aga meie elame sellel pinnal ja meie oleme selle edenemise pärijad ja nende saawutuste praegused peremehed, kuhu maale see edenemine on jõudnud. Nüüd on meie asi seda nõnda koos hoida, kuidas see meie riigile tarwilik ja kasulik on.

Minul tuleb praegu weel meelde „Estonia“ uus eksport-tapamaja. Wabrikuid waatamas käies puutus eelarwe-kommisjon ka sinna. Minu härrad, mispärast ehitasite teie selle siia, aga mitte näiteks Wirtsu, kus ju ka meri on? — Teadagi sellepärast, et teie siin raudteed kokku tulema teadsite. See wõimaldab tapaloomi siia kokku wedada, olgugi et ehitusmaa Wirtsus ja Lihulas palju odawam oleks olnud. (N a e r.) Teie tarkus selles suunas oli aga tingitud Tallinna olemisest niisugusena, nagu ta tõepoolest on. Kui Tallinn mitte niisugune sadamalinn ja kaubanduse keskkohd ei oleks olnud, siis ei oleks teie oma tapamaja siia ehitanud. (W a h e l h ü ü e J. S o o t s ' i, p õ l. p o o l t.) Kui ma kord jumalat tänama hakkan, siis panen käed risti ja ütlen, tänu sinule, et meil mitte weel rohkem „Soots'e“ ei ole!

(J. Soots, põl.: Kahju, et neid nii wähe on!) Teile muidugi kahju, sest muidu wõiksite ju mõne Mussoliini ilmumise peale loota...

Teie lubate, et ma paari sõnaga ka meie walitsuse sennist krediidipoliitikat puudutan, mitte kui asjatundja, aga ometi poolwõhikuna. On etteheiteid tehtud, ja ma olen ka ise arwustajate seas olnud, ja rõhutanud, et meie krediidi- wõi laenuandmise poliitika ei ole õigel alusel seisnud, ja see on teatawas mõttes õige. Kuid ma pean siiski rõhutama, et ma isiklikult seda poliitikat üldises joones ometi hukka mõista ei wõi. Meie pärisime endistest aegadest teatawad suured tööstusettewõtted, wabrikud, ja ühtlasi pärisime riigina ka tööliste hulgad, kes seal olid töötanud ja kes ka nüüd tööd ning teenistust wajasid. Meie riigivalitsus oli tahes wõi tahtmata sunnitud neid tööndusi, ettewõtteid toetama. (J. Holberg, põl.: Weberman, kuulake!) Sagedasti tegi walitsus seda selles lootuses, et meie wabrikutele jälle laiem turg awaneks. Meie teame, et suur osa meie tähtsamatest wabrikutest laiem turu jaoks on ehitatud ja arendatud, kui seda Eesti riik pakuda wõib. Wõtame näiteks suuremad Narwa kiutööstusewabrikud. Need on Eesti riigile liiaks suured. Niisama tseluloose- ja Luther'i wabrikud. Need wajawad igatahes turgu ka mujalt, kauge- malt, Eesti on neile kitsas. Kui suurtööstust üldse jalul hoida, siis pidi seda laenudega toetama. Kui aga neid ettewõtteid laenudega toetati, siis ei wõi seda hukka mõista ega seda selle aja kohta walepoliitikaks pidada. Kui nüüd 5—6 aasta pärast selgusele on jõutud, et üks ja teine ettewõtte uutes oludes elujõuline ei ole, siis ei tähenda see ju seda, et kõik see tarkus juba 1919 ja 1920 a. käes oleks pidanud olema. Esimesel ja teisel aastal olid teistsugused tõsised päewamured. Mis esimestel aastatel wabandataw oli, see ei ole nüüd mitte enam wabandataw. Nüüd on juba wõimalik ära nägema ja arwustama hakata ja krediidipoliitikat tuleb nüüd teisiti ajada. — Kuna tööstuse toetamist mainitud põhjustel wabandada wõib, näib kaubanduse laenuandmisega hakatusest peale eksiteed käidud olevat. Siin on igatahes nõnda kaugele mindud, et seda täitsa hukkamõistwalt arwustama peab. Aga mina loodan, et ollakse enamwähem õigel ajal selle jälgile saadud ja ma arwan, et mehed, kes seda poliitikat wiimasel ajal on juhtinud ja kes seda uue

walitsuse koosseisus juhtima hakkawad, et nad kõiki seda nüüd terawalt silmas pidama hakkawad.

Meil ei ole Eesti keeles veel niisugust sõna, mis „Schiebertum'i“ ja „Gründertum'i“ mõistet wäljendaks. Kuid meie walitsuse krediidipoliitika on wiimasel ajal suurelt osalt „Schiebertum'i“ ja „Gründertum'i“ soe masseerimine olnud. (Wahelhüüe paremalt poolt.) Kuidas? Sarnastama? Lihula poolt keeleuendamine on mul kahtlane, wastu wõtmata, siis juba ennemini pahemalt poolt! Aga — ei taha selle asja juures nii kaua peatada. Tahtsin nende etteheidete peale tähelpanu wõi pilku heita, mis selle etteheitega ühenduses on, et põllumajandusele nii lahtise käega krediiti ei olla antud. No waadake, siin on jälle kurat saatanaga riisus. Kui öeldakse, et põllumeeste walitsus ei ole põllumehi toetanud, siis peab ometi oletama, et siin mingisuguse konksuga tegemist on, millest ka põllumehed ise jagu ei saa. Siin on minu arust kapitaali sisemise iseloomuga wõi psühholoogiaga tegemist. Kapitaalil on nimelt see omadus, et kapitaal otsib kõigepealt wõimalikult suurt kasu. Kapitaal on kapitalistile nagu hea kana, kes wõimalikult suured munad peab munema; ja iga perenaine soowib enesele niisugust kana. Kui kellegil on kapitaal ära anda, siis soowib ta oma raha wälja laenates selle tasuks wõimalikult suurt intressi saada. Meie praeguse ajajärgu äriline pale on aga niisugune, et iga „sehwt“, mis mitte 20—30 intressi aastas ei wõi anda, kapitaali mitte „külge ei tõmba“. Põllumajandus on aga õnnetuseks niisugune „sehwt“, mis nii kõrget intressi ei wõimalda. Sellepärast kapitaal sinna ei tungi. Kui pank peab põllumajandusele laenusid andma ja kui põllumajandusel peaks nendest kasu olema, siis peaks see laen kõigepealt p i k a a j a l i n e olema. Meie pangad ei saa aga praegu pikaajalisi laenusid anda, eriti weel odawa intressiga, nagu põllumajandus wajak; pangad peawad ju selle raha eest, mis nende juurde „hoida“, see on intressi kandma usaldatase, ise kõrget intressi maksuma, kui mitte ei taheta paberraha lõpmata juurde trükkida ja sellest põllumeestele „laenata“. See oleks aga — kingitus kõigi teiste riigielanikkude kulul, sest raha juurde trükkimine tähendab endise raha — rahamärkide — ostujõu langemist. Waadake, siin seisabki see konks, mispärast põllumeeste eneste walitsus

põllumeestele rohkem krediiti anda ei wõinud! Kardan, et see asi ka tulewikus niisuguseks jääb, sest kapitaal ei tunne enesel talupoegade majandustes mitte hea olema, põllumajandus ei tõmba ka tulewikus kapitaali külge, kapitaal „armastab“ rohkem linna, sahkerdajaid, kaupmehi ja töösturid. (J. Piiskar, is.: Seapõrsad ei meelita.) Selles suunas põhjalikka muudatusi oodata ei ole. Kui meie aga nende mõtete mõlgutamise juures edasi püsime, missugune majanduspoliitika peaks meie walitsusel olema, siis ei ole selle juures kahelda, et ta kõike neid kolme majandusliiki silmas pidama peab: põllumajandust, kaubandust ja tööstust. Minu arwates ei tohiks walitsus nende wigade parandamise suhtes, mis me Wene ajal ära tundsiime, mitte kaugemini hoolimataks jääda. Üks tegur selles suunas on: laiarööpalise raudtee ehitamine Pärnust Pihkwa poole, mis senni puudub ja mille peale wiimasel ajal tähelepanu on juhitud. Wanal ajal, kus raudteid ei tuntud, sai ilma selleta läbi, kaupaweeiti teistsuguste wahenditega — hobused ja jõelaewad ulatasid tarbeks. Nüüd aga, kus teistes maades kiirrongides sõidetakse, peaks ka meil raudtee Pärnust Pihkwa poole tulema, see peaks nagu pikk käsi olema, mis kaupasid sinna kõige lühemal teel edasi anda ja sealt meie maale tõmmata wõiks. Meie maa kaubanduse arenemine nõuab igatahes, et raudteede wõrk, kui selle täiendamisest üldse juttu on, et siis kõigepealt selle tee ehitamise projekt selle programmi sisse kuuluma peaks. — Niisuguse tee ehitamine annaks eestkätt ka hulgale tööliste töö, tööpuudus wäheneks ja töötatöölisele abiandmise üle ei tuleks mitte nõnda palju pead murda. Inseneeride seas on niisugune lentsõna, et iga inseneeri seljaga on 10.000 töölise. Kui meie mõnegi inseneeri tööle saaksime panna, siis saaksime igatahes 10.000 ja veel rohkemgi töölise mitmesuguste ettewõtete juures tööle asetada. See tähendaks meie riiklikus elus majanduslikku tõusu. Teine samasugune tegur on see, kui meie oma korterikriisi lahendamise juures mitte nii täis hirmu ei oleks, nagu härra Tonkman ja härra Laidoner kardawad, waid kui meie käed sellele julgemini külge paneksime ja end organiseeriksime, tarwilikud seadused maksma paneksime, laenusid korraldada püüaksime ja üldse nõnda tegutseksime, et igas linnas, alewis, wallas jne., kus korterikriis suur on, kus eluma-

jasid ja korterid juurde tuleks ehitada, tööd laiemas ulatuses käima saaksid. See tähendaks töö tõusu ja liikumist, see oleks poliitika, mille peale meie walitsus mõtlema peaks. Kui ma neid mõtteid siin awaldan, siis teen seda selles lootuses, et wast uuest moodustatawast walitsusest mõni minister siin on ja mitte selles mõttes, et ta minu mõtteid wastu wõtaks, kui, Jumal teab, missugust suurt tarkust, waid et tema oma tarkuse sel kombel wiljakandwalt liikuma paneks. (J. Soots, põl.: Ehk see tulewane minister ise räägib.) Wiimasel ajal kinnitab ju ajakirjandus, et ma Teid, härra Soots, mitte kõige uuemaks veel pidada ei wõi. (Wahelhüüe põllumeeste keskelt.) Waadake, härra Hünerson, mina nõuan ministrilt rohkem, kui ma ise anda suudan ja see on üks wäga kaaluw põhjus, mis pärast minust ministrit ei saa. Härra Hünerson, kui Teie ministriks saate, siis on minu nõudmine Teie wastu suurem, kui see, mis ma ise pakkuda wõin. (Wahelhüüe põllumeeste keskelt: Nõudmine on õndsam kui andmine.) Andmine on aga õndsam kui wõtmine. — Mõõda minnes tähendasin korteri ehituslaenu ja töötatöölisele abiandmise suhtes oma märklehele mõned märkused, kui härra kindral Laidoner kõneles. Ütlen veel kord lühidalt: ma ei mõista riikliku ehitamislaenu tähtsust mitte nõnda, nagu peaks riik omal kulul igasse linna wõi külasse tarwilikud korterid ehitama. Ei! Riigivalitsus peab riigikassa abil kogukondasid selles suunas korraldama, liikuma panema, ta peab seadusi andma, peab üldse nõnda tõugata oskama, nagu wana Jumal kord maakera liikuma pani. Walitsus peab organiseerimise kaudu oskama korterikriisi lahendada. Ainult selles raamis mõistan ma seda. Nõndasama mõistan ma ka abiandmist töötatöölisele. Ka siin ei saa riik oma kassast mitte nii palju toetust anda, kui waja on, waid walitsus peab sedagi korraldama, organiseerima, kunni kogukonnad, töösturid ja tööliselised ise näiteks kinnituskassade kaudu nõnda kaugele jõuawad. Ka siis tuleb riigil asja lähedal seista. Ta peab oma organide kaudu walwama, et tööpuuduse kordadel abi korraldatud oleks ja tarbekorral peab riigikassa osa abisummadest andma. (Segased wahelhüüded W. Linnamägi, krst. poolt.) Härra Linnamägi, ma olen Teie kõnesid ses asjas kahes komisjonis kuulnud ja kardan, et nad

siin ka mitte huwitawamad ei ole. Ma Teie mõtteid juba tunnen, need on edust palju kaugemale maha jäänud, kui Teie ise maha jäänud olete.

Sellega ühenduses tähendaksin härra Laidoner'i ühe kartuse peale järgmist: Härra Laidoner tähendas, et meie peak-sime oma eelarwega sarnase seisukoha wõtma, — ta nimetas minu arwates Ing-lise eeskuju — et Riigikogu ega ka eel-arwe-komisjon ei peaks enesele õigust wõtma eelarwet suurendada. Ma tahak-sin aga näidata, kui paratamata ja häda-pärast seda waja on. Meie teame, et walitsus töötatööliste toetamiseks mitte ühte punast penni tänawuaastasesse eel-arwesse üles ei wõtnud. Nüüd aga näete, austatud härrad, et tööpuudus ka walit-suse teades tõesti suur on ja et walitsus seda summat, mis eelarwe-komisjon wastu wõttis, juba enne kätte nõuab, kui eelarwe wastu wõetakse. Walitsus ei wõi enam nõnda kaua oodata, kunni eel-arwe üldsummas wastu wõetakse. Selle-kohane seadus on juba sisse antud, ta on rahaasjanduse komisjonis. Walitsus soo-wib 25 miljonit täitsa hädapärase sum-mana tarwitada. Keegi ei wõi seda wa-leks ajada, isegi härra Linnamägi mitte, kes muidu töötatööliste toetamisest suurt kuulda ei taha ja neid waestemajasse wõi kuhugi mujale mahutada soovitab. Eel-arwe-komisjon pidi tunnistama, et selle summa wastuwõtmine hädatarwilik on. Kui aga meil ei oleks wõimalik olnud eel-arwet selle summa wõrra suurendada, mis oleks walitsus nüüd tegema pidanud, kust oleks ta raha saanud? (J. Soots, põl.: Walitsus oleks pidanud küsima.)

Niisamasugune lugu oli ka ehituslaenu täiendamisega. Ka siin ei olnud Waba-riigi Walitsus korteriwiletsuse lahendamiseks pennigi eelarwesse wõtnud. 50 mil-joni margale, mis me sealt leidsime, oli walitsus hakatuses hoopis teistsuguse aseme määranud. Nimelt pidi Eesti pank selle eest hüpoteegi paberid ostma, kuid pärast arwati, et selle summaga töö-hoolekandeministerium ametnikkudele elumaju peaks ehitama.

Kui nüüd Riigikogu eelarwe-komisjon kõigest hoolimata ainult 80 miljonit eel-arwesse rohkem wastu wõttis, siis tähendab seegi e e l a r w e s u u r e n d a m i s t, mil-lega walitsus ka tagantjärele nõus on. Wa-litsuse ettepanekul jaotati see summa aga nõnda ära, et ehitustööde jaoks peaaegu

midagi järele ei jää. Kui aga ka seda summat poleks olnud, millega oleks siis neidki hädalisi tarwidusi rahuldatud, kui meil poleks õigust olnud eelarwet omalt poolt suurendada? Teie teate kõik, et meie linnades ja alewites on hulk ehitus-töid alatud, ja alusmüüre ehitatud ning materjaali juurde weetud. See läheb aga kõik kaduma, kui ehituslaenu ei saa. Sest tuleb meeles pidada, et suurem hulk ehi-tajaid riiklikku ehituslaenu lootes ehitama hakkas. Wähemalt peab asja nii korral-dama, et inimesed juba warakult teaks, kuidas edaspidiste laenudega on. Kui teada oleks olnud, et 1923 a. laen oli wiimane, et enam ei saa, siis ei oleks ehi-tuskawatsusi tehtud. Oleks tõesti kahju, kui asi sellega lõpeks. Asja peaks teist-moodi organiseerima ja korraldama. Et meie ehitustööstust elustada, oleks tulnud selle peale mõtelda, et tarwis aegsasti materjaali muretseda — aasta wõi koguni paari peale ette kawatseda. Kui meie näiteks 1925 a. tahame laiemalt ehitada, siis oleks tarwis juba käesolewa aasta suwel näiteks telliskiwa ning muud ehi-tusmaterjaali tellida, samuti ka uksi, ak-naid, lukke, katusekiwa, aknaklaasi jne. walmis muretseda, et kõigest sellest puu-dus ei tuleks ja et hinnad wähesta taga-warade tõttu kohe ei tõuseks. Sarnasel juhtumisel aga, kus midagi ette ei ole ka-watsetud, ei saa isegi plaane walmistada, weel vähem on materjaali kohaste hin-dadega saada. Kui meil aga isegi õigust ega wõimalust ei ole üksikuid summasid suurendada, siis tähendaks see koguni wildakat teed ning me peaksime terve ilma ees selle tunnistuse andma, et meie ise oma wiletsusest aru ei saa ega sel-lest ei hooli.

Härra Laidoner tähendas weel oma kõnes, et Riigikogu elab väga kulukalt. Wõib olla, et tal õigus on, seda mina ei tea... (J. Soots, põl.: Miks Teie ei tea?) Miks mina ei tea? Kui minu 3-aastane lapselaps seda küsiks, ka siis wastaksin temale lihtsalt, et ma ei tea. Miks ma seda ei tea. Lihtsalt ei tea. Kas Teie, härra Soots, siis teate, miks Teie mõnikord üht wõi teist asja ei tea? (N a e r.) Mina olen teises arwamises ja minu teada ei ela Riigikogu mitte kulukalt. See wõib õige olla, et Riigikogu hoones mõni ruum ülearune on, aga tulewikus, wõib olla, on neid ruume tarwis ja siis neid juurde ehitada oleks raske. Asjade — mööbli — kohta wõin öelda, et näiteks, kui eelarwe-komisjonis kõne oli Walge

saali toolidest ja laudadest, siis, wõrrel-des neid Riigikogu toolidega olid Walge saali omad palju kallimad, nimelt pidid need toolid 125—75 tuhat marka maksuma tulema, kuna aga Riigikogu kõige kallim tool ei maksa minu teada rohkem kui 14.500 mk., teised toolid igatahes makswad julgesti kümme korda vähem, kui isegi riigikontrolöörile mõeldud tool Walges saalis pidi maksuma, mis aga seal odawamat sorti oli mõeldud.

Mis Riigikogu esitusrahadesse puutub, siis oli see asi põhjalikult eelarwe-kommissjonis kõne all ja seal toodi ette, et seda summat ei maksa vähendada, hoolimata sellest, et üks osa sellest summast, nagu minewal aastal, arwatawasti järele jääb. Seda raha ei tarwita Riigikogu, nagu teada, mitte wõõraste wastuwõtmiseks. Nii palju, kui minul teada, on sennised Riigikogu juhatused selles suunas õige kokkuhoidlikud olnud. Sellest esitussummast maksetakse näiteks parlamentide wahelise ühingu delegatsioonidele kongressidest osa wõtmas käimiste puhul, nende reisikulud. Mina ei tea kindlasti öelda, aga mullu arwati Kopenhaagenis, et käesolewal aastal kongress Madriidis ära peetakse. Tee sinna on õige pikk ja ma ei tea, kui palju selle reisi peale ära kulub. Aga et Riigikogu juhatus mitte täbarasse seisukorda ei satuks, nagu see Asutawa Kogu ajal, wõi esimese Riigikogu esimestel päewadel oli, kus saadikud olid juba nimetatud, passid käes, kohwrid pakitud jne., aga wälisminister, härra Piip, ei andnud raha. Et nüüd jälle ei oleks waja walitsuse käest niisuguseid kulusid nuruda, sellepärast jäeti see summa selles suuruses eelarwesse ja mina arwan, et põllumehed seekord õieti tegid, kui nemad selle poolt hääletasid. (J. Soots, põl.: Meie arwasime, et Riigiwanemale ka.) Nii palju, kui mina tean, ei ole Riigiwanem ilma jäetud, tema saatkondade kulud on meil eelarwes, ja need on õige suured.

Mis Riigikogu komisjonide töösse puutub, et see vähene ja hooletu olla, mitte ruttu edasi ei minna ja mitte küllalt intensiivne ei olla, siis on peale härra Laidoner'i poolt ettetoodud põhjuste weel tähtsamaid põhjusi. Mina nimetan ainult seda, et seadusandlik töö on suures ja wäikeses riigis üks ja see sama, aga tööjõu wahe on see, et suures riigis on parlament 4—500-liikmeline ja selle hulga seas leidub rohkem häid jõude, kogenud juriste, kes seadusandmise töös wäga wil-

jakad on. Aga sajaliikmelise parlamendi juures on vähem niisuguseid jõude ja weel vähem leiata neid niisuguse wäikese rahwa juures, kes alles teist wõi kolmat põlwe pärisorjusest prii on. See on wäga tuntaw põhjus, mida keegi ära salata ei saa. Pealegi langewad ministrid sellestki arwust wälja. See on minu arwates suurem pahe ja sellest me hõlpsasti ei pääse. Teine pahe on see, et meie eelarwe wastuwõtmine wäga keeruline, wõi ajawiitlik on. Teie peate tunnistama, et meie 7. detsembrist saadik eelarwe juures istume ja loodetawasti, kui Jumal aitab, härra Anniko, saame meie ehk 7. aprilliks walmis. (J. Holberg, põl.: Kui ühte ja sedasama kaks korda räägite.) Härra Holberg on selles suunas ju wäga eeskujulik, tema ei räägi mitte ühtegi korda, aga teistel on midagi ütelda ja nad tahawad seda ka siin öelda. (Üldine n a e r.) Sellest seisukohast waadates ei saaks ma mitte seda ühtlasi alla kriipsutada, et Riigikogu töö hooletu ja ajawiitlik on. Mina arwan, et Riigikogu oma jõudu mööda on tööd teinud. Et meil komisjonides nii palju seadusi ette on kogunud, see on igatahes halb. Kuid see on sellest tulnud, et meie eelarwe arutamise ajal komisjoni tööd teha ei ole suutnud.

Ma lõpetan sellega ja soowin, et uue walitsuse liikmed mitte enam sellest suurt juttu ei teeks, et nad ainult põllumajandust ja põllutööd toetada ja kõik muu kõrwale wõi selja taha jätta tahawad.

3. Järgmise koosoleku aja ja päewakorra kindlaksmääramine. Juhataja **K. Wirma**: On tehtud kirjalik ettepanek koosolekut lõpetada. Korra kohta on sõna rkl. Wain'il.

J. Wain (sd.): Kas koosolek lõpetatakse wõi ei, aga ühtlasi wõiks siiski enne ära määrata järgmine koosolek ja ma teen ettepaneku seda pidada homme kell 5, wõttes päewakorda riigi 1924 a. eelarwe.

Juhataja **K. Wirma**: Koosoleku lõpetamise ettepanek on tehtud rkl. Martinson'i poolt ja siis on weel ettepanek määrata järgmine koosolek homme kell 5, päewakorda wõttes riigi 1924 a. eelarwe. Esimeseks tuleks hääletamisele rkl. Wain'i ettepanek määrata koosolek homme kella 5-eks ja teiseks rkl. Martinson'i ettepa-

nek lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. Waini ettepanek wastu wõetud.

Hääletamisele tuleb rkl. Martinsoni ettepanek Riigikogu koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on see ettepanek tagasi lükatud. (J. Holberg, põl.: Ära luge! Hääletatakse uuesti.) Poolt on antud 17 häält, wastu — 18 häält, seega on rkl. Martinsoni ettepanek tagasi lükatud. Et koosolek on kestnud 2 tundi, kuulutan 10-neminutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 9.25 min.

Peale waheaga jätkub koosolek kell 9.40 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**.

Sekretäri kohal abisekretäär **O. Köster**.

4. Riigi 1924 a. J. Tõnisson (rhw.): eelarwe arutamise jätkamine. Aulikud Riigikogu liikmed! Õieti ei oleks mina mitte tahtnud eelarwe arutamise puhul praeguses staadiumis sõna wõtta, kuid täna on puudutatud küsimusi, mis nüüd niisuguse üldise tähendusega on, et nende kohta ometi seisukohta tuleb wõtta. Eriti on siin Riigikogu ja tema puudusi iseloomustatud niisugusel kujul, et mina tarwilikuks arwan mõne sõnaga tähendada nende asjade walgustamise teise wõimaluse peale.

Kõigepealt on siin rõhutatud, et meil riigitüdimus võib maad wõtta, kui meie mitte ei katsu rahwa majanduslikku, sotsiaalset ja kultuurilist seisukorda tõsta, kui eriti Riigikogu selle poolest mitte oma ülesandeid ei täida, et walitsuse poolt esitatud riigi eelarwet tarwilikult täiendada. Ühtlasi on tähendatud selle peale, et Riigikogul puudub tarwilik teguwõime ja et tema tööwiljakus on nii wäike, et ta isegi kõige tähtsamate ülesannetega toime ei saa ja nende kallalegi asuda ei saa, waid ainult wäikeste küsimustega tege mist teeb.

Siin on ometi tarwis selle peale mõtelda, et meie nüüd mitte ülekohtuliselt siiski ei liialda. Kui riigi eelarwe on oma arutamisel eelarwe-komisjonis juba wäga palju aega nõudnud, siis ei saa selle juures mitte ainult Riigikogu süüdistada. Niipalju kui minul on wõimalik olnud Riigikogu eelarwe-komisjoni töödest mööda minnes osa wõtta, siis on seal iseäranis koosseisude wähendamise küsimusega, aga muidugi ka walitsemise aparadi wäljakujundamise mõttes wäga palju tööd tehtud, mis oleks juba walitsuse poolt pidanud ära tehtama. Seesugune kollektiivne töö riigi walitsemise aparadi wäljakujundamise kallal wõtab palju aega. Tema on isegi juhuslik ja pole soowitaw. Teiselt poolt paistis ometi, niipalju kui eelarwe-komisjonis kuulnud seletustest läbi kajasa, kõigile tarwilik olewat, et katsutakse siin ometi eelarwe-arutamise korras teha, mis wõimalik. Et Wabariigi Walitsus oma tegutsemises ja oma koosseisus tähtsal moodsul ära oleneb Riigikogust, on õige, aga nüüd jälle nii kaugele minna, et walitsuse kätte koondada wahest iseäralikkude wõimu selleks, et tema saaks isikliku algatuse mõjul wastolus tegutseda Riigikoguga, on wististi niisuguse ulatusega küsimus, et siin wististi õige palju peab enne waieldama, kui niisugust otsust wastu wõtta. Meil on heaks wiisiks saanud wabariigi põhiseadust tema puudulikkuse pärast igal wõimalusel arwustada, õieti maha arwustada. Minu arust on see küll suurelt osalt täiesti ülekohtune. Suurematel rahwariikidel on põhiseadus õieti palju auklisem, palju puudulik, ja ometi tegutsetakse seal, ilma et põhiseaduse puuduste otsa rippuma jäädakse. On wõimalik wäga hästi põhiseaduse mõttest kinni hakata, teda nii tõlgitseda, et tema peapõhimõtteid arwesse wõetakse ja siis tühjaid kohad, mis seal woiwad olla, täis täidetakse elawa töötahtmise ja loomiswõimega. Kui see puudub, siis ei aita ükski ei tea kui hästi redigeeritud põhiseadus midagi. Ja minu arust oleks Riigikogu ja walitsuse wahekorra suhtes tarwis enesele aru anda, et kui tõesti tahetakse seda wahekorda meie riiklikkudes huwides wälja arendada, põhiseadus sellele takistusi ei tee. Võib ainult õigeid traditsioone, õigeid harjumusi luua, siis töötawad mõlemad riikliku elu tähtsamad organid täielikult kooskõlas palju paremini, kui et seaduse täht kõik üksikasjad nende wahekordade kohta ette oleks kirjutanud. Kui aga niisugune loow eneseawaldus puudub, siis ei aita seal mitte midagi ühe wõi teise külje süüdistus.

Minu meelest on aga lugu siin iseäranis selle poolest halb, et meil Riigikogu tähtsust, tema osa ja tegutsemise wiisi meil awalikkuse ees katsutakse otse sihi-

gikogu eelarwe-komisjoni töödest mööda minnes osa wõtta, siis on seal iseäranis koosseisude wähendamise küsimusega, aga muidugi ka walitsemise aparadi wäljakujundamise mõttes wäga palju tööd tehtud, mis oleks juba walitsuse poolt pidanud ära tehtama. Seesugune kollektiivne töö riigi walitsemise aparadi wäljakujundamise kallal wõtab palju aega. Tema on isegi juhuslik ja pole soowitaw. Teiselt poolt paistis ometi, niipalju kui eelarwe-komisjonis kuulnud seletustest läbi kajasa, kõigile tarwilik olewat, et katsutakse siin ometi eelarwe-arutamise korras teha, mis wõimalik. Et Wabariigi Walitsus oma tegutsemises ja oma koosseisus tähtsal moodsul ära oleneb Riigikogust, on õige, aga nüüd jälle nii kaugele minna, et walitsuse kätte koondada wahest iseäralikkude wõimu selleks, et tema saaks isikliku algatuse mõjul wastolus tegutseda Riigikoguga, on wististi niisuguse ulatusega küsimus, et siin wististi õige palju peab enne waieldama, kui niisugust otsust wastu wõtta. Meil on heaks wiisiks saanud wabariigi põhiseadust tema puudulikkuse pärast igal wõimalusel arwustada, õieti maha arwustada. Minu arust on see küll suurelt osalt täiesti ülekohtune. Suurematel rahwariikidel on põhiseadus õieti palju auklisem, palju puudulik, ja ometi tegutsetakse seal, ilma et põhiseaduse puuduste otsa rippuma jäädakse. On wõimalik wäga hästi põhiseaduse mõttest kinni hakata, teda nii tõlgitseda, et tema peapõhimõtteid arwesse wõetakse ja siis tühjaid kohad, mis seal woiwad olla, täis täidetakse elawa töötahtmise ja loomiswõimega. Kui see puudub, siis ei aita ükski ei tea kui hästi redigeeritud põhiseadus midagi. Ja minu arust oleks Riigikogu ja walitsuse wahekorra suhtes tarwis enesele aru anda, et kui tõesti tahetakse seda wahekorda meie riiklikkudes huwides wälja arendada, põhiseadus sellele takistusi ei tee. Võib ainult õigeid traditsioone, õigeid harjumusi luua, siis töötawad mõlemad riikliku elu tähtsamad organid täielikult kooskõlas palju paremini, kui et seaduse täht kõik üksikasjad nende wahekordade kohta ette oleks kirjutanud. Kui aga niisugune loow eneseawaldus puudub, siis ei aita seal mitte midagi ühe wõi teise külje süüdistus.

Minu meelest on aga lugu siin iseäranis selle poolest halb, et meil Riigikogu tähtsust, tema osa ja tegutsemise wiisi meil awalikkuse ees katsutakse otse sihi-

likult alandada. Siin on ajakirjanduse alal ilmsiks tulnud nähtusi juba terawalt arwustatud, on selle wastu protesteeritud, et juletakse Riigikogu kohta nii halwaks-panewalt kõneleda, kui seda ükski rahwas enesele meiduid ei tohiks lubada. Ja mina mõtlen, see tendents awaldub ka sellel korral, kui mitte ülearu terawaid sõnu ei tarwitata, waid ainult mõista antakse, et kõik puudused meil ära olenevad Riigikogust ja tema saamatusest, teguwõimetuselt jne. Niisugune sihilik arwustamine ja hindamine peaks meil kõrwale jääma. Siis wõime meie ühe kui teise poole, niihästi Riigikogu, kui ka täidesaatwa wõimu puudusi palju õiglasemalt hinnata.

Mis nüüd eriti Riigikogu eelarwesse puutub, siis tähendas juba mõni eelkõneleja, et üksikud eelarwe-summad mitte mingisugust pillamise püüet ei tähenda, nagu siin on kõneldud. Kui meie kuulsime, Riigikogu sissesead olewat ülearu tore, luksuslik, ametnikkude hulk olewat suur ja asjaajamise kulud liig kõrged, siis on need ainult üldised hüüdsõnad. Eelarwe-komisjon waidles iga üksiku eelarwe-summa üle. Ja seal tähendati, et ametnikkude hulka ei ole mitte uisa-päisa muudetud. Meil on ainult paar eriharitlast ehk erilise wilumusega töäjõudu juurde wõetud, ja see on sündinud just selleks, et Riigikogu teguwõimu aidata tehniliste jõudude poolest tõsta. Sellewastu on waieldud, aga eelarwe-komisjonis jõuti ometi otsusele, et juhatus ja wanematekogu otsused selle poolest õigustatud on, ja jäeti need summad üles. Nüüd wõidaks öelda, et meil iseäranis stenografistide küsimust oleks pidanud warem lahendatama, nii et meil Riigikogu protokollide süsteem oleks niisuguseks muudetud, et ta vähem kulukas ja teguwõimsam oleks. Teil on aga juba warem seletatud ja mina wõin siin meelde tuletada, kuidas II Riigikogu juhatus algusest saadik kõik on katsunud teha, et siin olukorda muuta. Meie oleksime wõtnud otsekohe stenografistid ametisse, kes oleksid wäiksema hulgaga, kahtlemata ka wäheema kuluga suurema töö ära teinud, mille juures nüüd wõrdlemisi hulk töäjõudu on pidanud tegutsema. Kuid meil on terwes riigis nii wähe wilunud stenografiste, et meie ei saa lihtsalt tarwilist hulka wilunud töäjõudu selleks kokku. Meie oleme pidanud suwest saadik harjutama inimesi, kes aegamööda wiluksid. See on ju teada, et stenograafia alal see wilumus

jne. mitte nii ruttu ei lähe. Kui mõned on juba nii kaugele saanud, et nemad wõiwad kiirkirjas meie Riigikogu liikmete kõnesid järele kirjutada, siis on nad ametisse astunud ja selle asemel on rohkem endise süsteemi järele kiirkirjutajaid lahkumisele määratud. See peab aga järk-järgult sündima. Kui siin tahetakse maale ja rahwale näidata, kuidas meie sellega kokku hoiame, et hästi palju ja ruttu summasid kulutatakse, siis mõtelge selle peale, misuguse erilise tähendusega see on, et Riigikogu oma tööd teeks wõimalikult kiiresti ja wiljakalt. Selle juures ei tohi igatahes Riigikogu tehniliste jõudude puudus mitte takistuseks olla. Sellepärast ei ole see minu arust mitte õige, kui meie awaliku arwamise wälja kutsume selle tõenduseks, nagu oleks siin midagi ülearu. See tasuks end wäga halwasti. Kõik seadusandlik töö ei läheks mitte küllalt rutuliselt, waid muutuks mitte tarwiliselt wiljakaks, kui meie tarwilikud kulud tegemata jätame. Isegi kantseleikulude wõrdlew rohkus oleneb sellest ära, et meie Riigikogu tehnilist aparati mitte ei wõi alamäärani wiia, kui meie tahame, et Riigikogu omas töös, millel nii suur tähtsus on, rippuma ei jääks wäikeste takistuste otsa. Kui teile iga päew, niipea kui juhatusele on walitsuse wõi komisjonide poolt seaduseelnõu wõi esitised tulnud, kõik paljundatult kätte toimetatakse; kui teile protokollid nüüd juba 7 päewa jooksul saadakse walmis teha, parandada ja trükki saata; kui kõik asjaajamine nii kiire on, et selle kohta mitte kaebtusi pole tulnud, — siis peate küll küsima, kuidas see wõimalik oleks, kui teie hakkate kulusid kokku hoidma selleks, et demonstreerida: waadake, mis meie ära teeme, — meie tõmbame nii ja nii palju oma kuludest maha! Riigikogu kulud on wõrdlemisi wäiksed, kui neid kullawaluuta peale ümber arwata. Need 44 miljonit 731 tuhat teewad õieti wäheese summa wälja, et meie enestele mitte ei pruugi ette heita, nagu töötaks meie rahwaesitus liiga kallilt. (J. Laidoner, põl.: Terwe meie eelarwe on kuldwaluutas wäike.) Kui meie waatame teiste parlamentide wäljaminekuid, siis on mõnes suuremas riigis, nagu Prantsusmaal, rahwaesitus 6 korda suurem, aga kulude arw 10 korda suurem kui meil. Kui meie wõtame Skandinaawia maad, siis te näete, et seal kokkuhoidlikult tegutsedes ometi parlamendi peale liig wähe ei katsuta wälja anda, teades, et selle läbi kannatab

rahwas palju rohkem. Omal ajal määrati nagu meelegaalduslikult Riigikogu liigetele tasu hästi väikene, et näidata, kuidas kokku hoitakse. Wahest ei tasu aga see ennast mitte väga hästi, et inimesed, kellel ei ole kõrwalist sissetulekut, ei saa anduda täielikult tööle, sest et nemad äralamiseks teisi töid peawad tegema. Selle all kannatab niihästi meie komisjonide töö edu kui ka põhjalikkus. Wõiks ütelda, et kui meie siin ainult alamääradeni katsume minna, siis meie wahest ainult häda-waewalt ära elaksime. Meie rahwaesitus peab harukordselt suure riikliku tähendusega tegutsema, nii et tema mitte üksi ära ei tohi elada, waid peab võimalikult wiljakalt tegutsema. Siin tuleb seda tarwiliikuks tunnistada, mis mitte ainult alamääraline ei ole. Selles mõttes arwan mina, et neid kulusid, mis meil ametnikkude ja kantseleitöö peale läheb, liialdatuks ei wõi pidada.

Iseäralikku huwi on siin näidatud Riigikogu esitussummade wastu. Siin on mõne kõneleja poolt rõhutatud, nagu oleks siin tegemist päris ebaloomuliku nähtusega. Seal on terawamaid sõnu tarwitatud: see olewat „otse wäärnähtus“, et Riigikogul on 1.200.000 marka, kuna Riigiwanelmal ainult 1.250.000 marka. (J. Laidoner, põl.: Riigiwanelmal on wastu wõetud 750.000 marka.) Esitatud on aga 1.250.000 marka. (J. Laidoner, põl.: Kaks paralleel ettepanekut.) See ei tähenda, et alam neist wastu wõetud on. Pean siin selle juures tähendama, et meie eelarwe-komisjonis oleme sellest juba kõnelelnud. Üks eelkõnelejatest tähendas juba, et meil seal erilisi wäljaminekuid oodata on, sellepärast et meie peame rahwuwahelistest konwerentsidest, mida parlamendi-waheline unioon peab, oma esitajatega osa wõtma. See ei ole mitte asjata wäljaandmine, nagu seda siin mitmelt poolt on näidatud. Parlamendiwahelise uniooni Eesti grupp on näidanud, et need wäljaminekud tõesti tarwilikud on. See ei too küll otsekohe igakord suurt tulu, aga kaudne tähendus on sellel kahtlemata olemas. Peale selle on meil weel parlamendiwaheline kommerts-koda, kelle koosolekule kutsutakse meie parlamendi esitajaid. Ühtlasi on aastamaksud seal tasuda. Peale selle on Riigikogul weel wõlgu küllaskäike mõne sõbraliku naaberahwa parlamendile, kelle esitajad meil on käinud ning kelle poolt meie esitajaid külla on kutsutud, kuhu meie aga weel oma esi-

tajaid ei ole saata saanud. Kas see küllaskäik just käesolewal aastal peab tehtama, see on eriküsimus, seda kaalutakse edaspidi. Nüüd seda küsimust eelarwe-komisjonis eitawalt ära otsustada, oleks wahest liig. Peale selle on meil ühe suure rahwa parlamendi ringkondadest soowid kuuldawale tulnud, et Eesti Riigikogu oma esitajaid wõiks sinna saata. Wõib olla, üks wõi teine nendest kawatsustest tuleb täita. Ma ei ütle mitte, et kõike saab ära teha. Ütlen ainult, et tähtsamaid kawatsusi tahetakse wististi läbi wiia selle aasta jooksul. Kui teie seda wäikest summat tahate ära kustutada, siis oleks Riigikogu seisukord tagantjärele halb, kui ta peaks lisakrediitidega tulema. Sellepärast ei ole mitte põhjust siin nüüd nagu meelegaalduslikult kokkuhooidmist näidata. Tegelikult on see summa iseenesest väga väike, kui meie arwesse wõtame, et meil neid summasid ei kulutata mitte siin Tallinnas külaliste wastuwõtmiseks, waid nende kulude otstarbe on see, et parlamendi esitamiseks võimalust muretseda wäljaspool.

Mis nüüd sellesse puutub, nagu oleks Wabariigi Walitsuse ja Riigikogu wahekor-d walitsuse kahjuks nõnda kujunenud, et walitsuse esitajatel ei ole küllalt enesetunnet, kui nad tulewad Riigikogu komisjonidesse walitsuse seisukohti kaitsema, et nendel siis himu ja teataw julgus on kaduma läinud, nii et ainult järele kõnelewad sellele, mis Riigikogu komisjonid soowiwad ja nad õieti walitsuse seisukohta ei taha, ei oska, ega julge kaitsta, siis on waewalt võimalik seda kõike Riigikogu arwele panna. (M. Juhkam, tõer.: Oo, alati ei olnud see nii, wahel oli komisjonis suur kisklemine.) Kui meie siin terwest antagonismist kõnelda tahaksime, mis loomulikku pinewust peab tooma wahekor-dadesse, et üksikud riigiorganid wastastikus kokkupuutumises edukalt töötaksid, siis ei tohiks õieti sihilikust wastolust siin juttugi olla. Meie demokraatlikus riigis ei tohiks rahwaesituse ja Wabariigi Walitsuse wahel niisugust konflikti olla, nagu meie teiste maade ajaloolises arenemiskäigus oleme näinud. Niisuguseid konfliktid ei ole meil ülepea tarwis, nagu neid on olnud nendes demokraatlikkudes maa-des, kus rahwas järk-järgult aastasadade pikkusel wõitlusel on pidanud oma arenemiskäigus enesele õigused kätte wõitlema walitsuswõimu — kuninga wõi keisri — käest. Seal on nii palju wõideldud selleks,

et ülepea demokraatlikku korda maksma panna.

Meie Riigikogu on riigi kõrgemaks võimukandjaks. Sellepärast ei tohiks temaga sisemiselt maadlema hakata walitsuswõim, kelle käest rahwal tarwis oleks wõimu ära kiskuda, ehk kellega temal tarwis oleks oma esituse kaudu maadelda. Nagu ma juba ütlesin, on meil teatawates ringkondades arusaamine selle poole sihitud, et rahwaesituse käest wõimu ära kiskuda. (J. Soots, põl.: Kes selle seadusandliku wõimu kisub?) Riigikogul ei ole mitte ainult seadusandlik wõim. Lugege Eesti wabariigi põhiseadust ja seal teie leiäte seda. (Wahel h ü e põ l l u m e e s t e k e s k e l t.) Ikka tulete teie ainuüksi seadusandlikkusega! Sellega eitate teie Eesti wabariigi põhiseaduse mõtet ja sügawamat tähendust. Lugege ja saage aru: Riigikogu on Eesti demokraatliku wabariigi rahwaesitus, kelle käes on kõrgem wõim. Kes seda mitte ei taha tunnustada, see saab tunda. (Naer paremal pool.) Kõik need hädaldamised ja hoigamised, et kõik wõim läheb Riigikogu kätte — see kõik on Jumala ülearune! Riigikogu oma targas enesekitsendamises ei tungi mitte nendele aladele, kus walitsuswõim kui täidesaatew wõim peab tegutsema ja wõib tegutseda kõige otstarbekohasemalt ja edukamalt. Kui Riigikogu oma seisukoha-wõtetega eelarwe läbiwaatamisel wahel mõne üksiku asja juures on pidanud kaugemale minema, kui tema wahest isegi tahtis; kui tema koosseisude juures isegi üksikute ametnikkude ärakaotamise on pidanud päewakorrale wõtma — siis on see just sellega ühenduses, et meil ei ole veel walitsusasutuste ja ministriumide seadust, ei ole riigiteenistus-seadust, ei ole üldse veel wälja arendatud riigi walitsemise aparaat, tema funktsioonide lähema äratähendamise. Siin wõidakse edaspidi Riigikogu tööd veel palju rohkem kokku tõmmata, aga kui nüüd Riigikogu siin on pidanud tegutsema, siis ei tule seda mitte nii tõlgitseda, nagu oleks see selle peale sihitud, et nüüd walitsuse käest kõike wõimu ära kiskuda. Mina ei saa ju üksikute Riigikogu liigete südamesse näha, aga niipalju kui mina olen eelarwe-komisjonide koosolekutel wiibinud, ei ole mul seesugust tunnet mitte olnud, nagu oleks katsutud siin walitsuse ja tema esitajate enesetunnet ja wastutustunnet liig alla suruda. Et meie riigiasutuste wäljakujundamisel ametnikkude isiklik wastu-

tustunne, ühtlasi aga ka kohusetunne ühes õiguste ja wõimkonnaga ära tuleb tähendada, see on ju kahtlemata selge. Niikaua aga, kui seda tehtud ei ole, saadakse ometi kergesti aru, et ei taheta ära ootama jääda, waid katsutakse seda parandada ja teha, mis praegustes oludes wõimalik. Siin hakkab Riigikogu edaspidi kahtlemata palju wiljakamalt töötama, kui need ülesanded, mida walitsuswõim oma peale wõib wõtta, tõesti sealtpoolt nii on lahendatud, et nendega ei oleks Riigikogul palju tegemist teha.

Meie arupärimistega on lugu nii, nagu meie oleme juba kõnelenud rühmadewahelistel nõupidamistel ja wanematekogus, — meie peame katsuma arupärimiste asja nii korraldada, et arupärimis-koosolekud meilt mitte nii palju aega ära ei wõtaks. Minewa aasta sügisest saadik, kus see küsimus arutamisel oli, ei ole Riigikogu saanud veel nende ülesannete juurde asuda eelarwe arutamise pärast. Teiselt poolt ei ole wõimalik olnud õige tähtsaid seadusi Riigikogu komisjonides käsile wõtta, enne kui eelarwe-komisjon oma töödega polnud lõpule jõudnud. Selles asjas oli juhatuses, kui ka wanematekogus see küsimus arutamisel. Tunnistati otsarbekohaseks, et teiste komisjonide tööd senniks katkestame, kunni eelarwe-komisjoni töö kestab.

Riigikogu juhatus on otsustanud, et kõik komisjonides olewad seadused kokku wõetaks, ning antaks Wabariigi Walitsusele teada soowiawaldusega, et walitsus ära tähendaks, missugused seadused oleksid rutulisemad. Siis wõiks juhatus komisjonide esitajaid kokku kutsuma läbirääkimisteks, et kiiremad seadused käsile wõetaks esimeses järjekorras. Kahjuks ei ole juhatus oma soowiawalduse peale walitsuselt veel wastust saanud. Mina ei taha siin walitsust süüdistada, sest teame, et walitsuse koosseis ei olnud täielik ning on tekkinud kriisi-seisukord. Enne kui walitsuse poolt pole teatatud tema seisukoht seaduste asjus, ei saa aga juhatus komisjonide juurde minna ja ütelda, wõtku tema see, wõi teine asi esimeses jõeses käsile. Meie ei ole tahtnud juhatuselt poolt enesele lubada suuremat algatust neis asjades, mis wõiks komisjonid ja wanematekogu oma peale wõtta. Mis aga töö organiseerimise puutub, siis arwan, et meie siis edasi saame, kui meil eelarwe läbi on ning Riigikogu rahulikult seadusandlikule tööle saab hakata.

Mis nüüd puutub üldisesse Riigikogu prestiishisse ja dekoorumi alalhoidmisesse, siis usun, et meie igaüks oma ette peame rewideerima oma osa. Ei ole tõesti mitte ülearune, kui kõik rühmad, kellel meie riigi elus nii suur tähendus on, samuti ka kõik Riigikogu liikmed rewideeriksid seda osa, mis neil etendada tuleb. Siis saaksime kahtlemata paremat töömeeolu luua, et neid suuri kohustusi, mis rahwas meie peale pannud, täita suudaksime. Seda ei saa meie aga selle läbi kätte, kui meie sellele kaasa aitame, et väljaspool arwatakse: nemad seal ainult tülitsewad ja kõik need erakonnad ei ole muud midagi, kui kurjast välja kujunenud ja üksikute juhtide auahnusest ja omakasust!

Peab õieti imestama, et poliitilise korralduse ja rahwa poliitilise organiseerimise mõte nii eitawalt wastu wõetakse nende poolt, kes endid tunnustawad demokraatideks. Selge on ometi, et ükski rahwas ei saa ennast mitte muudu riiklikult maksuma panna kui kindla poliitilise organisatsiooni abil. Kõik erakonnad on õieti sügawast tarwidusest välja kaswanud. Rahwas peab ennast organiseerima, kui ta tahab ennast loomewõimeliselt awaldada. Et seal üks wõi teine arenemise nähtus wahest ajutine on, see ei tohiks kellegile põhjust anda puht-eitawale seisukohale tema wastu asuda. Keegi ei tohiks sellel põhjusel halwaks pannes teistest kõneleda, nagu ei oleks nendel olemasolu õigust ega mõtet. See iseene ülekaalu ja ainuõiguse tundest tekkinud meeolu sünnitab teiste hulgas ometi wastukaja. Ja ma arwan, et need, kes nii suures enesetundes oma tähtsusest ja üliwõimust armastawad kõneleda, aitawad selleks kaasa, et töö-meeolu meie rühmade wahel mitte nii maad ei saa wõtta, nagu ta peaks wõtma. Siin ei saa meie rahwast mitte süüdistada poliitilises kaswatamatuses, nagu seda teataw osa meie ajakirjandusest teeb, kes seletab, nagu ei oskaks meie rahwas ülepea weel mitte hinnata riiklikka asju, kui ta nii mitmekesiselt ennast organiseerib. Seal wõib puudusi olla, aga õieti peaks lugupidamist selle wastu olemä, et rahwas ennast siiski riiklikult korraldab. Ja kui meie siin Riigikogus üksteise wastu selles äratundmises teatawat lugupidamist ilmutaksime, ma arwan, et meie siis saaksime suuremates asjades palju rutemalt edasi, kui selle tagajärjel, et meil wastastikuste waidluste peale nii palju aega ära kulub. (J. Laidoner. põl.: Täiesti õige!) Ärge

aga teie arwake, et see ainult teiste süü on, waid pühkige ka oma ukseesist! (Wahelhüüe pahemalt poolt: See on õigus! — Paremt poolt: Kas ka demokraatlik liit?) Demokraatlik liit teil põleb südame peal küll, aga kui seda liitu ei oleks olnud, siis oleks teie ka weel rohkem liiwa peal olnud! Õieti see mõnitamise waim, mis põllumeeste kogude rühmast välja käib, — ma ütlen otsekohele, — see on kaasa aidanud rühmade wahekorra terawamaksminemisele. Ma ei kõnele siin kui parteimees, waid erapoletult waadates peab ütlemä, et kui teie wahelhüüdeid ja wastamisi eneseawaldusi tähele panna, siis seesugune meeolu, mis sarnase oleku läbi tekib ja mida kõige suurem rühm on awaldanud, mõjub eitawalt meie parlamendi töö ja töowõime peale. (J. Soots, põl.: Põllumeeste rühma meil ei olnudki, kui Teie oma wasta-seid mõnitasite.) Mis minusse puutub, siis jätke see nüüd ajakirjanduse hoolde, siin ei ole sellel koht. Mina ei kõnele siin mitte kui awalik tegelane. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Teie koht on kallale tungida.)... Praegu ei ole mina kallale tunginud, waid tõrjun ainult tagasi kallaletungimised, mis siit kõnetoolilt täna on sündinud Riigikogu arwel. (J. Temant, põl.: Hea oleks, kui igaüks iseennast ka rewideeriks.) Usun, et nende eelduste arwesse wõtmisel meil edaspidi katsutakse wähem Riigikogu kui niisuguse alandamiseks ja halwaks panemiseks kaasa mõjuda, waid katsutakse parandada neid puudusi, mis nüüd wahest ajutised on, ilma et meil rahwaesituse, eriti demokraatia põhimõtet nõrgendataks, kuna üldistades Riigikogu kohta nii halwaks panewalt kõneldakse. Ja usun, et siis tulewikus väljaspool ajalehed ei julge ses toonis edasi kirjutada, nagu see meil, kahjuks, wiisiks on saanud. Kui meie ise natukene rohkem lugupidamist Riigikogu wastu awaldame, siis wõime seda ka väljaspoolt nõuda. Ja see oleks meie kohus.

Üksikasjadest ei tahaks enam kõnelema hakata, aga ühte asja ma puudutaksin weel, mida kulude määramisel peaks arwesse wõetama, nimelt produktiivsete kulude määramisel. Siin on kultuuriliste ja produktiivsete kulude summasid üldlikult kõrgendatud, aga üks kustutus puutub silma, nimelt teedeministeeriumi alal, kus on kustutatud looduswarade uurimise arwel Wabariigi Walitsuse poolt esitatud

4.330.000-st niipalju, et on järele jäänud ainult 2.165.000, see tähendab, terwelt pool. Sisewete uurimistöö taheti likvideerida pooleaasta jooksul.

Ei tea, mis motiivid seal on olnud, aga need motiivid, mis eelarwe-komisjonis ette toodi, on nii nõrgad, et nende pärast seda tööd, mis on organiseeritud ja kus on wilunud tööjõud seda tööd tegemas, katkestada ei tohiks. Kui öeldakse, et seda tööd võib edaspidi teha, siis kujutage omale ette, et kui teie tahate seda tööd mõne aasta pärast alata, siis see mitte kergesti korda ei lähe. Teiseks, kui teie tahate meie sisewete ärakasutamist võimaldada, kas teie siis saate nende teaduslikku uurimist seisma jätta? Nüüd ütles tulla, et meie sisewetel ei olewat küllalt tähendust, on võimata. Teie ise kuulsite Riigikogu liigete informatsiooni-koosolekul, kuidas sisewete büroo juhataja, üldiselt tuntud ja tunnustatud weetööde insener Welner näitas, et meil weejõudu üle 80.000 hobusejõu olemas on. (J. Soots, põl.: Meil oli sügisel palju wett, isu on temast ära.) Noh, teie võiksite küll külma wett juua, wahest siis oleks otsuswõime wähe kainen, aga niisuguste wäga wähe sisulikkude eneseawaldustega ei pane teie kedagi uskuma, nagu wõidaks suuri riikliku tähendusega töid nii kergesti katkestada, et niisugused summad lihtsalt maha tõmmatakse. Kui teie tahate walitsusele võimalust anda, et ta saaks ennast töös awaldada, siis peab niisuguste asjade pärast ka walitsuse juurde minema, — nende juurde, kes selle töö sees on. Niipalju kui mina tean, on aga walitsuse esitajad õelnud, et seda summat ei tohitaks maha kustutada. Kuidas siis teie wõite seda teha?!

Teiseks on kokkuhoidmise nime all tõmmatud maha teedeministeeriumi 8 inspektorist 6. Kui kokku tahame hoida, siis muidugi tuleb kooseise wähenendada, aga meil oleks just tarwis organisaatorid ja eriettewalmistusega inimesi riigi korraldamise ajajärgul, mitte ainult tehnilisi tööjõude... (W a h e l h ü ü d e d.) Siin ei kõnele mina mitte põllumeeste kogudest ega liidust, waid ma kõnelen eelarwe-komisjonis wõetud seisukohast. Soowiksin, et seesugustel kordadel pandaks rõhku selle peale, et meil kustutuste tagajärjel mitte produktiivjõud ei kannataks.

Kui meil teiselpoolt on kõneldud riigiametnikkude olukorra parandamisest, siis pean ma ütles, et see on suur riikliku tähtsusega asi. Peaksime kokku wõtma

kõik mõtted, et ära kaaluda kõik wõimalused, kuidas riigiametnikkude seisukorda aineliselt niisuguseks muuta, et nemad mitte alla elatismiinimumi palka ei saaks. Nemad on meie riigiwõimu teostamise juures tähtsateks teguriteks. Inimeste seisukord kihutab neid wahest niisugusele meeleolule, mis riigielu rahulikule funktsioneerimisele takistuseks on. Ma ei karda mitte mingit riigiametnikkude streiki. Ei tohiks maad wõtta lugu, et ametnikud streigiga ähwardama tohiks hakata. Seda ka rahwariik ei luba. (J. Holberg, põl.: Gustawson, k u u l a k e n ü ü d !) Teiselt poolt on selge, et Riigikogu ega walitsus ei tohi mitte lasta asja nii kaugele minna, et ülearu pinew meeleolu tekib. See on halwaw mitte ainult tööle, waid takistab ka terve riigi-aparaadi funktsioneerimist. Selleks on Riigikogul tarwis walitsuse peale mõju awaldada, et riigi walitsemise aparadi lihtsustamiseks ja korraldamiseks meil ka tõesti midagi korda saadetaks. Meil on waja seda asja nii korraldada, et võimalikult wäheste jõududega läbi saaks, nii et meie neile ka wõiksime tarwilikku palka maksta, et nad ka pikemalt tööd tehes oma tööst saaks ära elada ja et nende keskel mitte ei saaks tekkida pinewust ega riigile kahjulikku meeleolu.

Wõib olla, meil on tarwis suuremate ülesannete kallale asuda nii nagu üks eelkõnelejatest Lõuna-Eesti raudtee küsimuse kohta kõneles, kuid meil on wististi wõimatu niisuguseid suuri ülesandeid üksi eelarwe-summadega täita. Sarnastel kordadel tõuseb meil päewakorrale wälislaenu küsimus, aga see on selge, et wälislaenu on meil wõimalik saada ainult rahwusliku krediidi tõstmisel. Et meil rahwuslik krediit saaks tõusta, selleks tuleb käia meie riigielus stabiliseerimise teed. Meie riigielu tuleb stabiliseerida mitte ainult poliitiliselt, waid ka majanduslikult. Meie rahwusmajanduslikku seisukorda tuleb kindlustada. Ühtlasi ei oleks tõesti mitte ülearune, kui meil riigi majapidamises töö lihtsustamine ja töö organisatsioon tõsisemalt päewakorda wõetaks. Selle juures peab aga silmas pidama, et Riigikogu rahwusliku krediidi stabiliseerimise juures tähtsat osa täidab. Tema aitab kaasa niihästi üldise poliitilise seisukorra kindlustamiseks, kui ka riikliku organisatsiooni wäljaarendamiseks, luues ühtlasi neid eeldusi, mis meil isegi rahwamajanduse stabiliseerimise juures tähtsad on. Kuid see, mis siin on kõneldud sotsiaalse seisukorra ja

kultuurilise tasapinna tõstmise asjus, on ikkagi nii tõsine, et meie mitte ei tohiks neid küsimusi käsitada rühmade wõi erakondade seisukohalt, waid siin kerkib päewakorrale kogu rahwa ja riigi huwide seisukoht. Ja seal peame meie teineteisele järele andma ja iseenestele kitsendusi peale panema, — wõib olla just ka eelarwe kärpimise teel selleks, et meie wõiksime seda kindlamini kõige tähtsaimaid ülesandeid täide saata, nii et rahwas tõesti tunneks, et tema ennast saab awaldada Riigikogu kaudu just nõnda, nagu tema elulised huwid seda nõuawad.

Juhataja K. Wirma: Rkl. Kornel'i poolt on ettepanek tehtud koosolekut lõpetada. (Hääletatakse.) Poolt on antud 16 häält, wastu — 18 häält, sellega on ettepanek koosolekut lõpetada tagasi lükatud. (O. Strandman, tões. põllumeeste proole pöörates: „Esitaks hääletasite poolt, nüüd olete wastu.“)

(Sekretäri kohale asub abisekretäär **J. Wain.**)

K. Tonkman (põl.): Austatud Riigikogu liikmed! Korteriküsimus linnades ja töötatööliste küsimus on üksteisega väga ligidalt seotud, ja et neid mõlemaid küsimusi riigi eelarwe korras püütakse lahendada, ei näita minu arwamise järele mitte õige olewat. Ühelt poolt öeldakse, et linnades on suur korteripuudus ja seda tuleb riigi eelarwe korras lahendada. Seal samas juures tähendatakse, et meil on suur tööpuudus. Kui nüüd neid kahte küsimust waadelda, siis selgub, et siin kaks woolu üksteisega wastamisi on. Linn on, nagu teada, täiesti ärilises mõttes ja ärilise ettewõttega, ja muuseas on kõik majad linnades puht ärilises mõttes ehitatud. Majad, mis linnades ehitatud, ja ehitada tahetakse, need peawad selle kapitaaliga, mis nende sisse mahutatud, tasa tegema. Et aga kapitaaliga tasa teha, selleks peawad inimesed olema, kes neid korterid üüriwad, ja et inimesed wõiwad korterid üürida, selleks peab nendel wastaw töö olema, et sissetulekuid saada. Kui tööd linnades ei ole, ja sellepärast riigi eelarwe korras tahetakse korterite küsimust ja töötatööliste küsimust lahendada, siis näib mulle, et see ebaloosliku seisukorra esile toob. Kui see küsimus Riigikogu eelarwe-komisjonis arutuseks oli, mida lugupeetud rkl. Martna siin

ka täna osalt mitte õigetel andmetel ette tõi, et mina seal niisuguseid mõtteid oleks awaldanud. Pean ütleva, et see härra Martna seisukohast arusaadaw, et tema need üksikud mõtted ja wõtted wälja wõtab, mis talle näiwad kasulikud olewat, aga teised küsimused sellel alal hoopis kõrwale jätab.

Kui hakkame korteriküsimust niisugusel kujul lahendama, nagu härra Martna arwab, siis läheme tulewikus umbkotti. Härra Martna arwates peaks riigi eelarwesse üles wõtma suured summad ja linn peaks hakkama nende summadega korterid ehitama. Aga sellejuures unustab härra Martna ära, et kui meie niisugusel wiisil korteriolusid hakkame lahendama, et siis sellega weel suurema hulga töölisi linna juurde tõmbame. Kui see ajutine ehitustöö ära lõpeb, jääwad need töölised ilma tööta ja neid tuleb jälle riigikassa arwel toidma hakata. Edasi, kui neid korterid, mis ehitatakse, hakkame selles mõttes tarwitama, et anname neid nende tööliste wälja, kellel korteriolud väga halwad ehk korterid ei ole, siis tuleb teine häda, kust neile inimestele tööd wõtta. Meie peame siis töö maalt linna tooma, siin laskma ära teha ja siis jälle tehtud töö tagasi maale wiima. Härra Martna, Teie naerate, aga see on ju fakt, ja Teie ise ütlesite ju komisjonis, et tööpuudus on meil olemas. Ja kui nüüd tööpuudus linnas olemas on ja linnas seda lähemal ajal kuidagi lahendada wõimalik ei ole, siis ei saa ju teisiti, kui peab maalt töö linna tooma ja tehtud töö linnast maale tagasi wiima. See on ebalooslik seisukord ja niisugusesse seisukorda meie sattuda ei wõi. Meie peame loomulikku rada käima ja meie korteri- ja tööolud peawad wastawalt lahendatud saama, tööolusid silmas pidades. Kui tööolud linnas nii rasked, et siin tööd leida wõimalik ei ole, siis on loomulik, et need linnatöölised, kes ilma tööta, tulewad sinna juhtida, kus wastawalt tööd leida on, see on maale. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Miks siis walitsus seda teinud ei ole?) Ma ei ole mitte walitsuse esitaja, waid lihtne Riigikogu liige, niisama nagu teiegi, küsija, ja wastan selle peale nii, kuidas ma sellest küsimusest aru saan.

Mis puutub töötatöölisele abiandmisesse, siis on härra Martna selles väga kuri, et ei tahetawat abi anda. Abiandmise wastu ei ole mina kunagi olnud, aga abiandmise wiiside wastu olen olnud. See

abiandmise wiis, mis praegu ette panakse, on wastu wõtmatu. Ja seda selles mõttes, et tahetakse otsekohe töölistele abi anda natuuras ja mitte töö näol. Ma kõnelesin sellest komisjonis ja tähendan seda ka siin, et meil tuleb wastawaid töid korraldada, et need töötatoolised tööst ülespidamist saaks. Siis ei ole inimene mitte armusaaja ega kerjaja. Härra Martna arwates peaks aga teatud summad eelarwesse üles wõtma ja need summad töölistele kätte andma. (M. Martna, sd.: Kas Teie nüüd tõtt räägite?) Teie rääkisite ju seda komisjonis. (M. Martna, sd.: Noh, siis Teie wist magasite komisjoni koosolekul.) Teie olete weel praegu selles arwamises ja sellest seisukohast lähewad meie teed lahku. Mis puutub töölistele abiandmisesse, siis tuleb seda teistsugusel wiisil korraldada. (M. Martna, sd.: Rääkige asjust, mida teie tunnete.) Mina tunnen seda väga hästi, härra Martna, tunnen töölisteküsimust maal niisama palju kui Teie linnas, ja sellest küljest ei wõi Teie mulle mingisuguseid etteheiteid teha. Mis puutub tööliste tööta olemisse, siis sünnitatakse meil kunstlikult töötatoolisi. Maal on praegu suur tööliste puudus, otsitakse töölisi ja palgad tõusewad iga päewaga. Praegu maksetakse taludes kunni 3.000 m. kuus peale ülespidamise, sealjuures on ka weel korter, küte ja walgustus. Ja korter ei ole mitte halwem, kui need korterid siitsiwabrikus, mille kohta härra Martna rääkis, et seal kunni 10 inimest ühes toas elawad. Maal ei elata nii hunnikus, 10 inimest seal kunagi ühes toas ei ole. Härra Martna kirjutab „Päewalehes“ väga heledates wärwides korterioludest, ja ütles ükskord siit kõnetoolilt uhkustades, et, waadake, mina kirjutasin seda kõik „Päewalehes“. Teised teawad seda asja wõib olla weel paremini, kui härra Martna, siis ei maksa seda asja nii heledates wärwides ette tuua. Kui maatöölusid praegu waatame... (M. Martna, sd.: Kas Teie käisite ka seal?) Jah käisin. (M. Martna, sd.: Millal?) Selles ei käi ma mitte Teie kontrolli alla ja ei ole kohustatud Teile mitte wastama, sellepärast et härra Martna ei küsinud ka minu käest mitte, kui ta siitsiwabriku korterid läks waatama. Mis puutub maa tööoludesse, siis peetakse tööliste poolt neid töid, mis maal teha, väga raskeks ja wastuwõtmatuks. Öeldakse, et seal sügawa lumega heinu we-

dada, rehte peksta, ja isegi parsile wilja kuiwatama minna, see olewat niisugune suur töö, et sinna tööle ei wõiwat minna. Näiteks olin ühe maamehega koos, kes oli tööbörstel käinud ja temale on seal juhutatud, kust töölisi wõib saada. Ta läheb neid kuulama. Küsitakse, mis tööd teha tuleb. Wastus maamehe poolt: kõiki töid, mis ette tuleb: sõnnikut wedada, wilja peksta ja kuiwatada jne. Küsitakse, kas wilja kuiwatatakse parsil ja kas teda sinna palawasse ka aetakse? Kaupleja wastab, et tuleb ka parsile minna. Selle peale saab peremees wastuseks, et niisugust tööd tööline mitte teha ei wõi. Tähendab, tööline oli väga hästi sellega nõus, et palka ja süüa saada, sellest wiljast, mis parsil kuiwatatud, kuid wilja parsile wiia — seda tema ei taha. Seal on ka üks naisterahwas tööta olnud, kes küsinud, et kas temale ka mingisugust tööd maal saada on. Peremees wastab, et on tarwis teenijat tüdrukut. Naisterahwas küsib — mis tööd temale antakse? Noh, karja talitada, lehma lüpsata ja teisi toimetusi ja talitusi, mis talus teha. Nüüd ütelnud naisterahwas otsekohe, kas tema peab seal põlwist saadik wirtsa sees olema, seda tema ei tee. Juurde olgu tähendatud, et selle juures pakuti temale sada marka päewas, prii korter ja ülespidamine. Jah, waadake, see wõi ja piim on linnas turult ostes väga hea. Aga maale tulla ja seda wõid ja piima ise walmistama hakata, seda ei luba tema autoriteet. Nii on see töötatooliste küsimus — mis tööpoolest mitte nii teraw ei ole; see on liig heledates wärwides ette toodud, millest väga palju wõib maha wõtta, on kunstlikult sünnitatud. Kui meil mitte ilma tööta abi ei anta, waid juhatakse tööle ja korraldatakse, et inimesed tööd saaks maal, siis ei oleks meil linnades tööpuudus nii suur. (L. Johanson, sd.: Kuidas Teie tahate linnast maale töölisi juhtida?) Kui Teie tahate, siis wõin ma Teile seletust mõni teine kord anda. Praegu wiiks see mind minu otsekohestest ülesannetest mööda.

Siis tähendas härra Martna muu hulgas ka, et tööstus-kaubandus on niiwõrd tähtsad, et põllumajandus seal juures väga suurt tähtsat osa ei saa etendada. Mina lugesin seda praegu tema kõne stenogrammist. Mina ütlen ühte, et tööstus-kaubandus wõib edeneda niiwõrd, kuiwõrd seda põllumajanduslik riik kanda suudab ja mitte rohkem. Ja kui käesolewal aastal üldine majanduslik kriis esile

tuli, siis selgus, et majanduskriis just selle tõttu suureks läks, et maal põllumajandus-aasta väga halb oli. Seda on ka räägitud siit kõnetoolilt. See on fakt elust. Kui meil parem põllumajanduslik aasta tuleb, paraneb ka meie tööstus ja kaubandus. Sellest selgub, kuiwõrd tähtis meie põllumajandus on ja kuiwõrd ühenduses tööstuse ja kaubandusega. Siiski ei taha mina selle wastu waielda, et tööstust-kaubandust meie edendama ei peaks. Sugugi mitte — teda tuleb edendada ja arendada, aga niiwõrd, kui põllumajandus seda suudab kanda. Aga meil on sennini tööstust ja kaubandust liig suurelt edendatud ja tema eest eriti hoolt kantud, kuid meie rahwas ei suuda kanda.

Edasi tähendas härra Martna linatööstuse kohta, ja muu hulgas näitas ta põllumeeste ridade peale, et siin olewat põllumehed endid linarahaga koolitanud, nüüd olewat linatööstus tagasi läinud, suured linaaidad olewat Pärnus, ja neil ei ole linu sees. Kui linatööstusest ja selle langemisest jutt on, siis on minu arwates selleks kolm põhjust. Esimene ja peapõhjus on meie sotsiaalsed olud. Sotsiaalsed olud selles mõttes, et meie tööolud ei ole enam niisugused, kui nemad enne olid, kus meie linatööstuse õitseagea oletatakse. Praegu linakaswatus kuidagi wiisi ennast enam ära ei tasu. Sotsiaalsed olud on tööpäewa lühemaks teinud ja elujärg on niiwõrd muutunud, kus lina enam kaswatust ei tasu.

Teiseks on tööliste puudus: ei saada töölisi linatöö peale, tööliste puudus eriti sel ajal, kui linakitkumise, nende puhastamise ja jões leotamise aeg on. (A. Re i, sd.: Kui see töö ennast ära ei tasu?) Et lina ennast ära ei tasu, see on väga selge. Kui tööliste puudus on, siis maksetakse wõidu palkasid ning tööpalgad tõusewad selle tagajärjel. See on loogiline tagajärg. Kui tööliste pakkumised suuremad on, kui nõudmised, siis langewad tööpalgad. Kui teatud tööd tahetakse ära teha, ja mitte kahju saada, siis maksetakse kõrgeid palkasid. Et kõrgeid palkasid wõiks maksta, selleks peab wastaw sissetulek olema. Linatööstus ei kannata kõrgeid tööliste palkasid wälja, sellepärast langeb talu linatööstus, — ei külwata lina enam nii palju, kui seda warematel aegadel külwati. (W a h e l h ü ü d e d p a h e m a l t p o o l t : A n d k e o m a k o h t k ä e s t ä r a !) Ei anna mina kohta käest ära, ma lähen teise põllutöö

ala peale üle ja lähen ikka edasi, kuid linakülwamise kaotasin küll ära.

Kolmas põhjus, mispärast on lina kaswatamine tagasi läinud, on see, et meil põllupidamine on enam põhjalikumaks muudetud, teiste asjade peale üle mindud, nagu karjakaswatamise ja piimatalituse peale. Härra Martna arwates on see wist meie põllupidamise langemine.

Nagu minul ühest arupärimis-koosolekust meelde jäi ja kus ma ka siin kõnelesin toiduainete wäljaweo asjus. — Mida rohkem meil liha ja wõid wäljaweoks produtseeritakse, seda kõrgemaks tõuseb ka nende wäärtus ja seda rohkem saadakse hinda. Seda kõike muidugi härra Martna arwates ei peaks olema. (M. Martna, sd.: Seda rohkem jookseb ju meil süu wett.) Mis puutub sellesse, et põllumajandust ei tohi siis tõsta, kui see ennast ära ei tasu. Segaselt on stenogrammides härra Martna kõne, kuid paistab nii wälja, et 75% elanikkudest hariwad maal põldu ja riik ei tohiks põllutöö tõstmiseks kaasa aidata. Härra Martna, wõtke stenogramm minu laua pealt ja lugege läbi, mina waatasin sealt järele, mis Teie kõneleud olete. (M. Martna, sd.: N a g u n ä h a, o l e t e w a l e s t i a r u s a a n u d !) Kui 75% elanikkudest maal põllutööst ennast elatawad ja üldine maareform läbi wiidud, siis peaks eriti meie riik maa peale tähelpanu pöörama, tuleks eriti need wõimalused luua, et põllutööd tuleks edendada, mis meie alustugi ja aluspind on, kus meie rahwa suurem osa tööd teeb, aga siin minnakse ja püütakse seda alla suruda. See ei ole mitte õige. Ma pean ütleva, et need wäited, mis härra Martna siin ette tõi, ei wasta tõsioludele, on liiga kitsarinnaliselt wõetud, liiga ühekülgsest sotsiaaldemokraatliku partei seisukohalt wälja minnes, aga mitte meie üldise rahwamajanduse seisukohalt.

Siis tahaksin ma weel ühe asja peale tähelpanu juhtida, nimelt mis lugupeetud Riigikogu esimees Tõnisson tähendas, et olewat eelarwe-kommisjonis väga palju wigu tehtud ja nimelt sisewete büroo krediit olewat maha kustutatud. See olewat üks niisugune küsimus, mis tõsiselt ei olla wõetud. Hulk tööd olla ära tehtud ja nüüd olewat sellele kriips peale tõmmatud ja töö peab pooleli jääma. Lugu on aga nii, et see ei ole mitte õige selles mõttes, nagu lugupeetud härra Tõnisson tähendas. Minul on see küsimus sedawõrd selge, sest et ma teedeministeriumi kom-

misjonis olin, kus see küsimus kaalumisele tuli ja mitu korda läbi arutati ning eelarwe alamkommisjon lõpuks ettepaneku eelarwe-kommisjonile tegi sisewete bürood maha kustutada. See büroo ei ole selleks otstarbeks asutatud, nagu ta seda tahab olla. Büroo asutati Narwa kose uurimiseks. See töö on nüüd lõpetatud ja büroo tuleb likvideerida. Et seda mitte tehtud ei ole läinud aastal, siis sai seda käesolewal aastal tehtud. Kui waatame neid ülesandeid, mida see büroo on teinud ja mida ta tulevikus teha kawatseb, — need tööd on niisugused, mis meie sisewete olusid teaduslikust küljest walgustawad, kuipalju on wee jõudu ja kuidas need jooksewad. Kuid kõik need uurimistööd on niisugused, mis kuidagi wiisi hädatarwilikud ei ole, ehk teiseks, kui nad ka oleks, siis puudub meil wastaw kapitaal, millega neid teha tahame. Ma tahaksin tähendada selle peale, et praegu hulk wesiweskid, mis enne palju wilja ära jahwatasid, praegu niisuguses armetumas seisukorras ja ära lagunenud on, sest ei ole erakapitaali ega riiklikku kapitaali, et weskid korda seada. Wee jõud jääwad kasutamata. Kui tahetakse laialise kawa järele wee jõudu tarwitama ja kasutama hakata, sisewete büroo uurimiste järele, siis ei jõuta aastakümnete wõi weel kauema aja jooksul seda läbi wiia. Tahetakse üksikute weskite kohta teateid saada, kui palju üks wõi teine weskitamm wee jõudu annab, siis saab seda kätte palju wäiksemate kuludega, kui sisewete büroo personaaliga. Meil on weel kultuurbüroo olemas põllutöoministeeriumi juures, ka see teeb osa tööd ära ja wõib seda ka edasi teha. Tartu ülikooli juures on osakond, kes osa neid töid oma peale wõtta wõib. (J. Tõnisson, rhw.: Kas need saawad ilma krediideta teha?) Kui teaduslikud tööd, nagu seda sisewete büroo kawatseb, peaks nad puhteaduslikule asutusele aluma. See ei ole sugugi õige ja ma usun, et ka Riigikogu esimees sellega lepib, et administratiiv asutus teaduslikka töid ei wõiks teha. Teedeministeerium, kelle alla praegu sisewete büroo kuulub, on administratiiv asutus ja kui nüüd niisugune teadusliku töö uurimine antakse administratiiv asutuse hooleks, siis on see seisukoht äärmiselt ebaloomulik. Sellest seisukohast wälja minnes peab ütleva, et teedeministeerium ei ole mitte asutus teaduslikkudeks töödeks, waid neid töid peab tegema Tartu ülikool. Edasi tähend-

das lugupeetud Riigikogu esimees, et olewat seal weel wäga tarwilikud jõud — inspektorid — teedeministeeriumi koosseisust maha kustutatud. Ma ei taha pikemalt selle küsimuse juures peatada, tahtsin ainult lühidalt tähendada, et pilti anda, kuiwõrd kasulikud need inspektorid on, keda härra Tõnisson kaitseb. Näiteks tooksin postiala, millest kõige kujukama pildi wõib saada. Postialal on inspektoriks Jalajas. Need teated, mis meil teedeministeeriumi eelarwe-kommisjonis olid, näitasid, et seal on ligi wiis kuud töötatud uute töönormide ja taksid kallal. (O. Gustawson, is.: Mis aga kusagile ei kõlba!) Nende taksid wäljatöötamise läbi on ületunnitöödeks wälja läinud 80.000 marka. Posti inspektori ettekandel pani teedeminister 1. jaanuaril uued taksid maksma, mis meie oludes telefoni tarwitamise nii linnades, kui ka maal täiesti wõimatuks tegi. See uus määrus kutsus suure protesti hulga wälja. Protesteerisid linnawalitsused, maakonnavalitsused, linnade liidud, maakondade liidud, üksikud abonendid ja protestide arw tõusis üle kolmekümne, mis täiesti põhjendatud olid. Nendest protestidest tegi teedeminister järelduse ja muutis lahtioleku aja 1. weebruaril. Järjelikult selgub, et inspektorid, keda ka Riigikogu esimees oma kaitse alla wõttis, ei ole niisugust loowat tööd teinud, mis meie riigile ja rahwale kasulik oleks olnud. Edasi töid ajalehed jaanuarikuu ülewaate posti kulude-tulude üle, kus selgus, et püüratud posti ja telefoni lahtioleku aeg riigi sissetuleku peale on mõjunud ja posti peawalitsus on jaanuarikuu jooksul wähesse lahtioleku aja tõttu 12 miljonit marka wähem sisse wõtnud, kui eelmisel aastal nimetatud kuul. Postiinspektori töö on riigile 12 miljonit marka kahju toonud. Kui siis alamkommisjon sellekohase ettepaneku tegi eelarwe-kommisjonile, et inspektorid tulewad koosseisust kustutada, selgel teadmisel, et neid tarwis ei ole, siis usun, et Riigikogu saab ka eelarwe-kommisjoni ettepaneku kinnitama.

Juhataja K. Wirma: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Woiman'il.

J. Woiman (sd.): Lugupeetud Riigikogu liige härra Tonkman ütles siin, et teedeministeeriumi alamkommisjon esitas eelarwe-kommisjonile ettepaneku kärpida sisewete büroo eelarwet poole wõrra. Seda ei teinud mitte alamkommisjon, waid

see oli härra Tonkman'i isearwamine, ja seda härra Tonkman tegi isiklikult eelarwe-kommisjonis. Alamkommissjoni otsus oli sisewete büroo eelarwes ettenähtud summa sisse jätta.

A. Porman (üür.): Siin kuulsin põllumeeste häda: nendel tulla töölised maalt ära ja jätta neid, nii öelda, wee peale. Siin linnas olla asjaolu, mis neid siia meelitab, ja võib olla veel halwemasse seisukorda jätab. See asjaolu ja kurtmine ei ole mitte uus, kus põllumehed kurduwad, et töölised maalt ära tulewad, waid see on aastakümneid wana. Wähemalt sel ajal, kui mina veel poisikene olin, oli ühel põllumehel tööliste puudus ja teisel — oli küllalt. See on ka praegugi — ühel on töölisi, teisel ei ole. Millest see tuleb? See tuleb põllumeestest endast, kes ei saa töolistega läbi, loomulik, et üks wõi teine töölisi ei saa pidada, tööline otsib omale ikka paremat. On neid põllumehi, kes ühe aasta jooksul kolm sulast peawad, kuid on ka põllumehi, kelle juures aastaid sulane teenib ja ei mõtlegi ära minna, aga kui see ära läheb, siis on tal kohe teine wõtta ja ta ei pruugi otsida. Siis kuulsime siin ka korterioludest ja mida nendes ringkondades sellest arwatakse. Mispärast ei taheta tööolusid silmas pidada, nii nagu see loomulik on. Meie teame väga selgesti, et kui ilmasõda algas, siis jäid kõik ehitused igalpool seisma, mitte ükski Tallinnas, waid kogu Euroopas.

Meil ei ole enne ehitust märgata olnud, kui alles 1922 a. Nüüd peame meie ütleva, et ehitus seisis 8 aastat. Kui aga linnas tema loomulik elu, see on korterite juurdetulemine seisma jääb, kuna iga aasta neist osa hääbub, siis peab siin juba ütleva, et siin puudus tuleb. Et seda puudust tagasi tõrjuda, seda ei jõua omawalitsus mitte üksipäini, waid siin peab riigivalitsus appi tulema. Juba on sarnast abi antud ja seda ei tohiks ka mitte edaspidi keelata. Kui meie waatame, näiteks, Tallinna seisukorda: peale jõulu said kaks elumaja walmis, väljaspool linna kergelt ehitatud. (M. Laarman, põl.: Kus kohal?) See oli puuwillawabriku juures. Sinna mahutati 31 korterisse 40 perekonda. Öieti ei olnud need korterid, waid wäiksed toad, kuhu korjati inimesed ära loomalautadest ja heinaküünidest, heinaküünidest, kus kooliõpilane pidi oma õpetööd tegema, kus tint klaasis ära külmas ja ta külmanud sõrmedega enam sullepead

juhtida ei saanud. Kui nüüd seegi abi, mis riigivalitsus annab, ära kaoks, kuna ühes selle andmisega tõmbab ta ka isikult ehituskapitaali juurde, sest meie teame väga hästi, et 80%, mis riik annab, tuleb veel juurde lisada 20%, mis peab inimeste käest tulema. Meie teame, et laenusummad on wäiksemad, kuna praegu ei ehita need maju, kel kapitaal on, sest et äri annab rohkem raha sisse, kui maja. Niikaua maju ei ehitata, kunni need sissetulekut ei anna. Kui meie aga waatame, kui suur on üür neis majades, mis ehitatud, siis näeme seda wahet, kui wõtame ja waatame, kui palju maksetakse palka ametnikkudele ja töölistele. Kas saawad nad niipalju palka kuus, et maksta tuhandeid ühe toa eest? Et neile palk waevalt ülespidamist annab, seda meie teame ju niisuguses seisukorras ei saa mitte edasi. Seda enam, kui riigivalitsus wõtab veel sellegi abi ära, mida tema on andnud. Meie kaswataksime ainult põlgamist walitsuse wastu. Kas saaksime meie siis enda riiki korras hoida, kui meie juba sarnase seisukorra loome, et meid endid üksteise wastu kaitsta tuleb. Niiwiisi meie juba püsida ega edeneda ei saa, waid meie peame kõik abinõud ära kasutama, mis aitaks rohkem walitsuse lugupidamist kaswatada. Meie teame, et meil enne jõulu raudtee peatehaste puhaskasu jaotamise seadus wõeti walitsuse poolt tagasi sellepärast, et minister tahtis näidata oma wõimu, et mitte wastu tulla ei walitsusele, Riigikogule ega rahwale. Kas annab see poolehoidu? Mina rääkisin ka see kord, kes need olid ja kuidas nad Eesti riigi kasuks töötasid, seda ei hinnata mitte. See oli sõjaajal kunni sõja lõpuni, siis oli tarwis tööd teha, ning töötajad olid sama kasulikud kui need, kes sõjaajal püssi kandsid külma käes ja lumehangede otsas, sealjuures oma terwist jättes. Kui meie niiwiisi tahame tööliste peale waadata, siis õonestaksime sellega veel enam riigivalitsuse jalgealust. Meie peaksime katsuma paremat luua, et igalpool walitsust austatakse ja temast lugu peetakse, siis on ka meie töö tagajärge.

Juhataja K. Wirma: Kõnelejate nimekiri on läbi. Panen hääletamisele pealkirja — „Eesti wabariigi kulude ja tulude eelarwe 1924 a.“ (Hääletatakse.) Nähtawana murega on pealkiri wastu wõetud.

Sõna on korra kohta rkl. Gustawson'il.

O. Gustawson (is.): Täna õhtul on juba kaks korda ettepanek tehtud koosolek lõpetada, aga need ettepanekud on tagasi lükatud. Mina arwan, et praegust koosolekut lõpetada wõiks, sest teatud osa tööd on tehtud, üldläbirääkimised on lõppenud ja nüüd algawad läbirääkimised üksikute ametkondade kohta. Teen ettepaneku koosolek lõpetada.

Juhataja **K. Wirma**: Ettepanek on tehtud koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud koosolek lõpetada.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 11 õhtul.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **K. Wirma**.

Abisekretäär **Osk. Köster**.

Abisekretäär **J. Wain**.

